

پښتو

پاڼو نومبر

مشتو	ست	غلط	صحيح
۳۹	۲۶	بشیر	بشر
۴۳	۱۳	هک	لک
۴۷	۱۴	هی	بسجی
۴۹	۲۲	متاثر	متاثرن
۵۵	۱۰	مکي	مکي
۵۹	۱۰	رستر	رستر
۷۰	۳	اللهی	الاهی
۷۱	۲۲	ملاومت	ملاومت
۷۱	۲۷	وغیرد	وغیره جی
۸۰	۱۸	علم	علم له
۸۱	۲۱	سپي	سپي
۸۲	۱۷	دل	دل

پاڼو نومبر

۲	۱۴	پچار	پچار
۸	۲۱	وردشت	وردشت
۱۰	۲۷	آهي	آهن
۱۳	۴	اک	لک
۱۹	۲	نکال	نکال
۲۵	۱۳	سي	وسي
۲۵	۱۷	جيت	چين
۳۸	۲	الهي	الهن
۵۲	۱۶	ليدي	ليدي
۵۳	۱۶	نومالين	نومالين
۸۰	۲۵	آبرا	آبرا

راڌا سوامي سٽسنگم بياس ڀاران

ڇپايل بيا ڀستڪ:-

ENGLISH

سنڌي

1. Sar Bachan .۱. سنت مت
2. The Path of the Masters .۲. ستن جي سڪيا
3. With a Great Master in India .۳. سار وچن
4. Mysticism - The Spiritual Path .۴. پرمارئي پتر
5. Teachings of the Gurus ۴-۳-۲-۱-۰ .۵. سنگورن جي سڪيا پاڻو
6. The Mystic Bible .۶. وينتي ۽ پراڻا جا شبد
7. The Inner Voice .۷. روحاني گلدستو
8. Light on Sant Mat .۸. پرمارئي ساڪيون

هندي ۽ گرمڪي

9. The Science of the Soul .۱. شبد کي مهما کي شبد
10. Tales of the Mystic East .۲. سنت مت پرڪاش
11. Spiritual Gems .۳. گورمت سڌانت
12. Discourses on Sant Mat .۴. پرمارئي پتر
13. Philosophy of the Masters .۵. سار بهن نظم
14. Call of the Great Master .۶. گورمت سار پاڻو ۲-۱
15. The Master Answers .۷. گورمت پاڻو ۴-۳-۲-۱
16. The Living Master .۸. وينتي اور پراڻا کي شبد
17. Sarmad .۹. پرمارئي ساڪيان
18. My Submission Part 1-2 .۱۰. روحاني گلدستو
19. A Spiritual Bouquet .۱۱. اردو
20. Spiritual Link .۱۲. گورمت سار پاڻو ۲-۱
21. Prayer .۲. روحاني ڊائري پاڻو ۳-۲-۱

Available from:-

The Secretary,

RADHA SOAMI SATSANG BEAS

P. O. Dera Baba Jaimal Singh

Distt. Amritsar, Punjab (India)

ٺهڪري انهيءَ کي ڄاڻڻ جي چٽا رکڻ. ”نام“ اُمله، اٽل آهي، انلاءِ گورو کان اُپديش وٺي نام جي ڪمائي ڪري انساني چولو سڦل بنايو. ”نام“ ٻنهي جهانن ۾ مدد ڪري ٿو. انساني جامو مشڪلات سان ملي ٿو ۽ صرف ٻيو پراپتيءَ لاءِ مالڪ اهو موقعو بخشي ٿو. اسين جيڪي به ڪارج ڪريون ٿا تنجو تعلق صرف اسانجي ديه سان آهي ۽ انهن ۾ آتما لاءِ ڪا به چيز لاپڌاڪ نه آهي. سارو ستو صرف ساڌ سنگت يعني سنڌن جي سنگت آهي جتان نام روپي اُمله خزانو پراپت ٿئي ٿو. انهيءَ ڪري انساني جامي ۾ مالڪ جي ڀڳتي ڪري اڃو پورو پورو لاپ وٺو.

”پتي پراپت مانڪ ديه رٿيا،

گوبند ملن کي ابھ ٿيري - رٿيا،

اور ڪاڄ ٿيري ڪتي نه ڪام،

مل ساڌ سنگت ڀڄ ڪڍل نام.“

(آسا مڪلمه ۵، ۱-۳۷۸)

داسن داس
ساون سنگھ

آخرين وينتي

دنيا فاني آهي ۽ هتي جا سڀ پدارت هتي ئي رهجي وڃن ٿا. اسين فضول انهن ۾ راءِ ڏينهن غلطان رهون ٿا. صرف پرمالما فائر دائر ۽ لافاني آهي. منڃر ڏيهه ناسرنت آهي ۽ آتما جا پرمالما جي انش آهي، امر آهي. انهن ٻنهي جي ملاوت کي چڱي ٿو انسان. شرير آتما جي استعمال واسطي آهي. سنساري سڀ سببڌ شرير جي ڪارڻ آهن. تنهنڪري شرير جي پالڻ پورش لاءِ ڪوشش ڀلي ڪو ٻيو ڏيهه جو شان صرف آتما جي بدولت آهي ڇاڪاڻ ته ڏيهه ۾ اوستائين ڪمائي آهي جيستائين منجهس آتما جو اداس آهي. جيڪڏهن اسين راءِ ڏينهن جسر جي ڪاروبار ۾ لڳا رهون ٿا ته پوءِ اسانکي آلمڪ آنتيءَ لاءِ به وقت ڪڍڻ ڇڏائي. اسن هن دنيا بابت نه ڪهڙي ڪج جاڙ وڪون ٿا پر آلم ڪيان ۾ اسين ڪورا آهيون. ستن مهائمانن جي مستنگ مان سرجهي پوي ٿي ته مؤلف سچ آهي ۽ زندگي ڪوڙ. اسانجي حياتي ڏينهن ڏينهن ٽهٽجي رهي آهي ۽ اسين مت مت ۽ سيڪنڊ سيڪنڊ ۾ مؤلف جي نزديڪ وڃي رهيا آهيون.

هيءَ دنيا فاني آهي ۽ هو ڪنهنڪي پنهنجي وقت تي ڪوچ ڪرڻ پويو. اسانکي هنجي ٻاهرين ڇمڪ ڏمڪ ڏسي غافل نه ٿيڻ کپي. جڏهن انٽر ويلي آتما شرير کان الڳ ٿئي ٿي ته پوءِ اسان لاءِ ٽن ڏن، مال متاع جي ڪوڙي به قيمت نٿي رهي. هي انسان جي آمله زندگيءَ جو سوال آهي ۽ اسانکي ضرور مڪتي حاصل ڪرڻ کپي. جڏهن خيال اندر ”نار“ سان جهڙي ٿو ٽڏهن ئي شرير ۽ آتما ٻنهي جو شان ڏيئي ٿو. هن آسرومت سرير ۾ صرف آتما ئي امر ۽ اجر آهي

پريندو ۽ انحد شبد جي جهنگار ٻڌائي هنجي اندر وحدانيت
جي مستي پيدا ڪندو.

گورمت سڌانت ۾ ڀرمارت جي قدر تي ۽ دائمي سڌن
کي کولي سمجهايو ويو آهي. انهن سڌن جي ڪمائي ڪري
اسين نه اڀياس دوران انهن اوچن منزلن تي پهچي سگهون ٿا
جتي رشي مني پير پيغمبر ۽ سنت مهاتما پهتا.

حق آهي. ذاتي پيش سدائين رحم دل ۽ فراخ دل هوندو
 آهي. سڀني ڏوهن ۽ مذهبن ۾ ڪمائيءَ جو ڏوهن حصو يا
 زڪاوت (ڪمائيءَ جو چاليهو حصو) ڏيڻ جو قديم رواج
 آهي. دان ڪرڻ سان ڪج گهٽجي نٿو. دان ڏيڻ ۾ ئي
 انساني قالب جو شان آهي. جيستائين شري رهي تيستائين
 انسان کي ٻن دان ڪرڻ کپي ۽ ٻن جو دڪ ڏرڻ دور ڪرڻ
 کپي پر ٻئي ڏسي خبر پاف جو ٻج ڇڏڻ کپي. خير پاف ڏهي
 نه محتاجن تيمن ۽ بدواهن کي ۽ اهو خيال رکڻي نه اها
 خير پاف خراب ڪم ۾ خرچ نه ڪئي وڃي. جيڪو حق
 حال جي ڪمائي ڪري ٻين دڪن سان وندي وڃي ڪائي
 ٿو سو مالڪ جي درگاه ۾ عزت پائيٿو. اهو به ضروري آهي
 نه جيڪو دان وٺي سر صرف گذاري لاءِ ۽ نه ڪ فضل
 خرچي لاءِ.

(۷) مستسگيءَ لاءِ صڻائي ۽ ٻوڙ ٿا به ضروري آهن. چسپ،
 وستر ۽ ٿڌي جي صڻائي رکڻ کپي پر انهيءَ سان گڏوگڏ پنهنجي
 من ۽ اندرين تي ضابطو رکي پنهنجي سرف کي نام سان
 هرڙي دل جي صڻائي نه اختيار ڪرڻ کپي. مالڪ جي
 بدگيءَ لاءِ حق حال جي روزي ڪمانڊا اهو ضروري
 آهي. ڪنهن کي پڙي پيسر ڪمانڊا نه کپي. سانوڪ ۽ سادو
 پوڄن ورتائڻ کپي. چال چلن نام نه ڪ پڪ رکڻ کپي ڇاڪاڻ
 ته اشراق بنا دنيري ۽ روحاني ترقي ناممڪن آهي.

تپسڪري ساڌڪي ٻوڙ ٿا، سانوڪ پوڄن، شڏ وهندڙ
 ۽ نيڪ چال چلن ڌار ڪرڻ کپي.

جڏهن مستسگي پاڻ کي پئسيءَ والگر سڀني اڇائن کان
 مالي ڪندو ۽ مٿي ذڪر ڪيل ڪن سان پنهنجي من ڪئي
 سينگاري سرف شبد يوگ جو اڀياس ڪندو تڏهن ئي ستگرو
 شستي عمر روپي پئسيءَ ۾ پنهنجي زندگيءَ جو مڏو سنگيت

کٺيا جو ڳٺ نه واسو ڪريئو. ڪنهنجي به ڀل يا اهڙاڻ کي معاف ڪرڻ سان ڪلڀش گهٽجي ٿو ۽ انسان شائتي ۽ خوشيءَ جي زندگي وٺيم ڪريئو.

(۳) هنڪي سنٽوش ڌارڻا ڪهي جو پرمارت جو سار ٿي آهي. اهڙو پريمي ٻين جي ترقي ڏسي پنهنجي غريبيءَ ۾ به خوشحال ۽ شڪر گذار رهيو. هنجي نگاهه ڪنهنجي به ڌن مال ڏانهن نٿي وڃي ۽ هو بازن جو پورهيو ڪري پنهنجي غريبيءَ ۾ ئي خوش رهيو. جڏهن من ۾ سنٽوش اچيو ته سڀ لڇائون مڃي وڃن ٿيون ۽ جڏهن من ۾ ڪا چاهه ٿي نٿي رهي ته پوءِ سڀ چٽائون ختم ٿيو وڃن. سو جتي صبر ۽ سنٽوڪ آهي اتي سڀ نعمتون اچو واسو ڪن.

(۴) سچ کي ڌارڻا ڪيو ڇاڪاڻ سچو انسان آخر سچ ۾ ئي سمائجي ٿو. مالڪ پرم سٿي آهي انهيءَ ڪري هنڪي سچ وڻي ٿو. سچ ڳالهائڻ سان گڏوگڏ پنهنجو وهندار به سچو رکڻ ڪهي. زندگيءَ ۾ سچ جو آدرش وڪو ۽ پنهنجو سڀ ڪاروبار سچائي ۽ ايمانداريءَ سان ڪيو. اهڙو پيارو سدائين منڙي مالڪ سان جڙيل رهيو ۽ هميشه نڊر رهيو. خود سم مارڻ تي هليو ۽ ٻين کي به هلائي ٿو. پو ايترو ويچار ضرور رکڻو آهي ته ڪنهنجي به دل نه ڏکائي آهي.

(۵) ساڌڪ کي سڀيل، سباهو ۽ ڪلمڪ ٿيڻ ڪهي ڇاڪاڻ ته انهيءَ ۾ ئي انساني شان آهي. جيڪڏهن ڪو اهنر آهي ته پنهنجي واسطي ۾ هنن ڳٺن جو ٻين تي نه اثر پوي ٿو. لوڪ ٻي لوڪ جي سک جو راز آهي سڀني سان پريم پور ورتاءُ ڪرڻ.

(۶) مالڪ اٿو ستگورو ڏاتا آهي ۽ اسين سڀ سندس در جا منگتا آهيون. اسين سڀ انهيءَ هڪ ئي پرم پتا جا بالڪ آهيون. هو جيڪي ڪجهه اسان کي ڏئي ٿو تنهن تي سڀني جو

سرت شبد بڙگ ۾ ڪامياب ٿيڻ

لاءِ ضروري ڳڻ

سرت شبد بڙگ مالڪ سان ملڻ جو سڀ کان آسان ۽ ڀرپور
 ساڌڻ آهي. انهيءَ ۾ ڪامياب ٿيڻ لاءِ اهو لازمي آهي ته
 شش سڀ ڪجهه ڪوروءَ جي حوالي ڪري. پنهنجو ٺٽو، من ۽
 ڏن ڪوروءَ کي سونپي ۽ هنجي آڳاٽا ۾ رهي، ۽ پاڻ ۾ هيٺ
 درج ٿيل ڳڻ پيدا ڪري.

(۱) ڀرپور دٻال آهي ۽ ڪوروءَ جي اندر ڀرڳهت ٿيڻو.
 انهيءَ ڪري ڪورو دٻا ڇو سڙوڻ آهي. تنهنڪري ستسنگيءَ
 ۾ به سڀ لاءِ دٻا ۽ زهر ڇو جڏو هٿڻ ضروري آهي. انهن
 ڪرڻ سان هن جي دل ٻئي جو دڪ ڏسي وڃي ٿيڻي
 ۽ هو ٻن جي دڪ ۾ پاڻي پائيندو. اهڙو ڀرپور ڪڏهن
 ڪنهنجي دل نه ڏکڻيندو ۽ من، وڃن، ڪرم سان اهڙا ڇو
 پالڻ ڪندو. هو سڀ جو خير ڳهرندو ۽ ڪنهنڪي گهٽ وڌ
 ڳالهائي پنهنجي زبان کي ڪندو نه ڪندو. هو سدائين مٿا ٻول
 ٻولي ٿو. اهڙي دٻاوان هردي مان ٺهي ڏور جي آهڙي
 ٺهي ٿي.

”ڏول ڏور دٻا ڪا پڙوڻ،

ستروڪ ٺاپ رکڻا جن سوڻ،“

(جهڙي صاحب ۱۲-۳)

اهڙو انسان سدائين کلمڪ ۽ ڀوسن چٽ رهيو ۽ هنجي
 دل مان گل ڪائنات لاءِ پلائي ۽ جون پاوٽائون ٽڪرن ٿيون.
 ”ناڪ نام چڙهي ڪلا،

ٺيري پائي سڀ ڪا پلا.“

”Peace be unto all the World.“

(۲) جهڙي هردي ۾ دٻا پاورهيو، ان ۾ قدرتي طور

واپار، ۽ سڄو لاپ نام جي ڪمائي آهي.
”سڄا وڪر نام هي سڄا واپارا،
لاها نام سنسار هي گرمي وڃارا.“

(مارو محل ۱، ۶-۱۰۰۹)

وويڪي ۽ وڃاروان پُرش بخوبي ڄاڻي ٿو ته نام، گورو،
مالڪ ۽ آتما جا مالڪ جي انس آهي، ست آهن. سنتن
مهاتمان جو اپديش سڀني لاءِ سمان آهي. سڀ ريتيون رواج
صرف انهيءَ کي سمجهڻ لاءِ ۽ مهاتمان سان ناتو جوڙڻ لاءِ
آهن. هڪڙو ئي مالڪ سڀ جو پرم پتا آهي ۽ اسين سڀ
ڀائٽي ۽ جو وهنوار ڪرڻ کپي. نام ڇا آهي، ڪٿي آهي ۽
ڪٿان پراپت ٿئي ٿو، گورو ۽ مالڪ جا ڪهڙا ڪم آهن، انهن
جو دستار سان ورتن گورمت سڌانت ڀاڱي پهرئين ۾ ڪيو
ويو آهي. شائق پالڪ اتان پڙهي سگهن ٿا.

سنتن جو مارگ سرت شبد يوگ جو آهي، جنهنجي اڀياس
ذريعي جيتري مڙڻ جي اوستا پراپت ٿئي ٿي ۽ مالڪ سان
ملاپ ٿئي ٿو. اهو سڀ گوروءَ جي ديا سان ممڪن آهي.
انهيءَ ڪري گوروءَ جي پرڄا ۽ شيوا، يو ۽ پاو، بره
يگتي ۽ پرٿم جي ضرورت آهي. اهي ڪم گوروءَ جي
ستسنگ مان ئي پراپت ٿين ٿا. روحاني دولت، حليمي ۽
اُمر ٿا جي لڳاتار اوستا ڪانپوءِ حاصل ٿئي ٿي. پر انهن ڪمن جي
وڪاس لاءِ گوروءَ جي اڳيان پراڻا ڪم ضروري آهي.
سڀ سادن ٿڏهن ئي قلدابڪ ٿين ٿا جڏهن وويڪ ۽ وڃار
کان ڪم وٺجي ٿو.

ڪنڀي سڏن ڪيا آهن ۽ ڄاڻي ٿيڻدي داري آڻو آهيان.
هينئر ٿون ٿي وويڪ ۽ ويچار جو دان بخش ڇاڪاڻ جو انهيءَ
ٻا سڀ سڏن مڪتي ڏيڻ جي بدران پاڻ ٻڌڻن جو ڪارڻ
ٻڌي ٿو ٿا.

”ٻاڪ پرهيو آڻو ٻڌ ويچارو.“
نرول پئگر ساڏي،

ٻيچ ڄا سڙ سنگ نه چٽڪر،
اڌڪ آهيند ساڏي،

ٻياري ان ٻڌ ملڻ نه ڄاڻي،
مي ڪيئي ڪرم اٿڪا،

ڄار ٻيو سڏي ڪي دلاري،
ٻڌي ٻڌ بيڪا.

(سورڻ مڙهه ۵، ۱۶-۶۴)

ڪو وڏو ڪرومڪ وويڪ ۽ ويچار ڏويجي مالڪ ڪي سڀ
ڪري مڃي ٿو ۽ هن سان ٻيو ڪريو. ائين ڪرڻ سان هن
جو اهم ٻوڙ ختم ٿي ٿو وڃي. اسانڪي انهيءَ ٻاڻه ٿي گهرائي
سان غور ڪرڻ ڪري نه من ۽ ماڻا جي ميل اسان سان ڪيئن
ٻي سگهندي. بغير سڙج ۽ ويچار جي مالڪ سان ميلاب
مشڪل آهي ۽ انهيءَ ٻا اڳيائي ٿوڪ پئججي ڏيڻي نڙول
گنواڻي ٿا ڇڏين.

انهيءَ صحيح ويچار ۽ وويڪ جي سڙجڻي ستن جي
صحت سان حاصل ٿي سگهي ٿي. سوامي شودال سنگهه جن
ٺرمائين ٿا نه جي دنيا جي ڀوساگر مان ٻار ٿيڻو ٿو نه ستن
جي سنگ پر وڃي ويچار ڪو.

”جو جڳ سي ٺر اٻرا ڇاهو ستن ڪرو وچار.“
ڪرو وٺانڪ صاحب جن ٺرمائين ٿا نه اهو ”ستن جو ويچار“
ڇاڪي ٺر ڇڏجي؟ اهوئي نه هن سسار پر مڃي ڏول، سڄو

پرمارئيءَ کي ست ۽ است پدارتن جو نرڻه ڪري، ست
کي گرهه ڪرڻ ڪهي ۽ است کي صرف گذاري واسطي
عقلمنديءَ سان استعمال ڪرڻ ڪهي. هر ڪم سوچي
سمجهي ڪيو. ڪوبه اهڙو ڪاريه بغير سوچي نه ڪيو جنهن
لاءِ پوءِ پڇتائڻو پئي. مالڪ يا ستگورو سمجه ۽ ويچار واري
شيوا سان ئي خوش ٿيڻو. ويچار شڪتيءَ جي ڪارڻ ئي
انسان کي عزت مليئي ۽ هو اشرف المخلوقات ڪوٺجي ٿو.
(۱) وويڪ ۽ ويچار مالڪ کي ڄاڻ ۾ مددگار ٿين ٿا. دان
ڏيڻ وقت به ويچار ۽ وويڪ کان ڪم وٺڻ لازمي آهي.
گورو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته سوچ ۽ ويچار کانسواءِ
جيڪي ڪم ڪجن ٿا، سي شيطان جا ڪم سمجهڻ ڪن.

”عقلي صاحب سيوئي، عقلي پائيءَ مان،
عقلي پڙ کي بجهي، عقلي ڪيچي دان،
نانڪ آڳي راهه ايه، هوءَ گلان شيطان.“

(سارنگ وار محل ۱، ۳-۱۲۴۵)

گورو ارجن صاحب جن مالڪ جي اڳيان اهائي پرار ٿا
ڪن ٿا، ”اي مالڪ! مون کي عقل ۽ بددي بخش.
پات پڙهڻ، گرنتن پوئين کي واچڻ، يا نولي ڪم ڪرڻ
سان ڪام ڪروڌ لڀڻ، موهه اهڪار پيچو ٿا ڇڏين. مون

(۱) ها چالاڪي هن مارڪ ۾ رڪاوٽ بڻجي ٿي. چالاڪ
ماڻهوءَ جو رخ هميشه دنيا پرستيءَ ڏانهن مائل رهي ٿو ۽
پنهنجي سوارت خاطر ٻين جي حقن کي قربان ڪرڻ جائز
سمجهي ٿو. چالاڪ ماڻهو جي زبان هڪڙي نه دل ٻي. هر
دل جو راز ڪنهن کي سليبي ڪونه ۽ سندس دين ايمان

روپڪ ۽ ويچار جي ضرورت

برمارت جي سائنس ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ لاءِ روپڪ ۽ ويچار جي ضرورت آهي. سچ کي سچ، ڪوڙ کي ڪوڙ، دائميءَ کي دائمي ۽ فانيءَ کي فاني ڪري سمجهڻ کي روپڪ چئجي ٿو. الهيءَ لاءِ ٻڙڙو ويچار ٿيڻ چاهي. جڏهن ٺڪڻ لڳي ۽ لعصب ڇڏي سچائيءَ جي نظر سان ڏسڻ ٿيڻ لڳي روپڪ جي جاڳرتا ٿيندي. جيڪو شخص ٺڪڻ جي نشريءَ ۾ الجهي ويٺو سو ٻي ڀاڱي ٻاهر مڪي ڪريائين ۾ پهنجي ڀيڻي زندگي وڃائي ٿو. اهڙو انسان ويچار کان ڪم نٿو وٺي ۽ سارو ستوءَ کي نٿو ڄاڻي. هٿس وانگر ڪير ۽ ٻائي الڪ ڪري، ڪم روپي سارو ستو کي ڪرڻ ڪيو ۽ ٻائيءَ کي ڇڏي ڏيو. مولانا روم صاحب الهيءَ ٻاري ۾ نوراني لاءِ اسان قرآن جي مٿي (مول لاءِ) کي ڪڍي ورتو آهي ۽ هڏيون ڪٽڻ (لڪڻ جا ٿيرون جيڪي ٻاهر ۾ جهڳڙن ۾ اٽڪيل رهن ٿا، رومن ۽ رواجن جي غلامن، ۽ ماضيءَ جي مٿالعين جي ٿيڪ وٺڻ) جي اڳيان اڇلائڻ آهن.

”من ز قرآن مغز را برداشتم،

استخوان پيش سگان انداشتم.“

سائنس کي جڳائي ڏيڻ اصلي ۽ اهم ضروري ڳالهين ٿي. غور سان ويچار ڪري ۽ غير ضروري ڳالهين جو شڪل ڇڏي ڏئي. وڻ جي پن کي ٻائي ڏيڻ آهي فحول محض ڪرڻ. انهن ڪرڻ سان وڻ سڪي ويندو. انهي ٻاڙن کي ٻائي ڏيڻ سان درخت سرسبز ٿي ويندو. سچي برمارت جو مول آهي ”نام“ ۽ ”گورو“. سو انهن جي شوق وٺو. سڀ ڇڏ ٿي، ٿيڻ، روم ڏان ۽ مون وغيره ڪم ڏور ۾ شامل آهن. روپڪ کان سواءِ اسان ۾ عام طور مردہ پرستيءَ جو رواج

آهي سو نه اسانجي اندر ويٺو آهي پوءِ ٻاهر پٽڪا جي ڪهڙي ضرورت آهي؟

پرارٿنا جي گهري اوستا ۾ ٻه ڇڻ لاءِ اهو اهم ضروري آهي ته جن اندرين دوارن خيال ٻاهر ڦهلجي ٿو، انهنڪي انٽرمڪ ڪري آتما جي اسٽان تي آڻجي. سڄي پرارٿنا لاءِ برماتما ۾ وشواس ۽ شريرو جي ٻڌڻن کان هتي دلي پاڻواڻن کي برماتما اڳيان رڪڻ نهايت ضروري آهي. نيڪ پاڪ، سڌيل ۽ سنڌوشي دل مان نڪتل پرارٿنا ئي صاحب جي درٻار ۾ قبول پوي ٿي.

”ست سنٽوڪ هيووي آرداس،

ناسن سد بهالي پاس.“

(رامڪلي مجلد ۱، ۱۴-۸۷۸)

پرارٿنا لاءِ ڪنهن خاص پاشا يا لفظن جي ضرورت نه آهي. پرارٿنا جو سڄو سينگار آهي دلي جذبا. ڀلي ڪٿي اسانجي پرارٿنا ظاهري سندر هجي پر جي اسانجي زندگي پوئو نه آهي ته اها پرارٿنا نشڦل رهندي. مالڪ اهاڻي پڪار ٻڌي ٿو جا اُمنگ، عاجزي، نمرتا ۽ پريم سان ڪجي ٿي. اهو اسانجو تجربو آهي ته مالڪ سڀ پرارٿنائون ٺٽو اولائي. ڪهڙي پرارٿنا قبول پئي ٿي ۽ ڪهڙي نه، پرارٿنا ڪرڻ ۾ عقل ۽ ٻڌي ڪهڙيون مشڪلاتون پيدا ڪن ٿيون، پرارٿنا ڪهڙي وقت ڪجي، پرارٿنا جو پرياءُ ۽ انجو پيڻ تي اثر، گورو کان ڇا گهرڻ کپي ۽ پرارٿنا جا اٽيڪ ڦل، انهن سڀني وڃين تي وستار سان گورمت سڌانت ڀاڱي پئي جي پرارٿنا واري باب ۾ پرڪاش وڌو ويو آهي. شائق پاڻڪ اتان پڙهي لاپ وٺن.

(۲) اڃا پراڻا ڄاڻن سان ڪڇي ٿي ۽ ڄڻهن ۾ زبان سان ڪجهه چوڻ جي ضرورت نٿي رهي .
 (۳) پراڻا آليا يا سرف سان ڪڇي آهي .
 ٻيڙين سر جي پراڻا ڪان ٻئي سر جي پراڻا ٻيتر آهي ۽ نئن سر جي پراڻا ڪڏهن وڌيڪي ۽ ڪي نصيب نٿي ٿي .

پراڻا ڪرڻ لاءِ جڳهه

پراڻا ڪرڻ لاءِ ڪڏهن خاص ڌرم اسٽان جي ضرورت نه آهي ، صرف دلي جذبن کي ڄاڻائڻو پوڻو . سڄي ڌرتي ڌرم اسٽان آهي ڇاڪاڻ ته مالڪ هر هنڌ موجود آهي . مالڪ ئي دانا بڻائي آهي ۽ هو اسانجي لاعيل مندورن ۽ مسجندين ۾ نعر رهي . ڪڏهن به هنڌ ويهي مالڪ کي ياد ڪيو ، گهر ٻار ، جهنگل ٻيڙي ، اڃاڙ ، ٿڌيون نالا ، اوتائ جتي به مالڪ اڳيان پراڻا ۾ جهڪجي ٿو سا جڳهه پوڻو پوڻو ٿري .

All is holy where devotion kneels (O.D.Holmes)

پوڻو اڳيان پراڻا ڪرڻ جي جڳهه صرف مٿس شرابو ئي آهي ڇاڪاڻ ته انهيءَ ۾ پوڻو جو واسو آهي .
 ”سر مندو الله سرور هي“

ڳيان وٺڻ ۾ رڪت ڪمرو .

(پراڻي محل ۳ ، ۴-۱۳۴۶)

“Body is the temple of God .” (Bible)

پراڻا ڪرڻ لاءِ ڪڏهن به هنڌ وڃڻ جي ضرورت نه آهي . هن جسم جي اندر داخل ٿي مالڪ اڳيان پراڻا ڪيو ڇاڪاڻ ته انهيءَ کان وڌيڪ ٻيو ڪو به اڳيان پراڻا اسٽان ڪونهي . ڄڻهن مٿي مالڪ اڳيان اسانکي پراڻا ڪرڻي

نه اهي شڪتيون صرف پنهنجي دائري جون چيزون ڏيئي
سگهن ٿيون. مڪتي وغيره ڏيڻ هنجي اختيار نه آهي.
قرآن شريف ۾ به صاف هدايت آهي ته صرف هڪڙي رب
کي مدد لاءِ پڪار ڪيو.

پر ماڻا ڪي نه اسان ڏٺو ڪونهي ۽ جنهن کي اسان ڏٺو
ڪونهي تنهنجو پڪو وشواس ۽ ڀروسو ٿي نٿو سگهي ۽ جنهن
کي وشواس آهي تنهنجي پراڻا ڪيئن قبول ٿيندي؟
گروءِ يا مرشد جي اندر ڀروءِ جو پرڪاش پرگهت آهي ۽
هنجو وڃڻ آهي مالڪ جو وڃڻ.

”ساڌ روپ اڀا ٿن ٿن ڌار ٿا.“

(مارو محل ۵، ۸-۱۰۰۵)

”پرپ جي بسه ساڌ ڪي رسا.“

(گڙي محل ۵، ۴، ۲۶۳)

تنهنڪري گروءِ کان گهڻو آهي مالڪ کان گهڻو. پرپ
پنهنجا ڪم گروءَ کان دٻاڻ ڪري ٿو. هو سڀ طرح سمجهي
آهي. انهيءَ ڪري جيڪي گهڻو هجي سو پر ماڻا يا سنگورو
کان گهرو ۽ انهن کانسواءِ ٻئي ڪنهن نه اڳيان جهولي نه ٿي ٺاهي.

پراڻا ٿن ٿن قسمن جي ٿيندي آهي. (۱) اهي پراڻا ٿن
جي ڌرم پستڪن ۾ درج ٿيل آهن يا ٻيون مقرر ٿيل پراڻا ٿن
جي اوچي آواز سان اچارين آهن. پراڻا هڪ دل جي
پڪار آهي ۽ جيستائين پراڻا جو هر هڪ لفظ اسانجي دل
جي تهن مان نڪري نڪري ٿيستن انجو ڀورو فائدو نٿو ٿئي.
ستن مهائين جون پراڻا ٿن اسان لاءِ آدرشي پراڻا جو
نمونو پيش ڪن ٿيون. ليڪن جيستائين پراڻا جا لفظ هردي
جي ذاتي جذبي مان نٿا نڪرن تيستائين رسمي پراڻا ٿن
اچارڻ سان ڪو خاص فائدو نه ٿيندو.

هنجو نواس آهي. قدر تي جڏهن انسان انهيءَ شڪتيءَ جي
 اوت وٺي ٿو ته هن ۾ به شڪتي ۽ پروسو آهن ته يقيناً جنهن
 جي سهايتا سان هنکي مسئلي جو حل سمجهي اچي ٿو ۽ انهيءَ
 سان گڏوگڏ صبر ستروش همت ۽ مصيبتن کي سهڻ جي
 شڪتي به هن جي دل ۾ پيدا ٿين ٿا. آتما پرمانا جي انس
 آهي ۽ هن ۾ گهڻي شڪتيون گهٽ روپ ۾ موجود آهن.
 پر ائين وقت ۾ جا ٿرنا بند ٿي وڃن ٿا ۽ انسان انهيءَ
 شڪتيءَ جو لاپ وٺي ٿو. داناءُ لوڪن کي انهيءَ روحاني
 مدد جي ڄاڻ هوندي آهي. انهيءَ ڪري هو انترڪ ٿي
 پر ائين ڪندا آهن ۽ مالڪ جي مهر ميا جي لهرن مان فائدو
 وٺن ٿا. عام لوڪ ٻاهر مڪي ٿي مندرون ۽ مسجدن ۾ وڃي
 هٿ کڻي ارداسون ڪن ٿا ۽ انهنکي سندن ايڪاگرنا ۽ وشواس
 انوسار ڦل ملي ٿو. پر ائين هڪ سڀاويڪ جذبو آهي. جڏهن
 انسان پاڻ ۾ ڪنهن ڪم کي پوري ڪرڻ جي ڪافي طاقت
 نٿو سمجهي ته پوءِ هو ڪنهن مهان هستيءَ، جنهن ۾ هو اها
 شڪتي سمجهي ٿو، کان مدد وٺڻ چاهي ٿو. جڏهن ڪا آفت
 اچي ٿي يا دشمن پيڇو ڪن ٿا ۽ ڪنهن به طرف سهايتا ملڻ
 جي آس نٿي رهي ته پوءِ انسان خود بخود پرمانا
 يا اهي تهستيون جيڪي پرمانا سان جڙي چڪيون آهن،
 جي سهايتا جو ڪانڪي بڻجي ٿو. انهيءَ کي سڏجي ٿو پرار ٿا.
 سڀني ڌرمن جو اهو اُپديش آهي ته ستگروءَ يا مالڪ جي
 اڳيان پرار ٿا ڪرڻ سان ئي روحاني ترقي حاصل ٿي سگهي
 ٿي. پر ائين ئي جيڪبازوءَ کي مالڪ سان ملائڻ لاءِ سڀ کان
 سٺو سڌو ۽ سولو مارڻ آهي.

فٽيون جي «ڪ ٽهڙيءَ» جي سنگت سؤ سالن جي من ٻڌيءَ
انوسار ڪيل بدگيءَ کان بهتر آهي.

”هر نشيني ساعتِي با اوليا،

پوتر اڙو صد سال طاعت بي رها.“

ڇاڪاڻ تہ انهن جي صحبت دوران آلمڪ زندگيءَ جي
ڄاڻڻي ٿيڻي. سو مستگروءَ جي مستنگ مان اٽڪ ٺاڻدا
حاصل ٿين ٿا.

پراڻا

پرماد جي ساڌن ۾ ساڻا ۽ انهن ۾ سهاڻڪ ڪنن جي
پراڻيءَ لاءِ پرمالما يا ڪنهن ڪمائيءَ واري سبب مهالما کي
مدد لاءِ پڪار يا پراڻا ڪرڻ نهايت ضروري آهي. ڪنهن
۾ مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ پهرين انسان محنت ڪرڻو پو
جڏهن هنجون تجربون ۽ تدبيريون لڳڻ ٿين ٿيون. تڏهن
هو نااميد ٿي پوي ٿو. پرمارئي ۽ ويچاروان انسان ۾ پنهنجي
مقصد جي پراڻيءَ لاءِ محنت ڪرڻو ليڪن مالڪ کي سڀ
جو هٿا ڪرڻا ڄاڻي پنهنجي ڪوششن جو نتيجو مالڪ جي
مڙج تي ڇڏي ڏئي ٿو. اهڙو پريمي سمجهي ٿو تہ مالڪ
حبڪي ڪندو تنهن ۾ ئي سندس بهتري هوندي، جي ڪم
سندس مرضيءَ مطابق راس ٿيو تہ شڪر گذار ٿيندو ۽ جي نه،
تہ ۾ انهيءَ کي مالڪ جي رضا سمجهي خوش رهيندو. اهڙو
جڳياسو قدم قدم تي مٽري مالڪ جي مدد جو محتاج رهي
ٿو. ڇاڪاڻ جو زندگيءَ ۾ ڪئين اهڙيون ڳالهائون آهن جي
اسانجي ڪوشش ۽ محنت جي حد کان پري آهن. اهڙي
سهايتا لاءِ پنهنجي ڪرڻ کي سڏجي ٿو پراڻا يا ارداس.
پرو-و سڀني شڪتين جو خزانو آهي ۽ انسان جي دل ۾

اهڙي سنگت صرف ڪنهن ڪامل پرس جي ٿي سگهي ٿي. اهڙي گورمڪ مٿان ٽن من قربان ڪري هنجي مرج اندر رهي من تي آسانيءَ سان رام نام جو رنگ چڙهي ٿو.

”ست سنگت مه نام هر اوچي،

جا ستگر ملي سڀائي.“

”من ٽن اُرپي آپ گرائي،

چلا ستگر پائي.“

(سري راگ محل ۳، ۱۹-۶۷)

ستسنگ ٻن قسمن جو ٿيندو آهي. (۱) ستن مهاڻائن جي ٻاهرين سنگت جنهن ذريعي من نرمل ٿئي ٿو ۽ روحانيت جي پريٽا پائي جڳياسو پرمارت پر اُتتي ڪرڻ جي لائق بڻجي ٿو. (۲) اندروني ستسنگ جنهن پر آتما نام سان جڙي انترمڪ روحاني ترقي ڪري ٿي. انهيءَ لاءِ گوروءَ جي دڪشا ضروري آهي.

ستسنگ هڪ قسم جو وڏو روحاني ڪاليج آهي جتي پريم ۽ نام جي ڪمائيءَ جو عملي سبق پڙهايو وڃي ٿو. ستسنگ هڪ عجيب ڪارخانو آهي جتي انسان کي روحاني ڍانچي پر وڏو وڃي ٿو ۽ سندس سڀ اوگڻ صاف ڪري کيس پرماٿا سان ملڻ جي يورگيه بنايو وڃي ٿو. ستسنگ اهو اعلئي تيرت آهي جتي جنم جنم جا ڪروڙين پاپ ڪڍجن ٿا ۽ من نرمل ٿئي ٿو.

”مهما ساڌو سنگ کي سنه ميري مڃتا،

ميل کوئي، ڪرت اڪه هري نرمل پتي چيتا.“

(بلاول محل ۵، ۱۸-۸۰۹)

جيڪڏهن ڪو مالڪ جو مشاهدو ماڻڻ چاهي ٿو ته هنکي جڳائي ته مالڪ جي پيارن جي سنگت ڪري. اهڙن ڪاملن

۽ آند سڀني کي ملي ٿو. ڏيڙي ڏيڙي هنن ۾ سد گڻ ٻڌا
 ٿيندا وڃن ٿا ۽ آسانيءَ سان من ۽ ٻاڏرين تي قابو پائڻ جي
 شڪستي ملين ٿي. مولانا روم صاحب فرمائن ٿا ته هي من
 ڪامل مرشد جي پناهه وٺڻ بنا ڪڏهن به نٿو مري.
 ”هينج ٺڪندڙ ٺٽس راجز حل پير.“

ستسنگ ۾ شپ وٺي ڇڏڻ جي امر ۾ وڌيڪا پائي ٺيڪ ٿوڙي
 بد سڀ جهڳٽو آهي ۽ جي پريڙ هيٺ اچن ٿا ۽ سندن زندگي
 منجڻ لڳي ٿي. بد بدوار شراب کي گنگاڄل ۾ وجهيو ته گنگاڄل
 جي شڪل اختيار ڪندو. اٽڪ آهيءَ سان ملي گنگاڄل ٿو
 پوي. ستسنگ جو به اهڙو ئي اثر ٿئي ٿو.

جڏهن ڀڄڻ منڊلي يا ڳاڻڻ وڃائڻ واري ٿوري يا عالمن
 جي مجلس کي ستسنگ ٺٽو ڪولائي. ستسنگ آهي انهيءَ
 مهالما جي سنگ، جو مالڪ سان ملي چڪو آهي. جنهن
 سڀا ۾ سٺ ستگورو موجود هوندو انهيءَ کي ئي ستسنگ
 چئجي ٿو. ستگوروءَ بنا ستسنگ ئي معنيٰ آهي.
 ”ستگر اساجهه سنگ نه هروي،

بن شدي ٻار نه پائي ڪوئي.“
 (مارو مجلد ۳، ۱۵-۱۰۶۸)

”ٻوري ڪر ٿي ست سنگ اڀري، سهجي سج سماءُ.“
 (آسا مجلد ۳، ۶-۴۲۷)

زنده هستين جي صحبت ۾ ئي مالڪ جي ياد خود بخود
 اچي ٿي. انسان جي حيراني زندگيءَ جو خالو ٿيو وڃي ۽
 آتما جو پرمانا سان جيڪو روحاني رشتو آهي تنهنجو احساس
 ٿيڻ لڳي ٿو. گورو پاڻيءَ ۾ ستسنگ جي موهما ڪندي گورو
 صاحب اهو صاف ٽوڙ ڪيو آهي ته جتي صرف هڪ نام جو
 پرچار ٿئي ٿو اهو ئي ستسنگ آهي.

”ست سنگ غشي جالبي،

هتي اٻڪر نام رکائي ٿي.“

(سري رام مجلد ۱، ۲-۷۲)

گرمي چلهي مان، ٿڌڪار اٿان جتي پاڻي ۽ جون پوندون ڪرنديون؛
اهڙي طرح جتي مالڪ جا پيارا رهن ٿا اتي مالڪ خود وسي
ٿو. گورو رامداس صاحب جن فرمائين ٿا ته ستسنگ ۾ پريو ۽
جو واسو آهي ۽ اٿان ئي هلجي مهما جو پتو ٿو لڳي. وڏا
پاڻ هجن جو اهڙو سنت ستگورو ملي ۽ سندس ديا درشتي ۽
سان هن ۾ نه، پريو ۽ جو درشن ٿئي.

”ست سنگت مه هر هر وساءِ“

مل سنگت هر گن جان،

وڌي پاڪ ست سنگت پاڻي،

گر سنگر پرس پگوان.“

(پريالي محل ۴، ۱۰-۱۳۳۵)

ستسنگ ۾ پگتي پاو جون ڌارائون هر دم اٿنديون رهن
ٿيون. انهيءَ ڪري سنگت کي شانتي ۽ پگتيءَ جي پريٽا
برابت ٿئي ٿي. دنيا ۾ نه هر طرف باهه پيئي ٿي جنهن ۾
هر ڪو پيو جلي ۽ بچڻ جو ڪو آڀاءُ به نٿو ڏسجي.

”ڪجهه نه بچي ڪجهه نه بچي،

دنيا ڪجهه باهه.“

(بلوک فرید ۱-۱۳۷۸)

ستن جو ستسنگ انهيءَ آڱ کان بچڻ جو واحد علاج
آهي. جيڪي پيارا ستسنگ جي اوت وٺن ٿا، انجو اثر ڪن
ٿا سي هن پوساگر مان پار ٿي وڃن ٿا. ندين نالن جو پاڻي
گنگا ۾ ملي گنگاڄل ٿي پوي ٿو. جيڪڏهن پارس ڪاٺيءَ
جي گهر جي لوهه کي ڇهي نه به اهڙو سون ٿي پوندو. ٿر جو
وڻ ڇندن جي درخت جي ٻر ۾ رهي اڇي سڳند ڪڍي ٿو
۽ لوهه جي کاڌ ۾ جيڪا شيءِ پيئي سا ڪاري ٿي پوندي.
انهيءَ پرڪار جو ستسنگ ۾ ويندو سو اوس انهيءَ جي زير
اثر ايندو. ڀلي ڪٿي جڳياسو نيڪ هجن يا بد. روحاني فيض

ستن ۽ مياڻهائڻ جي. ٻارمار سنگهه ڪرڻ مان آلهه تي
سته ۽ ڌرم جو رنگ چڙهي ٿو. انهيءَ ڪري ساڌڪ کي
هڪائي نه هئجي شاعريه سنگهه مان فائدو وٺي چاڪا نه
جڙو سنگ ٺڙو رنگ.

”مست صالح ٿرا صالح ڪند،

مست طالع ٿرا طالع ڪند.“

ڪنهن به مياڻهائڻ جي سنگهه مان ٻورو لاپ وٺڻ واسطي
اهو ضروري آهي ته سڃاڻي ۽ شد هڙدي سان هڃي سنگهه
ڪجي. اهڙي ٻار ۽ شڙڌا ذريعي ئي سنگهه جو ٻورو ٻورو
اٿر لهندو. جي ساڌڪ کي اهڙي مياڻهائڻ جي سنگهه نه ملي سگهي
نه ٻوڙ صرف مالڪ جي باد ۾ رهي ۽ ستن مياڻهائڻ جي
اڀرڻ کي ٻڙهندو رهي.

ستنگ جي وڏي مهيا آهي. جو ستنگ ۾ وڃيٿو اهو
سياوڪ اٿي جي واپس منڊل جو اٿر ڪرڻ ڪرڻو. ڪڍري کي
ڏسي ٿي ڪڍرو رنگ مٿي ٿو. روحانيت جي ٺهرل ٺهرن
جو اٿر جي سنگهه ٿي منحصر آهي. ستنگ مالڪ
مان جلدي ملائڻ جو هڪ اهم ساڌن آهي. شري مڌاڳرو
(سڪند ۱۱، اڌياء ۱۲، شلوڪ ۱ ۽ ۲) ۾ ڪرشن پڳرو
ٺهرائي ٿو ”اي اوڏو! نه ٻوڙ، نه گيان نه ڌرم ٻستڪن جو
ٻڙهڻ، نه ٺپ، نه ٺياڳ، نه ٻين جي شيرا، نه دان، نه
ٻڙچا پاد، نه ويدن جو پاد، نه ٺيوت، نه من اندرين کي
دمن ڪرڻ سان، منش مونکي ايترو جلدي ٻائي سگهي
جيترو ستنگ يا ساڌو۽ جي سنگهه ذريعي، چاڪا نه
اهڙي ستنگ ۽ صحبت دوران ٿي ماهاوي سنگهه
ناس ٿين ٿا.“

ستن جي سنگهه ۾ امر زندگيءَ جي پراپتيءَ جو رهندو
ٿيٿو. وڌيا سڪولن ڪاليجن ۾ مليٿي، دوائون اسپتالن ۾،

”هر درسن کي جن مکت نه مانگه،

مل درسن ٿرپس من ڏيڃي.“

(ڪلياڻ مڪالم ۴، ۵-۱۳۲۴)

ستسنگ

سادتا ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ لاءِ ستسنگ اهم ضروري آهي. من جو سواءِ آهي ته جهڙي صحبت ۾ رهندو اهڙو ئي مٿس رنگ چڙهندو ۽ اهڙي ئي صورت اختيار ڪندو. جي سنگت دنيا دارن جي ڪبي نه دنيا جو رنگ چڙهندو ۽ جي ستن مهائائن جي ڪبي نه روحانيت جو. انهيءَ ڪري پرمارئي جيڪا سوء لاءِ اهو بلڪل ضروري آهي ته ڪمائيءَ وارن سادن جي سنگت ڪري. جنهن مالڪ جي بپاري ۾ ستيه جو پرڪاش پرگهت آهي سو انهيءَ ۾م ستيه جو سروب آهي. جيڪي هجي سهرڪ ۾ اچن ٿا تن تي سندس روحانيت جون لهرون پهل اثر وجهن ٿيون. اهڙو گورمڪ ڇاڪاڻ ته پاڻ روحانيت جو ماهر آهي انهيءَ ڪري هو اسان لاءِ سچو رهبر بڻجي، اسان کان نام جي ڪمائي ڪرائي اسان کي روحاني خزاني سان مالا مال ڪري ٿو. هو پنهنجي آتمڪ ڌارائن سان سنگت جي آئنائين کي جاڳرت ڪري ٿو ۽ پنهنجي نوج ۽ بخشش سان انا ڪال کان پڪيل آئنائين کي پريو سان ملائي ٿو. جهڙي طرح گل جي سڳند آسپاس جي سيني چيزن، پاڻي هجي يا مٽي، ڪپڙو هجي يا مڪان، سيني تي پنهنجو خوشبودار اثر وجهي ٿي، اهڙي طرح گورمڪ هي صحبت ساد سنگت تي نيڪ اثر پيدا ڪري ٿي. انهيءَ پرڪار ممڪن جي سنگت قدرتي پنهنجو ارو اثر ضرور پيدا ڪندي.

ڪامل نقرون گهر ٻار کي ڪڏهن نه ڇڏيو. هو دل کي
نام سان جهڙي سڃا ويراڳي ٿي سسار ۾ رها.
پوري ڪروءَ جو شيوڪ مالڪ جي پريم جي رنگ ۾
رنگي، موه مايا کان آزاد ٿي، سڄي ويراڳ جو حصار بڻجي
ٿو. جنهن جي دل ۾ پويءَ جي ملڻ جي زبردست خواهش ۽
لما آهي، ايتري قدر جو هن لاءِ مالڪ بنا جيئن مثال آهي
انجا ئي سڀ مائوي پٺن ڊلائين ٿا ۽ اهڙي ٻاري
کي ٿي سڄو ويراڳي ڪوٺجي ٿو.

هڪٿي

سنت خود مڪمل هوندا آهن ۽ هندي اُپديش ٿي هلي
انسان آسانيءَ سان مڪتي حاصل ڪري سگهيو. سندن
شوا ۽ زبان ڪرڻ سان ساڌڪ نتيجو حاصل ڪريو.
”آب مڪمل مڪمل ڪري سسار،“

نانڪ لس جن ڪٿا سڌا لمڪار.
(ڪڙڙي مڪمل ۵، ۲-۲۹۵)
”مڪتي سيوي مڪتا هروي.“
(مانجهه مڪمل ۳، ۱۲-۱۱۶)

مڪتيءَ جو مطلب آهي آزادي ۽ لائيتي. جڏهن دل
ڪروءَ ۽ مالڪ سان جهڙي وڃي نه پوءِ هون سڀ لذتون
ٿي وڌي ٿي پون ٿيون ۽ من ابرار ٿيو پوي. تعلق ۾ لائيتي
ٿي ٿي ستن جي سڄي لائيتي ۽ تياڳ آهي. مڪتي انسان
جو اصلي مقصد نه آهي. پريم جي دولت پاڻ ۾ ۽ نام جي
ڪمائي ڪرڻ سان مڪتي خود بخود حاصل ٿي وڃي ٿي.
جڏهن پريمي مالڪ جو درشن ڪري هنجي رنگ ۾ مست
ٿي وڃي نه پوءِ من ٽپي ٿو وڃي ۽ الڪي پوءِ مڪتيءَ
جي نه لمان ٿي رهي.

ضرورت ڪانهي. هو هر هڪ ۾ مالڪ جو جالو ڏسي ٿو. ويراڳ جو اصلي ارت آهي من ۽ آتما کي دنيا جي ساڙو سامان کان اڇاڻ ڪرڻ. جيڪي بغير سوچي سمجهي دنيا کي ٻياڳين ٿا انهن کي شانتي نٿي ملي ۽ عام طور ڏٺو ويو آهي ته اهڙا ماڻهو وري دنيا جي وڪارن ۾ ڦاسي پوندا آهن. انسان کي ڪي به صرف ڪم هلائڻ واسطي دنيا ۾ ورتي ۽ آتما کي نام، گورو ۽ مالڪ سان جوڙي دن بدن پنهنجو پيار وڌائيندو رهي. جيئن جيئن من جو جهڪاءُ انهيءَ طرف ٿيندو تيئن تيئن دل مان سنساري موه گهٽ ٿيندو ويندو.

ويراڳ ۽ ٻياڳ ۾ فرق آهي. ويراڳي پرش ٻياڳ جو محتاج نه آهي. هو سنسار ۾ رهندي به ٻياڳي ٿي سگهي ٿو ۽ ٻياڳي ويراڳ جي دولت کان خالي ٿي سگهي ٿو. پرمارت ۾ ويراڳ جي اهم ضرورت آهي. جڏهن ستگوروءَ جي ميلاپ دواران گورو پگتيءَ جي دولت شش کي پراپت ٿيڻي ته هو آسانيءَ سان سچو ويراڳي بڻجڻ پوي. هن کي گهر ٻار ڇڏڻ جي ضرورت نٿي رهي ۽ گرهست ۾ رهندي به هو روحانيت جو آئندو ماڻهو ٿو. باقي ٻيون سڀ چيزون هن لاءِ بي مزي ٿي پون ٿيون. جيتوڻيڪ هو دنيا ۾ رهي ٿو به هو دنيا جي بندن کان آجو هوندو آهي. گورو پنهنجي شيوڪ کي سرت شبد يوگ جو سادن بخشي، گرهست ۾ ئي اداس رهڻ جو طريقو نڪاري ٿو. هو سنسار جون ذميواريون ٺاهيندي به مڪتي حاصل ڪري ٿو.

”نانڪ ستر پيتي، پوري هروي جگت،

هندئا ڪيلندا پئندا ڪاوندئا،

وچي هروي مڪت.“

(گوجري ڪي وار منڌا ۵، - ۵۵۲)

ڪيترن پرڪارن جو آهي، پر پر جو نشو، پر پھي ۽ جو سروب، سندس پاوانائون، پر پر جا اٺڪ ڦل، پکي گھڻن ڦسڻن جي آهي، پکي جو ڪرڻ ڪري، ڪيئن ڪرڻ جهڳائي، ڪنهن تي ڪرڻ جهڳائي، پکي ۽ جو دان ڪٿان ملندو، اهي ساڌن ڪٿڙا آهن جنهن دواران پکي ۽ جو وڪاس ٿيڻو، ڪرڻو پکي ۽ نام پکي ڪيئن ڪجي، پکي ۽ مان پيدا ٿيندڙ ۽ رڻ ۽ جو روپ ڪٿڙو آهي، رڻ ۽ جو الر ڪٿڙو آهي ۽ ڪيئن پر پھين هي دٻن کي ملائي ٿي، ڪورم سڌائڻ جي ”پر پر“، ”پکي“ ۽ ”رڻ“ جي ٻان پر انهن وٽين ٿي ڪافي روشني وڌي وئي آهي. شائق پالڪ وڌيڪ اٿان پڙهن.

وڻر اڳ

جڏهن پر پر جا ڪورم ٿيڻو ٿڌهن سنسار جون سڀ اڃاٽون مڃي وڃن ٿيون ۽ اوکڻ ختم ٿيو وڃن. لوڪ پر لوڪ هي ڪنهن به پڌارم ۾ رڃي نٿي رهي. جڏهن دل سنسار ۽ سنسار ڪ پڌارن کان ڪٽي ٿي مالڪ جي محبت ۽ نراق ۾ ورلاپ ڪري ٿي ٿڌهن ٿي من ۾ سڄو وڻر اڳ اچي.

”من نراق پڻا درسن ديڪن ڪا چاء.“

(سري راک محل ۵، ۱۶-۵۰)

اهڙي حالت ۾ سنسار جو موه نٿي وڃي ٿو ۽ من ۾ ڪورم جي سنگت ڪرڻ جي پر پر اڃا اٿن ٿيڻي. وڻر اڳ سڀني غير ضروري چيزن کي ٽپائي ڪڪ من هڪ چم ٿي مڙي مالڪ جي درشن جو اهلاڪي ٻڌجي ٿو پوي. سڄي وڻر اڳ جي حالت ۾ زندگي پر ڪرڻ لاء صرف نام مائر ضروري چيزون وڃي ٿيون. اهڙو پر پھي دٻا ۾ رهندي ۽ دٻا کان نٻارو رهي ٿو ۽ هنڪي سنسار وٽس جي ڪا به

ضرورت ڪانهي. هو هر هڪ ۾ مالڪ جو جلوو ڏسي ٿو. ويراڳ جو اصلي ارت آهي من ۽ آتما کي دنيا جي سازو سامان کان اڇاٽ ڪرڻ. جيڪي بغير سوچي سمجهي دنيا کي ٽپاڳين ۽ انهن کي ڇڏي نٿي ملي ۽ عام طور ڏٺو ويو آهي ته اهڙا ماڻهو وري دنيا جي وڪارن ۾ ڦاسي پوندا آهن. انسان کي ڪي به صرف ڪم هلائڻ واسطي دنيا ۾ ورتي ۽ آتما کي نام، گورو ۽ مالڪ سان جرڙي دن بدن پنهنجو پيار وڌائيندو رهي. جيئن جيئن من جو جهڪاءُ انهيءَ طرف ٿيندو تيئن تيئن دل مان سنساري موهر گهٽ ٿيندو ويندو.

ويراڳ ۽ ٽپاڳ ۾ فرق آهي. ويراڳي پرش ٽپاڳ جو محتاج نه آهي. هو سنسار ۾ رهندي به ٽپاڳي ٿي سگهيتو ۽ ٽپاڳي ويراڳ جي دولت کان خالي ٿي سگهيتو. پرمارت ۾ ويراڳ جي اهم ضرورت آهي. جڏهن ستگوروءَ جي ميلاب دواران گورو پگتيءَ جي دولت شش کي پراپت ٿيڻي ته هو آسانيءَ سان سچو ويراڳي بڻجڻو پوي. هن کي گهر ٻار ڇڏڻ جي ضرورت نٿي رهي ۽ گرهست ۾ رهندي به هو روحانيت جو آند ماڻي ٿو. باقي ٻيون سڀ چيزون هن لاءِ بي مزي ٿي پون ٿيون. جيتوڻيڪ هو دنيا ۾ رهي ٿو به هو دنيا جي پنڌن کان آجو هوندو آهي. گورو پنهنجي شيوڪ کي سرت شبد يوگ جو سادن بخشي، گرهست ۾ ئي اداس رهڻ جو طريقو نيڪاري ٿو. هو سنسار جون زميراريون نٻاهيندي به مڪتي حاصل ڪري ٿو.

”نانڪ ستر پيٽي، پوري هروي جڳت،

هسندن کي لڏندا پٺيندا ڪاوندئا،

وچي هروي مڪت.“

(گوري کي وارن مٺا ۵ - ۵۵۲)

ڪيترن ترڪارن جو آهي، پر پر جو نشو، پريهيءَ جو سروس،
 سندس پاوانائون، پر پر جا اٽڪ ڦل، پکي گھڻن قسمن جي
 آهي، پکي جو ڪوڙ ڪي، ڪيئن ڪوڙ جهڙي، ڪيڏي
 ڪوڙ جهڙي، پکيءَ جو دان ڪٿان ملندو، اهي ساڌن ڪٿڙا
 آهن جنهن دٻارن پکيءَ جو. وڪاس ٿيڻو ڪورو پکي ۽
 نام پکي ڪيئن ڪجي، پکيءَ مان پيدا ٿيندڙ اهره جو
 روب ڪٿڙو آهي، اهره جو اڻ ڪٿڙو آهي ۽ ڪيئن پريهن
 جي دلن کي ملائي ٿي ۽ گورمت سڏائڻ جي ”پر پر“،
 ”پکي“ ۽ ”هره“ جي ٻان ۾ انهن وشن تي ڪافي
 روشني وڌي ويئي آهي. شائق پالڪ وڌيڪ ان پڙهن.

وڻج

جڏهن پوپل پر پر جا پروس ٿين ٿا تڏهن سنسار جون سڀ
 لڄائون مٽجي وڃن ٿيون ۽ اوڳ ختم ٿي وڃن. لوڪ پر لوڪ
 جي ڪمهن نه بدارت ۾ رهي ٿي رهي. جڏهن دل سنسار
 ۽ سنسار ڪ بدارت کان ڪٽي ٿي مالڪ جي محبت ۽ نراق ۾
 ورلاپ ڪري ٿي تڏهن ئي من ۾ سچو وڻج اچي ٿو.

”من نٿاڻ پٽيا درسن ديڪن ڪا چاء.“

(سري راج محل ۵، ۱۶-۵۰)

اهڙي حالت ۾ سنسار جو موه ٽٽي وڃي ٿو ۽ من ۾
 گورمڪن جي سنگت ڪرڻ جي پوپل لڄا آهن ٿيڻي. وڻج
 سڀني غير ضروري چيزن کي تباڻي هڪ من هڪ چم ٿي
 مٽي مالڪ جي درشن جو اهلاڪي بڻجي ٿو پري. سچي
 وڻج جي حالت ۾ زندگي سر ڪرڻ لاءِ صرف نام مائر
 ضروري چيزون وڃي اٿن ٿيون. اهڙو پري دنيا ۾ رهندي
 نه دنيا کان ٺارو رهي ٿو ۽ هڪي سياسي وٺڻ جي ڪار

ضرورت ڪانهي. هو هر هڪ ۾ مالڪ جو چلو وڌي ٿو. ويراڳ جو اصلي ارت آهي من ۽ آتما کي دنيا جي ساز و سامان کان اڇاڻ ڪرڻ. جيڪي بغير سرجي سمجهي دنيا کي نياڳين ۽ انهن کي شائتي نتي ملي ۽ عام طور ڏٺو ويو آهي ته اهڙا ماڻهو وري دنيا جي وڪارن ۾ ڦاسي پوندا آهن. انسان کي ڪهي نه صرف ڪم هلائڻ واسطي دنيا ۾ ورتي ۽ آتما کي نام، گورو ۽ مالڪ سان جوڙي دن بدن پنهنجو پيار وڌائيندو رهي. جيئن جيئن من جو جهڪاءُ انهيءَ طرف ٿيندو تيئن تيئن دل مان سنساري موه گهٽ ٿيندو ويندو.

ويراڳ ۽ نياڳ ۾ فرق آهي. ويراڳي پرش نياڳ جو محتاج نه آهي. هو سنسار ۾ رهندي به نياڳي ٿي سگهي ٿو ۽ نياڳي ويراڳ جي دولت کان خالي ٿي سگهي ٿو. پرمارت ۾ ويراڳ جي اهم ضرورت آهي. جڏهن ستگوروءَ جي ميلاپ دواران گورو پکڙي ۽ جي دولت شش کي پراپت ٿيڻي نه هو آسانيءَ سان سڄو ويراڳي بڻجڻ پوي. هن کي گهر ٻار ڇڏڻ جي ضرورت نٿي رهي ۽ گرهست ۾ رهندي به هو روحانيت جو آند مائي ٿو. باقي ٻيون سڀ چيزون هن لاءِ بي مزي ٿي ٻرن ٿيون. جيتوڻيڪ هو دنيا ۾ رهي ٿو به هو دنيا جي بندن کان آجو هوندو آهي. گورو پنهنجي شيوڪ کي سرڪ شبد يوگ جو سادن بخشي، گرهست ۾ ئي اداس رهڻ جو طريقو نڪاري ٿو. هو سنسار جون زميراريون ناهيندي به مڪتي حاصل ڪري ٿو.

”لانڪ ستگر پيٽي، پوري هروي جگت،

هيندنا ڪيلندنا پيندنا ڪاوندنا،

وچي هروي مڪت.“

(گوجري کي وار منڇل ۵، - ۵۵۲)

ڪيترن پرڪاڙن جو آهي، پريم جو نشو، پريميءَ جو سروپ،
 سندس پاوانائون، پريم جا ائڪ ٽل ۽ پگتي گھڻن غمن جي
 آهي، پگتي جو ڪرڻ ڪهي، ڪيئن ڪرڻا جڳائي، ڪمپنئي
 ڪرڻا جڳائي، پگتيءَ جو دان ڪٿان ملندو، اهي ساڌن ڪٿڙا
 آهن جنهن دوران پگتيءَ جو وڪاس ٿيندو ۽ گورو پگتيءَ
 نام پگتي ڪيئن ڪجي، پگتيءَ مان پيدا ٿيندڙ اهره جو
 روپ ڪٿڙو آهي، اهره جو اکر ڪٿڙو آهي ۽ ڪيئن پريم
 جي دلسن کي ملائي ٿي ۽ گورمست سڏائين جي ”پريم“،
 ”پگتي“ ۽ ”اهره“ جي ٻان پرائنهن وڃن ٿي ڪافي
 روشني وڌي ويئي آهي. شائن پالڪ وڌيڪ اتان پڙهن.

ويراڳ

جڏهن پوپل پريم جاڳرم ٿيندو تڏهن سسار جون سڀ
 اڇائون مٽي وڃن ٿيون ۽ اوکڻ ختم ٿيو وڃن. لوڪ پوپل
 جي ڪمهن نه پدارت پڙجي ٿي رهي. جڏهن دل سسار
 ۽ سسارڪ پدارتن کان کڻي ٿي مالڪ جي محبت ۽ فراق ۾
 ورلاپ ڪري ٿي تڏهن ئي هن ۾ سچو ويراڳ اچيٿو.
 ”من پراگ پيا درس ديکن ڪا چاء.“

(سري راک محل ۵، ۱۶-۵۰)

اهڙي حالت ۾ سسار جو موه ٽٽي وڃي ٿو ۽ هن ۾
 گرومن جي سنگت ڪرڻ جي پوپل اڃا آهن ٿيبي. ويراڳي
 سڀني غير ضروري چيزن کي ٽپائي هڪ من هڪ چس ٿي
 منڙي مالڪ جي درشن جو اهلاڪي بڻجي ٿو پوي. سچي
 ويراڳ جي حالت ۾ زندگي پسر ڪرڻ لاءِ صرف نام مائر
 ضروري چيزون وڃي اچن ٿيون. اهڙو پريمي دل ۾ رهندي
 ۱۱۱ کان نيارو رهي ٿو ۽ هڪي سببس وٺڻ جي ڪا

ضرورت ڪانهي. هو هر هڪ ۾ مالڪ جو جلوو ڏسي ٿو. ويراڳ جو اصلي ارت آهي ۽ آتما کي دنيا جي ساز و سامان کان اڇاٽ ڪرڻ. جيڪي بغير سوچي سمجهي دنيا کي ٻياڳين ۽ انهن کي شائتي نٿي ملي ۽ عام طور ڏٺو ويو آهي ته اهڙا ماڻهو وري دنيا جي وڪارن ۾ ڦاسي پوندا آهن. انسان کي ڪي نه صرف ڪم هلائڻ واسطي دنيا ۾ ورتي ۽ آتما کي نام، گورو ۽ مالڪ سان جوڙي دن بدن پنهنجو پيار وڌائيندو رهي. جيئن جيئن من جو جهڪاءُ انهيءَ طرف ٿيندو تيئن تيئن دل مان سنساري موه گهٽ ٿيندو ويندو.

ويراڳ ۽ ٻياڳ ۾ فرق آهي. ويراڳي پرش ٻياڳ جو محتاج نه آهي. هو سنسار ۾ رهندي به ٻياڳي ٿي سگهي ٿو ۽ ٻياڳي ويراڳ جي دولت کان خالي ٿي سگهي ٿو. پرمارت ۾ ويراڳ جي اهم ضرورت آهي. جڏهن ستگوروءَ جي ميلاپ دواران گورو پڳتيءَ جي دولت شش کي پراپت ٿيڻي ته هو آسانيءَ سان سچو ويراڳي بڻجڻو پوي. هن کي گهر ٻار ڇڏڻ جي ضرورت نٿي رهي ۽ گرهست ۾ رهندي به هو روحانيت جو آئندو ماڻهو ٿو. باقي ٻيون سڀ چيزون هن لاءِ بي مزي ٿي پون ٿيون. جيتوڻيڪ هو دنيا ۾ رهي ٿو ته به هو دنيا جي بندن کان آجو هوندو آهي. گورو پنهنجي شيوڪ کي سرت شبد يوگ جو ساڌن بخشي، گرهست ۾ ئي اداس رهڻ جو طريقو سکاري ٿو. هو سنسار جون ذميوارين نٿا هيندي به مڪتي حاصل ڪري ٿو.

”نانڪ سنگر پيٽي، پٺوري هروي جگت،

هسندڻا ڪيلندڻا پٽندڻا ڪاوندڻا،

وچي هروي مڪت.“

(گوجري کي وارن مٽل ۵، - ۵۵۲)

پگتي گوروء بنا نٿي ٿي سگهي ۽ نڪو نام سان پيار پيدا
 نٿي ٿو. اهو نام ڪيول گوروء جي بي انت پيار ذريعي ٿي
 پيدا ٿي سگهي ٿو.

”بن سنگر پگت نه هروي نام نه لکي پٿار،

جن نانڪ نام اراڌا ٿا گر ڪي هيت پٿار.“

(سلوڪ محلہ ۳، ۱۱، ۱۴۱۷)

پاو، پوءِ پگتيءَ جي جاڳرتي ۽ جو مکيه ساڌن آهي گورو
 پگتي جنهن دواران اڀاسي ۽ جي دل جو سنبند گوروءَ جي
 دل سان جڙي ٿو. گوروءَ لاءِ پريم به ڪئين طريقن سان
 آڻين ٿي. هڪڙو درشن ڪرڻ سان، ٻيو واراڻاپ دواران،
 ٽيون سندس ياد ۽ تصور ذريعي. ائين ڪرڻ سان گوروءَ جا
 نرمل ڪٽ ۽ سندس سندرتا شش بر واسو ڪن ٿا ۽ شش گوروءَ
 جي روپ ۾ سمائجڻ لڳي ٿو. آتما پرماتما جي انس آهي
 انهيءَ ڪري منجهس پريم قدر ٿي گهٽ روپ ۾ موجود آهي.
 انهيءَ پريم کي جاڳائڻ جا ٻه ساڌن آهن. هڪڙو سنگوروءَ
 جي طرفان پريم جون ڌارائون آتما ۾ پريم جاڳرت ڪن ٿيون
 ۽ ٻيو روحاني راهه تي هلڻ سان ڪڇ ڪڇ پريم جو رنگ
 چڙهي ٿو. گورو ارجن صاحب جن فرمائين ٿا ته دنيا جا لوڪ
 پريم جو مارگ نٿا ڄاڻن ۽ گنوارن وانگر پيا پئڪن ۽ پرماتما
 کي وساري آخر نرڪن جا پاڳي ٿين ٿا.

”پنتا پريم نه ڄاڻي ٻولي ٿيري گوار،

نانڪ هر بسر انڪي ٻوڊي نرڪ اٿند يار.“

(سلوڪ محلہ ۵، ۱۹، ۱۴۲۵)

پريم ۽ عقل، پريم ۽ سندرتا، پريم ۽ گيان، پريم ۽ ويراڳ،
 ۾ ۽ موه، پريم ۽ ڪام، عشق مجازي، عشق حقيقيءَ ۾
 ۽ ٿڌو فرق آهي ۽ انهنجو پاڻ ۾ ڪهڙو سبند آهي ۽ پريم

” ٻن نام پريست پيار ٺاهي ،

وسهر سماج سهيلڻا . ”

(گزڙي مڃل ۱ ، ۱۲ - ۲۴۲)

” نام “ ستگورو ۽ کان پرايست ٿيڻو ۽ ستگورو نام جو پرڪ

روپ آهي . انهيءَ ڪري پريم پرايست ڪرڻ جو سڀ کان
اهم ساذن آهي ساڌ سنگت ، ستگورو ۽ هنجي ديا مهر .

” جا ڪڏ پئي ڪريال پرپ ،

هر هر سيئي جرات ،

نانڪ پريست لکي نسن رام سڏ .

پريست ساڌ سنگت . ”

(آسا مڃل ۵ ، ۱۵ - ۴۵۴)

گورو بنا نڪو پريم پيدا ٿي سگهيو ۽ نڪو پريم وٺي

خزانو پرايست ٿي سگهيو . توهن خود سمجهي سگهو ٿا تہ

پرماتما جو روپ پريم آهي ۽ پرماتما خود گورو پر سمايل

آهي . انڪري پريم جي ذات صرف ستگورو وٽان ٿي ملي

سگهي ٿي .

” ٻن گس پريست نہ اچي ٺاهي ،

منمڪ دؤحي پاء . ”

(سرود مڃل ۳ ، ۶ - ۶۰۳)

” ٻن گس پريست نہ لپئي ،

جن ويڪھ من لڙ جاس ،

هر گس وچ آب رکڻا ،

هر مبلي گس ساڻس . ”

(مارو وار مڃل ۴ ، ۱۴ - ۹۹۶)

” سچا پريم پيار گزڙي ٿي پائيئي ،

ڪهڙو نہ هروڙي پنگ ،

نانڪ هر گز ڪائيئي . ”

(سلوڪ مڃل ۴ ، ۸ - ۱۴۲۲)

ڪري نٿو ڪجي جو آتما جي مٿان ڪئين پڙدا آهن. پرير
 آهي هڪ قسم جي انساني بجلي جنهنجي پرگهت ليک سان
 سڀ من جا ملين وڪار ۽ خام خيال گندگيءَ جي ڀر وائڻگر
 جليو پير ٿيو وڃن. پرير آتما کي پاڪ ۽ پور ڪري منهن ۽
 سيڪندن بلڪ اک چنپ ۾ اهي روحاني منزلون طئه ڪرائي
 ٿو جي هوند ٻين ساڌن ذريعي صدين ۾ طئه نه ٿي سگهن.
 پرير آئين ڪرڻ جا ٻه ساڌن آهن. پهرين پرماتما روپ
 ستگوروءَ جي ديا مهر، ٻيو نام جي ڪمائي. بجلي ذري
 ذري ۾ موجود آهي پر انهيءَ جو ظهور شان شوڪت سان ۽
 قدرتي نموني بادلن ۾ ٿئي ٿو. بجلي پيدا ڪرڻ جو ٻيو طريقو
 ثقلي آهي ۽ اهو آهي بئريءَ جي ذريعي. پهرين طريقو
 آهي صرف ستگوروءَ جي ڪرپا درشتيءَ سان ستسنگي پرير
 جي خزاني کي پائيتو ۽ ٻيو سمون، زبان ۽ اڀياس ذريعي.
 جڏهن سمون ۽ زبان مضبوط ٿئي ٿو تڏهن دل ۾ پرير ۽ وشواس
 واسو ڪن ٿا ۽ حقيقي خوشي ۽ سرور جي حالت رهي ٿي.
 اهڙيءَ حالت ڏسي پرير پرسن ٿو ٿئي ۽ جڳياسوءَ ئي نام جو
 رنگ چاڙهي ٿو. مالڪ ”نام“ ۽ ”شبد“ آهي، ”پرير“
 آهي. انهيءَ ڪري نام شبد ۽ پرير ٽيئي هڪ آهن.
 ”پرير پدارت نام هي پائي،

مائيا موهه بهاس.“

(سورت محل ۵، ۶۴۰)

جيئن جيئن آتما ئي نام جو رنگ چڙهي ٿو تيئن تيئن
 پرير به پختو ٿيندو وڃي ٿو. پرير نڪو دڪانن تي ٿو وڪامي
 ۽ نڪو کيئن ۾ پيدا ٿو ٿئي. پرير جو چشمو هر هڪ انسان
 جي اندر ”نام“ يا ”شبد“ جي روپ ۾ موجود آهي.
 گورو نازڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته نام جي ڪمائيءَ بنا اهو
 پرير پيدا نٿو ٿئي جو اسانکي آخر وڃي پرماتما سان ملائي.

ٽي ٿي رهي. پرهي صرف پرير جو پوڄاري ٿو رهي بلڪ
 پاڻ پرير جي مورف بڻبو پوي. پوءِ سڄي وحدانيت ۽ سڄي
 ايڪاگرتا صرف پرير مان آهن ٿين ٿيون. جهڪا رسالي
 سالن جا سال اڀاس ڪوڙ سان حاصل ٿي ٿي سا صرف
 سمست ستگورو ۽ جي رحمت پري نظر سان پراپت ٿو پوي.
 اهو ئي سچو وصال ۽ يوگ آهي ۽ پرماتم جو سار آهي. پرير
 ۾ اهڙو آندو آهي جو اسان کي شير ۽ ٻين جهڙو پدارت
 کان جهڙائي، پاپ ۽ پڇ ڪان مٿي ڪٿي پرير سان ملائي ٿو
 جهڙي. جهڪو پرماتما جي درشن جي ٿيڻا ٿو رکي، ٿيڻي
 جهڪائي نه ٻيو ٻيو پنهنجي من ۽ هردي جي غلاطين کي پرير
 جي پاڻي ۽ سان ڏوٽي.

پرير جا ڳاڻڻ جا ساڌن

شريعتن جون ريتيون ۽ رواج انسان لاءِ دائي ۽ جوڪم ڪن
 ٿيون ۽ انهن جو مقصد آهي پر پوءِ لاءِ پرير پيدا ڪرڻ. الهي
 ڪري اهي رسمن ۽ ساڌن آهن جن ذريعي هر ه جي
 آڱ پڙهي ۽ اصل نسل جا خيال پلجي وڃن. گورو رامداس جن
 فرمائين ٿا ته جنهن ساڌن ذريعي پرير سان پرير لڳي
 سو ئي سچو جپ ٿي، وره ۽ پوڄا آهي.
 ”سو جپ سو ٿي سا پرير پوڄا،“

جپ هر سڀ پرير لکاءِ.

(پراڙي محل ۴، ۱۳-۷۲۰)

نورڌا پڳتي ۽ (نورن قسمن جي پڳتي) جا طريقا پرير کي
 پيدا ڪرڻ جا ٽي ڪارگر ساڌن آهن. مالڪ پرير جو ساگر
 آهي ۽ آتما الهي ۽ ساگر جي هڪ ٻوند. انهيءَ ڪري قدرتي
 هر هڪ انسان جي اندر پرير موجود آهي. محسوس انهيءَ

پريم جي راه ۾ لوپ ۽ لالچ کي ڇڏڻو پوئڻو ۽ صرف
 سر جي ست ڏيئي ئي پريم جو پيالو پي سگهجيٿو.
 ”پريم پيالو جو پيوئي سڀس ڏکڻا دي ،
 لويي سڀس نه دي سڳي نام پريم ڪا لي.“

(ڪبير صاحب)

پريم جي مارگ ۾ دليل ۽ حجت جي گنجائش نه آهي .
 هن راه ۾ مجنون بطبي وڃڻو پوئڻو . جيستائين اسانجي ٻڌي
 علم ۽ هنر ۾ اٽڪيل رهندي تيستائين اسين انهيءَ پرم ستيه
 کان دور رهنداسين . عاشق جو ڪلام آهي ته تون پريم جي
 زلفن ۾ پنهنجي دل کي قيد ڪر ۽ هنجي ڏيان ۾ محو ٿي
 وڃ چاڪا ته دليل ۽ حجت ڪرڻ سان عشق جي راه ۾
 نقصان ٿئيٿو .

”دل اندر زلف لعل ٻڌ ،

وڪار عشق مجنون ڪن ،

ڪ عاشق رازبان دارد ،

مقالات خرد مندي .“

پريم ٻن دليين کي ملائي هڪ ٿر ڪري ۽ ٻنهي ۾ ڪو
 ٻيو پيڻ نٿو رهي . ايتري قدر جو هنجو الڳ ٿيڻ ناممڪن
 ٿيو پوي ۽ ٻئي ائين مليو وڃن جيئن کير ۽ پاڻي . دادو
 صاحب جن فرمائين ٿا ته سڄي عاشق جي اها نشاني آهي ته
 هو پريم جو ڌيان ڪري انجي شڪل اختيار ڪريٿو ۽ اهڙن
 عاشقن تي پرمالما به عاشق ٿيو پوي .

”عاشق معشوق هو ڳيا عشق ڪهاوي سڙي ،

دادو اس معشوق ڪا الله عاشق هوئي .“

جڏهن اها اوستا پيدا ٿيئي ته پوءِ سڀ جڀ لب پوڄا
 پاٽ جو لاپ انهيءَ ۾ اچي وڃيٿو يعني انهن جي ضرورت

سڀني کي ٻيڙ ڪرڻو. جڏهن ٻيڙ ڀڄي ٿڌن ٿڌن ٻوڙن،
دوبش ۽ ٺٽو دل مان نڪري وڃي. ٻيڙ آهي سڀ ڪنڊ
اڀرڻ ڪرڻ جو مارڻ، دل حوالي ڪرڻ جو مارڻ. ٻيڙ ۾
دائمي ڪش آهي ۽ انهيءَ جي پوئيت ٿيڻ تي انسان جي
پڪاڻ حالت رهي ۽ لڳاتار انهيءَ ٻيڙ جي آند ۾ مٽو
رهي ٿو. ڪيتراڏيءَ جي ڪا ڪنجائش نٿي رهي ۽ آلهه ٻيڙيءَ
جي ٻيڙ ۾ اٿئي ٻيڙ مڪن رهي.

”ٻيڙ ٻيڙ سڀ ڪر ڪٿي ٻيڙ نه ڇڏي ڪوئي،

آڻ ٻيڙ ٻيڙا رهي ٻيڙ ٻيڙ ڪٿي سڀئي.“

هيءَ هڪ ٻيڙ چڪ آهي جا ٿورڙا سان نه ٿي ٿئي ۽
جڏن سان ٿئي ٿئي.

”مون لال من ٻيڙ ٻيڙ،

ٿوري نه ٿوري ٿوري ٿوري،

اٿس ماڻو ڪنڊ ٿئي.“

(ٻڌل مٿل ۵، ۳-۸۷۷)

ٻيڙ سار جي جان ۽ زندگيءَ جو جوهر آهي، ٻيڙ ٿي
۽ سادگيءَ جو سار ٿي آهي. ٻيڙ ٿي دنيا وٽان آهي. ٻيڙ
آهي آب حيات جو زندگيءَ کي ٿارو ٿارو رکي ٿو. ٻيڙ ڪو
واڻي جو هٿ نه آهي. هن مارڻ ۾ نه ٿي من ۽ ايمان سڀ
ٻيڙ مٿان قربان ڪرڻو پوي ٿو. هتي نه سر جو سانگو
لاڻو آهي.

”جڏهن ٻيڙ ڪيل ڪا ڇا،

سر ٿر ٿلي ڪلي ميري آءِ،

ٿي مارڻ ٻيڙ ٿر ٿي،

سر ٿر ٿي ڪاڻ نه ڪڍي.“

(ملوڪ مٿل ۱، ۲-۱۴۱۲)

تلسي صاحب جن فرمائين ٿا ته پرمائا سان ملڻ جو ذريعو
آهي پريم ۽ پريم بنا اها رواجي راهه ڪنهنڪي به هت
نه آئي .

” پريم ڪيا تن هي پيرپ پائيو ،

بنا پريم ڪڇ هات نه آيو . ”

(تلسي صاحب)

ڪبير صاحب فرمائين ٿا ته جوڳي ، جتي ، نيسوي ،
سنياسي ۽ صوفي ڪوبه بنا پريم جي مالڪ جي گهر نه پهچي
سگهندو .

” جوڳي ، چنگم جيڙا سنياسي درويش ،

بنا پريم پهچي نهنين دراپ ستگور ديش . ”

سڀ ساڌن پريم آهن ڪرڻ لاءِ ڪجن ٿا . پريم بنا سڀ
پڇن بندگي بي سواڊي رهن ٿا . پريم جي پيدا ٿيڻ سان سڀ
رحمتون ڪنهن ٿين ٿيون ۽ جتي پريم نٿو رهي اتان سڀ
نعمتون ڪافور ٿيو وڃن .

” Love and all things shall be added unto you . ”

(Bible .)

گهر بار ، ڪار وهنوار يا جيون جي ڪنهن به ڪيترو پريم
جي رتي ڪٽي ملايو ته سڀ طرف سک ۽ شائتي ٿهائجو
وڃي . پرمائا ۽ انجي اپايل سرشتي سان محبت ڪيو ڇاڪاڻ
ته سڀ انهيءَ پريم روپي خزاني جا حقدار آهن ۽ ڪوبه
ڌاريو ڪونهي .

” سڀي ساجهيڙال سدائن ،

ٿون ڪسي نه دسه باهرا جيءَ . ”

(مانجهه مهه ۵ ، ۸-۹۷)

سڄي سرشتيءَ سان اسانجو ذاتي تعلق آهي . هڪ ئي
مالڪ سڀ جو پرم پتا آهي ۽ اسين انجا مالڪ آهيون ۽ هو

ڀڳتي، وٺراڻڻ، گيان پوک وغيره ليڪن عشق يا پريم جو
 درجو انهن سڀني کان اوچو آهي بلڪ پريم انهن سڀني ساڌن
 جي جان آهي. عشق جي ڪشش ئي انسان کي پرماتما تائين
 پهچائڻ جو واحد ذريعو آهي انهيءَ ڪري جن ساڌن ۾ عشق
 جو جذبو نه آهي سي فائدو مند عشق جي پٺاءِ نه ڏيندا ۽ پيماري
 ڏٺو نه ٿو. گورو ارجن صاحب جن فرمائين ٿا ته جڏهن توب،
 منجهر، سک مان عرصو وڌائي سڀ عشق جي رليءَ سان
 گهرو ٿي ڇڏجن.

”جڏهن توب منجهر سک مان مٿس اُڀر ڪوب،

موسن نهڪي پريم پريم وارو ديشه سرف.“

(چوٿولي محل ۵، ۳-۱۳۱۴)

مبارڪ آهن اهي نيت جي پريم جي ياد ۾ نير وڌائين ٿا.
 مبارڪ آهي اها دل جا مالڪ جي ويڙهي ڪارڻ پريم
 روپي آف مڪاب وانگر پتي وهي آهي ڇاڪاڻ ته اکين
 مان ڪرندڙ آنسو دل جي سطح تي ڪري مالڪ جي واڌ
 کي ڪرڻ جي موسم پيدا ڪن ٿيون. جيتري طرح ورشا ڌرتيءَ
 تي رنگ ڀرنگي پشب پيدا ڪري ٿي، اهڙي طرح منڙي
 مالڪ جي ياد ۾ اکين مان وڌندڙ لڙڪن جون ڌارائون پرمات
 جا پشب پيدا ڪن ٿيون. انهيءَ ڪري پريم جو درجو سڀ
 کان اوچو آهي. مالڪ پريم روپ آهي (God is Love)
 ٺهينڪري ان سان ملڻ جو آسان ۽ ترڪ ذريعو صرف پريم
 ئي آهي. پريم جي مڃتا سڀني ڌرم ۽ پستڪن ۾ درج آهي.
 سڀ رشي مڃي، پير پغمبر، سڀ پٺاڻا پريم جا پوجاري
 هئا. دسر پائشاهي جن فرمائين ٿا، ”اي لوڪو! مان لوحان
 کي سچ سچ ٿو چوان ته جن ۾ پريم ڪيو تن پريم کي پائو.“
 ”سچ ڪيون سن لپڙو سڀي

جن پريم ڪيو تن هي پريم پائو.“

پرمات جي ساذن ۾ سهاڪ ڳالهيون (Helping Factors)

پرمات ۾ پڳتي، پريم ۽ عشق ضروري آهن. ڇوڪ ۾ اهي ئي الڳ الڳ ٿا پر در اصل ٽنهي جو روپ هڪ ئي آهي. سمان هوندي به پڳتي ۽ پريم جي حالت ۾ ڪڇ فرق آهي. پڳتي هڪ ئي اختيار پاڻ ۽ ڪشش آهي جا پريم جي طرف ڪينجي ئي وڃي. پريم پريم سان ميلاپ ۽ هن ۾ لين ئي رهڻ جي آند کي ڇڏي ٿو. پريم آهي پريم جي گهري ۽ گهائي آند ۾ محو ٿي وڃڻ ۽ پڳتيءَ جي آدرش کي مڪمل ڪرڻ. پريم آهي مالڪ جي سڄي نماز، مستيءَ جي عالم ۾ هڪ دفعو ئي من جي مالها ڦيرڻ سان دل ۾ پريم جي ياد ۽ اکين ۾ انهيءَ جو ڌيان وسي وڃي ٿو. روم روم مان پريم جي پڪار نڪري ٿي ۽ نيشن مان نير لڳاتار وهندو رهي ٿو. انهيءَ ياد ۽ ڌيان جي دواران انسان پنهنجي دل جي ڪمي ٿاڻن جلدي رسائي حاصل ڪري ٿو. بنا آئسن صرف خشڪ روزا، نمازون ۽ عبادتون قلدايڪ نٿيون ٿين. اهو خشڪ مارڻ صرف لڙڪن سان ئي ٿر ٿئي ٿو ۽ جڳياسوءَ کي جلدي منزل مقصود تي رسائي ٿو. پريم بنا سڀ جپ ٽپ، گيان ۽ ڌيان ٿو ٿا آهن ۽ الهيءَ بنا ايباسي روحاني راز کان محروم رهجي وڃي ٿو ۽ مالڪ جي سڄي پڳتيءَ جو پندار نٿو پائي سگهي. ڀلي ڪٿي هزارين عبادتون ڪريو پر توهين سڄا نمازي نه بڻجي سگهندا. جيڪو پريم جي رس کان وانجهيل آهي سو ڪيئن محبوب جي رازن کان واقف ٿيندو؟

”هزار سال عبادت ڪند نمازي نيسٽ،

ڪسي ڪو عشق ندارد خدا راضي نيسٽ.“

مالڪ جي لاءِ ڪيئن ساذن آهن جهڙوڪ جپ ٽپ،

”ڪهه نانڪ پي پاڙ ڪا ڪري سينگار،

سدهي سڃي روي پٽار.“

(آسا مٽل ۱، ۸-۳۵۷)

.. مطلب ته ٻو جو سينگار ڪري پوئو جو رس پاڻ ڪري،

پوئو جي خوراڪ کائي ۽ تن من پٽيءَ کي اڀڻا ڪري،

پوءِ ئي آيا انهيءَ آند کي ماڻي سگهيتي.

پٽ سينگار لڙوئل رس،

پوئو پاء ڪريته،

تن من مڙهي ڪس ڪس،

ته نانڪ پوئو ڪريته.“

(سوهي وار مٽل ۳، ۶۱-۷۸۸)

جڏهن من ۾ ڪنهن انوکي، سندو؟ موهيندڙ هستيءَ جو

پروسي ٿو ته پوءِ تڏوئي انهيءَ جي مڙي پاڻ به هر دم

هردي ۾ ٻڏي رهيتي انهيءَ کي سڏجي ٿو پوئو. سو جڏهن

ساڌڪ جي من ۾ پڙاچيو ته لازمي مصعب به پنهنجو پاڻ اتي

واسو ڪري ٿو. اڏڙي پاڻ به سڃي پکتي ممڪن ناهي.

”نانڪ جن من پٽ ٿيا من پاء.“

(آسا مٽل وار ۱۴-۴۶۵)

”پيءُ بن پکي نه هوڙئي، نام نه لکي پٽار.“

(سوهي وار مٽل ۳، ۱۴-۷۸۸)

گورو رامداس صاحب جن ته فيصلو ڪندي فرمائين ٿا ته

پوئو به نه پاڻ اڀندو ۽ نڪو هي پوساگر پاڻ ٿيندو.

”بن پيءُ ڪي نه پوئو پائتا،

بن پيءُ پاڻ نه آرتا ڪوئي.“

(لڪاري مٽل ۴، ۱-۱۱۱۶)

ڀاؤ (پریم)

پو (ڊپ) ذريعي سنگور تي ڀروسو ۽ وشواس ۽ هنلاءَ
 پيار، عزت ۽ مان وڌن ٿا. گورو ۽ لاءِ شيوڪ جي دل ۾ پير
 جو جذبو پيدا ٿئي ٿو ليڪن اهو جذبو ادب ۽ عزت سان
 مليل رهيتون. گور ٻاڻي ۽ ٻر انهيءَ پير تي زور ڏنو ويو آهي
 جنهن مان پير لاءِ محبت ۽ عزت ڏور دور ۾ وسي وڃي.
 سڀ چپ، ٻپ، سنجڙ، ٿيڙت، ورت اهڙي پريما ڀڳتيءَ
 کان سواءِ ڪنهن ڪم جا نه آهن.

”ڪيا چپ ڪيا ٻپ سنجڙو،

ڪيا ٻر ڪيا اسنان،

جب لڳ جڳت نه ڄاڻيئي،

ڀاءُ ڀڳت ڀڳوان.“

(گڙهي ڪبير جي ۱۳-۳۳۷)

سنگورو ۽ جي گهري سنگت ڪرڻ سان ۽ هنجي ڪرڻ
 دؤاران تي اهو پير جو دان مليٿو، پير جنهن ۾ پو جي
 ملاوت رهيتي. گورو انگڊ صاحب جن فرمائين ٿا ته
 اي ساڌڪا! تون پڻ روپي پير بنائي پيار جي اکين سان
 آتما جي پير طرف وڪ وڌاء. ائين ڪرڻ سان نهنجو
 محبوب سان وصال ٿيندو.

”پيءُ ڪي چرڻ ڪر پاڻ ڪي لوڻ سرت ڪريءَ،

نانڪ ڪهي ستائيئي او ڪنت ملاوا هوءَ.“

(مانجه وار محل ۲، ۵-۱۳۹)

جيڪا آتما پو ۽ پاو جو سينگار ڪريئي، اها هميشه
 پنهنجي پتي ۾ ماڻا جو سک ماڻي ٿي. اهو سينگار آتما ڪيئن
 ڪريئي؟ جڏهن آتما پڻ روپي سڙبون پاو روپي نيترون ۾
 ٻائيئي تڏهن ئي ان کي اهو سهاڳ حاصل ٿئيٿو.

جيئن جيئن پنهنجي گناهن جو احساس محسوس ٿئي ٿو تيئن
تيئن سندس هردو نرمل ٿيندو وڃيٿو. پوءِ اهڙو گوروءَ جو
پيارو پنهنجي سنگوروءَ جي حڪم کي پڇاڻي ٿو، سندس
جس ٻائيتو ۽ مان وڏائي ٻائيتو. پر اهو سڀ مالڪ جي خاص
د يا مهر سان ئي ممڪن آهي.

پرمارت ۾ پوءِ يا ٻي رڪٽ جي ضرورت ئي زور ڏنو
وڃي ٿو آهي. اهو هڪ جهڙوڪ جو ڪم ڪريٿو جو ساڌڪ کي
جلدي پوڳي بهائي نيٺ آخرين منزل تي پهچائي ٿو. منس
چولي جو مقصد پريو پراپتي آهي. ملڪ الموت جو پٽو نه
آهي نه ڪهڙي ويلي يا وقت ايندو. ڇڳياسوءِ اندر اهو
مؤمت جو ٻي ۽ اهو خيال نه جي پنهنجي آدرش کي حاصل
ڪرڻ کان اڳيئي مؤمت آيو نه املهه زندگي وٽس ويندي،
هنجي وڪ روحاني راه ۾ وڌائين ٿا. جنهنجي من ۾ اهو پو
بڻيو ٿو رهي نه ڪٿي غفلت وڃان گناهن ۾ ڪري نه پوان،
اڀياس کان دور نه ٿي وڃان ۽ گوروءَ کي وساري نه وهان،
سو سدائين ”جيئري مرڻ“ جي ڪوشش ۽ نام جي ڪمائيءَ
۾ لڳو رهيو ۽ جمدوتن جي خطري کان بچي وڃيٿو. چئڪي
اهو پو نه آهي سي جنم مرڻ جي پو کان بچي هن پو ساگر مان
ٻار نه ٿي سگهندا.

”چنا پٽ تن ناه، مڇ پٽ نيوتاه،
نانڪ ايه پٽنرا، لت ديبا گتاه.“

(سوهي وار محله ۲، ۳-۷۸۸)

”پي بن ڪوء نه لنگهس ٻار،
پي پو راکيا پساء سوار.“

(گڙي محله ۱، ۱-۱۵۱)

جنهن تي مالڪ مهر ڪري سوئي نس دن لڳائڻ دل ۾
گوروءَ جو پو رکيٿو. اهڙو پريو پنهنجي اندر انحد شبد کي

پڙ (ڊپ)

جيئن جيئن شش سنگوروءَ جي پوڄا ڪري ٿو تيئن تيئن
 هندي دل ۾ سنگوروءَ لاءِ مان ۽ قدر وڌندو ٿو وڃي. هر
 سنگوروءَ جو پرنڪ درشن ڪريو ۽ هندي شڪتن ۽ لبلان
 کان واقف ٿيندو وڃي. شروع ۾ نه هو ڪڇ ڳالهون ڪورو
 کان لڪائي ٿو پر جيئن جيئن هنڌ ڪوروءَ جي انٽرنامٽا ۾
 پشن پختو ٿيندو وڃي ٿيئن ٿيئن سندس دل ۾ پڙ به پيدا
 ٿيندو. انهيءَ ڪارڻ هو پنهنجي ڪمن ۽ ڪمزورين کان
 بشري واقف ٿئي ٿو ۽ دم مارڻ جي لائق ٿي رهي ۽ پاڻ کي
 شرمسار ٿو سمجهي. مالڪ سنگوروءَ اندر پرگهت آهي ۽
 جيئن هو هر جڳهه موجود آهي تيئن سنگورو به هر هنڌ حاضر
 اطر ڏسڻ ۾ اچي. قدرتي آهي ته پنهنجي هستيءَ جي
 موجودگيءَ جو پورو وشواس هوندو انهيءَ جو ڊپ ۽ لحاظ
 ضرور رهندو. شش کي پوري جاڳ رهي نه گهر ٻار ٿوڙي
 ايڪائٽ ۾ سنگورو حاضران حضور آهي ۽ جاڳندي ٿوڙي
 سمهندي ٻنهي حالتن ۾ هندي دٻڪ پال ڪري ٿو. ايتري قدر
 جو ڪورو سندس من ۾ آندڙ حالتن ۽ ڦرڻ کان به واقف آهي.
 هنکي سدائين پنهنجي عيبن ۽ اوڻاين جو احساس رهي ٿو ۽
 ڪوروءَ کي ڏسندي هو شرمندو ٿئي ٿو ۽ بي اختيار هندي
 اڳيان جهڪي ٿو. اک کڻي ڪورو ڏانهن ٺهاري جي همت
 ٿئي ٿيس. جيتوڻيڪ هو چاهي ٿو ڪورو کيس ٻار ڏئي پر
 پنهنجي پٽ اوسا ڏسي لاچار ٿي پراڻا ڪري ٿو ته
 اي سنگورو!

”نر دٻڪ اوڳن ڪرون، ڪٿي پالون ٿو.“

(ڪبر صاحب)

سنگوروءَ جي لومل سروب جو درشن ڪري شش کي

”ڪٿري بـراهمڻ سـوڏ وـيش،

ڪو جاڀي هر منتر جهڻي،

گر سگر پار برهم ڪر پـوڄه،

نت سيوه دنس سڀ رڻي.”

(بلاول مڪه ۴، ۵-۸۰۰)

گورو رامداس جن نه بي ڌڙڪ فرمائين ٿا نه جيڪو گوروءَ

جي اُپاسنا ڪري ٿو سو ئي منهنجي مالڪ کي وڻي ٿو. گوروءَ

جي پوڄا آهي پر پوءِ جي پوڄا.

”جو گر ڪڻه جن پوڄي سيوي،

سو جن ميري هر پرپ پايوي،

هر ڪي سيرا سگر پـوڄه،

ڪر ڪرپا آپ نـراوي.”

(ملار مڪه ۴، ۲-۱۲۶۴)

سريشت ڀاڳن سان ئي ناياب شيوا پراپت ٿيندي آهي.

”وڏي ڀاڱ پـوڄ گر چرنا،

سگل تياڳ پائي پرپ سرنا.”

(آسا مڪه ۵، ۱۹-۳۹۵)

زاده تر دنيا جا لوڪن پوڄا ڪي ڇڏي گمراهه ٿي رهيا آهن.
 ”پوڄا ڪيڏي نام ڏيائين،

هن ناوي پوڄ نه هرو.

(گرجي مه ۱، ۵-۴۸۹)

”پرست پاڻن مي جن ساڄي،

ايڪ شبد سر لائي،

هن ناوي هرو پوڄ نه هروي،

پرست پلي سر ڪائي.

(رامڪلي مه ۳، ۸-۹۱۰)

سندن جي شيرا پرمالما جي دها سان ٿي پرايست ٿئي ٿي
 ۽ پوءِ جي ڪرپا سان ٿي گرمڪ سڄي نام جي اڀاسا
 ڪن آيا ۽ منمڪ ان کان محروم رهندڙن جيستائين آتما
 اڌڙي نرمل ۽ سوکير اوستا پ نئي پهچي جو اندروجي
 ”نام“ روپي مالڪ جي شيرا ڪري نيتائين آتما کي
 پرمالما جي داهه سروب يعني شڪورو ۽ جي پوڄا ڪرڻ
 جهڳائي. اڀاسيءَ کي اڌڙي سبت شڪورو ۽ جي هدايت
 مطابق سمرڻ ڏيان ڪري شبد کي پرگهت ڪرڻ گهرجي ۽
 پنهنجي اندر گورو ۽ جي نروي سروب جو روشن ڪرڻ گهرجي.
 شڪورو ۽ جي پرست ذريعي ٿي شبد ڏن کلي ٿي. گورو
 ۽ گوهند هڪ آهن انهيءَ ڪري گورو ۽ جي پوڄا گوهند جي
 پوڄا آهي. پرميشور روپ گورو ۽ جي پوڄا هن من ۽ لکن
 سان ڪيو ۽ اها پوڄا انسان کي اهم جي پوساگر مان بار
 ڪري ٿي.

”گر پرست پوڄي من هن لاءِ بڻار،

شگر دانا جيءَ ڪا سڀ سي ديت آڌار.“

(سري رام مه ۵، ۱۰-۵۲)

گوروء جي شيوا سڀني ٽهسيائن کان سرشت ٽهسيا آهي
 ڇاڪاڻ ته انهيءَ جي دواران ٿي من صحيح معنيٰ ۾ وس ۾
 اچيتو ۽ سڀني دکن جو وٺاش ٿئي ٿو.
 ”گر شيوا ٽيان سر ٽپ سار،

هر جيت من ٽسي ٽپ دوک وسارن هار.“

(آسا محل ۳، ۱۳-۴۲۳)

گوروء جي شيوا انهيءَ کي ٿي ملي ٿي جنهن جا اوچا پاڳ
 هجن ۽ جنهنجي ڏرمستڪ ۾ اها لکيل هجي.

”گر کي شيوا سر جن پائي،

جا گم ڪرم لکنا ڌر آئي.“

(ملار محل ۵، ۱۳-۱۲۷۰)

گوروء جي شيوا چڻي جڳن ۾ پوڙان آهي ۽ مالڪ کي
 منظور آهي. شيوا جي قابل صرف ٻه هستيون آهن هڪ سنت
 ۽ ٻيو رام. رام مڪتي بخشي ٿو ۽ سنت نام جهڙي ٿو.
 ”ڪبير شيوا ڪم ڏي پلي،

ايڪ نسبت اڪ رام،

رام جه دانامڪ ڪو،

سنت جهاي نام.“

(سلوڪ ڪبير ۶-۱۳۷۳)

سڄي شيوا ڪير ٿو ڪري ۽ ڪٿي ٿي ٿئي ۽ گوروءَ جي
 شيوا جا انيڪ ڦل، انهن سڀني جو ورتن گورمت سڌانت
 ياڳي ٻڌي جي ”شيوا“ جي باب ۾ وستار سان ڪيو ويو آهي
 ۽ شائق جڳياسرو وڌيڪ اتان پڙهن.

ستگوروء جي شيرا ڪرڻ سان، جالڻ ۽ خٽڻ سان ٻار ٻڌا
ٿيندو. انهيءَ شيرا-دواران چار ٻڌاروڪ (ڌرم، ارم، ڪام
۽ موڪش) آسانيءَ سان پراپڪ ٿين ٿا ۽ لوڪ ٻرلوڪ جون
اڇائون پوروون ٿين ٿيون. ڌن دولڪ، اعسا، منو ۽ سچ
ڳالهائڻ، چپ ڪپ، پڻ دان، شيل، پوترا وغيره ڌاروڪ ڳڻ
۽ موڪش اهي سڀ گوروءَ جي شيرا ذريعي حاصل ٿين ٿا.

”چار ٻڌاروڪ جي ڪو مانسگي،

ساڌ جنا ڪي سيرا لاڳي.“

(راڳ ڪڙڙي مڪمل ۵، ۴-۲۶۶)

گورو آلمڪ ڳيان جي دولڪ بخشي ٿو جا ٽن من ۽ ڌن
سڀني کان قيمتي آهي. انهيءَ ڪري اهي ٿيئي گوروءَ تان
فرمان آهن.

”ٽن من ڌن سڀ سڙپ ڪر ڪڍ،

حڪم مٿي پالائي.“

(رامڪلي مڪمل ۳، ۴-۹۱۸)

گوروءَ جي شيرا آهي هنجي چوڻ جي شرط وٺڻ، سندس
ڀڳتي ڪرڻ ۽ نام ۾ ٻين ٿي وڃڻ.

”ڪر ڪي سيرا ڪر ڀڳت هيءَ،

ورڻا پالسي ڪسو.“

(سري راڳ مڪمل ۳، ۱۶-۶۶)

گورو شبد جو ديهه سروب آهي انهيءَ ڪري هنجي
سڄي شيرا آهي آتما کي شبد ۾ جذب ڪرڻ. اهو صرف اڀياس
دواران ئي ممڪن آهي.

”ڪر ڪي شيرا شبد وڃاڻ،

هڙمي ماري ڪرڻي سار.“

(ڪڙڙي مڪمل ۱، ۱۴-۲۲۳)

”گهال نه ڀاني اُتر ٻڌ جاني،

ٽاڪي ڪر من سڀوا،

ڪر ٻڙجا هوم راهه مڏوئا،

اُڪال مڙت ڪر ديوا.”

(سورٽ مڪله ۵، ۱۲-۶۱۴)

اگر خوش قسمتيءَ سان اهڙو مڙانما ملي وڃي ته هنجي
حڪم جي دل و جان سان بجاوري ڪرڻا ڪهي ڇاڪاڻ ته جيڏانهن
من جو لاڙو هوندو تن به ضرور انهيءَ طرف رغبت رکندو.
شيوا ڏين آڏين ٿي نام جهي، من ڳروءَ کي سونهي ڇڏي،
جيڪي ڪچ سڇي سو ڳروءَ جي معرفت سڇي ۽ سڀ
چترايون ۽ تدبيرون بلڪل ڇڏي ڏئي. اهڙي ڳروءَ جي
پياري جا سڀ ڪارج راس ٿيندا. تن، من، ڌن جي شيوا کان
سريشت هڪ ٻي به شيوا آهي جنهنکي سرت جي شيوا
چئجي ٿو. سرت جي شيوا جو ارت آهي آتما جو شرير جي
روم روم مان الڳ، ٿي انترمڪ شبد سان جڙڻ. اها سڇي
ڀڳتي آهي جنهنجي ذريعي خوديءَ جو خاتمو ٿئي ٿو.

گهر ٻار قوم ۽ ديش جي شيوا به سني آهي پر اها اسانجي
ٻڌن جو ڪارڻ بڻجي ٿي. ڳروءَ جي شيوا اُتي نرمل ۽
اوجي آهي ڇاڪاڻ ته سيني ٻڌن کان مڪت آهي. ڳرو
مالڪ جو مجسم روپ آهي ۽ هنجي شيوا ذريعي جنم مرڻ
جا سڀ ڪليش مڃو وڃن.

”مڪتي سيوي مڪتا هروي.”

(مانجهه مڪلا ۳، ۱۲-۱۱۶)

انهيءَ شيوا ڪرڻ سان مالڪ جي سڇي پُريت اندر آڻڻ
تڻيڻي ۽ قدر ٿي سڇي سرشتيءَ لاءِ دل ۾ پيار پيدا ٿئي ٿو.
پوءِ پرماتما کي سڀ جو پرم پتا (Fatherhood of God) ۽
انسان کي ڀائي ڀائي (Brotherhood of Man) سمجهجي ٿو.

گورو ارچن صاحب جن انهيءَ ناري ۾ زوردار (ظن ۾)
فرمان ٿا :-

” ٻائي پکا پيس داس کسي ،
تب هره لبال ،
راج ملڪ سکدار پتا ،
اگني مه چال . “

(ٻلاول مڙه ۵ ، ۱۵ - ۱۱۱)

” تس گر ڪڙ جهوڙا ٿو ٻاکا ،
مها اگن تي هاند دي راکا ،
تس گر کي گرھ ٻوڙ ٻائي ،
جس گر تي اگل ڪت جاني ،
تس گر کي گرھ پيسٽ نيسٽ ،
جس پرياد ويرې سڀ ميسٽ . “

(ٽوڙي مڙه ۵ ، ۱۸ - ۲۳۹)

شيرا لڏهن تي پورو ٿل ڏئي تي جڏهن شڙا سان ڪڇي
ٿي . گورو جي ٿن ۽ من مان شيرا ڪرڻ سان گورو جي
پرستيا برابر ٿئي ٿي ۽ ” نام “ جو خزانو حاصل ٿئيٿو .
” سگر کي شيرا سئل هيءَ ،

جي ڪو ڪري چس لاءِ ،
نام پندارت ٻائيئي ،

اچس ڌسي مسن آءِ . “

(ٻهاڙا مڙه ۳ ، ۶ - ۵۵۲)

ڪنهن اهڙي رسالي واري مهاڻا جي شيرا ڪريو جو
دلن جو مالڪ هجي ۽ توهانجي شيرا کي ورتو وڃي نه
ڏئي . جڏهن پاڻ سان اهڙو ڪوڙو ديو ملي وڃي ته پوءِ سندس
نرمل سڙو ۾ جي شيرا ڪرڻ چڱائي .

شيو

مٽي ذڪر ٿيل اوستا جي پراپتي صرف پوري ڪورو جي بخشش ۽ شيو دواران ٿي سگهي ٿي. ڪنهن جي آڱيا جو پالن ڪرڻ ۽ ڪڏهن به انگهن نه ڪرڻ، سندس عزت ۽ پوڄا ڪرڻ، يتيمن ۽ اناڻن جي ديا پاو سان سھائتا ڪرڻ، سڀ شيو ۾ داخل آهن. شيوڪ شيو ڪندي ڪندي سوامي بڻجو پوي ۽ اهڙي پدوي پراپت ڪريٿو جو ڪنهن ڏينهن دنيا هنجي شيو ۾ حاضر ٿيو پوي. شيو ڪندڙ کي هميشه عزت ملي ٿي.

”جن سيوئا ٽن پائتا مان.“

(جپ جي ۷-۲)

”هرڪ خدمت ڪرد او مخدوم شد.“

شيو ٻين سڀني ڪرمن کان سرشت آهي. جنهن ۾ شيو جو ڳڻ نه آهي سو پمارت ۾ ڪڏهن ڪامياب نه ٿي سگهندو. شيو بنا سڀ ڪرم ڪاند وٽس آهي.

”جنگر جوڌ جي سياسي گر پوري وڃاري،

بن شيو ڦل ڪجهه نه پاوس شيو ڪري ساري.“

(مارو مڪه ۱، ۶-۹۹۲)

شيو چئن قسمن جي ٿيندي آهي :- (۱) ٽن جي (۲) ڏن جي (۳) من جي (۴) سرت يا آتما جي. پرماتما يا پورن سنگورو جي شيو سڀ کان اتر آهي. انهيءَ کان پوءِ ٻئي درجي ۾ مخلوق جي شيو آهي. مالڪن جي پيارن جي هر ڪنهن قسم جي شيو (پاڻي ڀرڻ، پکو هڻڻ، اُٿو پيئڻ ۽ جهڙو لڳائڻ وغيره) ڦلڻاڪ ٿيندي آهي ۽ انهيءَ جي مقابلي ۾ دنيا جي حڪومت، ڏن دولت ۽ شان مان بچڻ آهي.

مان لنگهي مٿين روحاني مٿان جو مٿر ڪري وري واپس
 شريهر ۾ داخل ٿي سگهيو. انهيءَ اڀياس جي دوران ۾ هو
 بلڪل سڃي رهيو ۽ جيڪي روحاني نظارا هومتي ڏسي
 ٿو هڪي باد رهن ٿا. انهيءَ باري ۾ سيٽ پلوتارڪ
 (Saint Plutarch) لکي ٿو ته مؤمن جي وقت آيا اهي
 درشن ڏسي ٿي جي اڀاسي متگروءَ کان اڀدش وٺي
 ڪمائي ڪري مٿن منڊلن ۾ داخل ٿي ڏسي ٿو.

“At the moment of death the Soul experiences
 the same impressions, passes through the same
 process as experienced by those who are initiated
 into the Great Mysteries.”

آيا چيئن آهي ۽ هن دنيا کان دور هڪ عوشي مٿان
 جي ناگرڪ آهي. چيسن اسين جيئري مري سڄو سهاڳ
 حاصل نه ڪنداسين نيسين جنم مرڻ جو چڪر ختم نه ٿيندو.
 جيئري مرڻ جي حالت متگروءَ جي ذريعي ڪورمڪ
 بڻجي نصيب ٿئي ٿي پوءِ ئي هڪي پنهنجي پاڻ جي لکڻا
 پوي ٿي ۽ هنجو من مڙي ٿو.

”گرمڪ هوءَ س پڻ ڪري،

اڀيا آپ پڇاڻي،

گر پرمادي جيوت مري،

ٿامن هي ٿي من مائي.”

(سورت وار مٿه ۵، ۲-۶۴۷)

جيئري مرڻ سان ساڌڪ پريو ڪي ڄاڻي ٿو ۽ سندس
 درگاه ۾ قبول پئي ٿو.

”جيوت مري اڇهي پرپ سوه،

ٿس جن ڪرم پراپت هوءَ.”

(سوهي مٿه ۵، ۸-۷۴۱)

هي جيئري مرڻ جو طريقو ڪو ساڌڪي قبر يا شمشان
پوميءَ ۾ نٿو پهچائي. جنهن مؤت کان دنيا ڪسي ٿي ۽
جيئن چاهي ٿي، اڀاسي ڳوروءَ جي ڪرپا سان سرف شبد
جي ڪمائي ڪري زندگي ۽ مؤت جو پيد مٿائي امر جيون
پراپت ڪري ٿو.

”مرئي ٿي جگت ڊري، جيئرا لرڙي سڀ ڪرءِ،

گر پرسادي جیوت مري، حڪمي ٻجهي سوء،

نانڪ اُٿسي مرئي جو مري، تاسد جيون هوءِ.“

(بهاڳڙا محل ۳، ۵-۵۵۵)

پرماتما پرهمانڊ جي ٽن حصن وانگر انسان کي به ٽي شرير بخشيا
آهن:- استول، سوکير ۽ ڪارڻ. هو جڏهن چاهي استول شرير جي
ذريعي هن استول دنيا ۾ رهي ۽ جڏهن چاهي الهيءَ شرير
مان چيئن شڪتي سميتي استول شرير کي خالي ڪري
سوکير شرير ۽ اندرين ذريعي سوکير منڊل جو سير ڪري
سگهي ٿو. اهڙي طرح سوکير جامو لاهي ڪارڻ شرير ۽ اندرين
ذريعي ڪارڻ منڊل ۾ پرويش ڪري سگهيو ۽ انهيءَ پرڪار
اڀاسي ٿئي شريرن کي ٽياڳي باهوش مٿين منڊلن جو تجربو
حاصل ڪري سگهيو.

اسان کي هيءَ استول ڏيهه ٽياڳڻ کان ڊڄڻ نه کپي
ڇاڪاڻ ته انهيءَ جسم کانسواءِ به اسانکي پرماتما پيا شرير
ڏنا آهن.

”آن توي ڪي بدن ڌاري بدن،

پس مترس از جسمِ وجان بيرون شدن.“

انهيءَ مؤت جي دروازي (Gate of Death) کي پار
ڪرڻ ۽ مؤت تي فتح پائڻ جو طريقو ستگورو سيکاري ٿو
جنهن تي عمل ڪرڻ سان ساڌڪ سچ پچ مؤت جي دروازي

ڪوٺيو ويو آهي، نٿي ٿو، اڀياس برائين ٿئي ٿي. اڀياسي پنهنجي
 اڃا اندسار سوکڻ ۽ ڪارڻ بلڪ انهيءَ کان مٿين منڊلن ۾
 اچي وڃي سگهي ٿو ۽ جيستائين سندس رسائي ٿئي ٿي
 اوستائين هو روحاني منڊلن جي حالتن کان واقف رهيٿو. هن
 بزرگ اڀياس مان ساڌڪي کي اهو لاپ ٿئي ٿو ته هو مؤمن جي
 دروازي کي خوشي، خوشيءَ سان پار ڪري ٿو يا چڱي ڪٽي
 نه هو مؤمن کي فتح ٿئي ٿو. هي سڀ ڳالهائون جمع ڪري
 ڏور پستڪن ۾ درج ٿيل اسان ٿا هن بلڪل ستن ڀڙد ٿي
 تجربا ڪيا ۽ ڪوبه انهن کان هدايت وٺي پنهنجو تجربو
 ڪري سگهيو.

جيڪڏهن ڪو مؤمن کان اڳ ٿي انهيءَ طريقي سان
 ساڌا ڪري پنهنجي مرضيءَ مطابق آتما کي سمجهي سگهي ته
 پوءِ مؤمن جو هنکي ڪهڙو ڊپ رهندو؟ سڀ سٺ مهال
 انهيءَ ساڌا جي مهيا ٿيندا آيا آهن. دادو صاحب جن جو
 اڀياس آهي:-

”دادو ٻيلي مر رهو، ڀاڄي مري سڀ ڪوٺي.“
 تران شريف ۾ به لکيل آهي ”موتو قبل ان لموتو“ يعني
 مرڻ کان اڳ مرو، جنهنجو مطلب خودڪشي نه آهي. انهيءَ
 سمي انسان کي متحزون هيءَ ڏيهه ڇڏي پرلڳ وڃڻو پوي
 ٿو ليڪن ڪروڙن کانڪ صاحب جن انهيءَ نٽي ٿي زور ڏنو
 آهي ته جتي مؤمن ڪالو وڃڻو آهي اتي جيئڻي مري
 پئج ۽ اهو بزرگ اڀياس ڪر جو هن زندگيءَ ۾ مؤمن جي
 ڳالهائي کي پار ڪري وڃي.

”مٿيا ڄم ٿو، ٿو ڄائين، ٿو ڄيڻ ڏيا مر مار.“

(سري راک محل ۱، ۱-۲۱)

”نازڪ جيڙ ٿو، رعيتي، آتما جو ڪمائين.“

(سوهي محل ۱، ۱۶-۷۳۰)

انهيءَ آسٻ ۾ ويهي ساڌنا ڪرڻ سان آتما جيڪا جسم جي روم روم ۾ ڦهليل آهي سميتجي اکين جي پويان اچو ڪئي ٿئي ۽ جڙ ۽ چيٽن جي ڳنڍ کليو پوي . پوءِ ڌيان جو ساڌن ڪرڻو پوي ٿو . جڏهن ڌيان پختو ٿئي وڃي ٿو ۽ ان ۾ نوج لکي وڃي ٿي ته پوءِ نام جي ڌن ٻڌڻ ۾ اچي ٿي . گرو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته ڌيان روپ ٿي آسٻ لڳائڻ سان ستسنگي نام ۾ محو ٿي وڃيٿو .

”ڌيان روپ هوءَ آسن پاوي ،

سچ نام ٺاڙي ڇت لاري .“

(رامڪلي محل ۱ ، ۱۷-۸۷۷)

جيئري مرن

جڏهن سرت شبد يوگ جي اڀياس ذريعي شرير جي سڀ ستا آتما جي ڪينڊر ٿي سميتجي اچي ٿي تڏهن آتما شبد ڌن جي سهاري مٿين روحاني منڊلن ۾ پروش ڪري ٿي . انهيءَ اڀياس دواران جڏهن استول شرير کان چيٽن شڪتي الڳ ٿي وڃيٿي ته انهيءَ حالت کي جيئري مرن چئجي ٿو . جيڪي ساڌڪ سنتن جي هدايت مطابق اڀياس ڪن ٿا سي هر روز جيئري مرن ٿا . هو پنهنجي اڃا انوسار هن فاني دنيا کي ڇڏي سوکير منڊلن جو سير ڪري ديه ۾ واپس اچڻ جو تجربو ڪن ٿا . سرت شبد يوگ جو اڀياسي ساڌنا دواران شرير کان ائين الڳ ٿو ٿئي جيئن مڙت وقت آتما ڪايا کان الڳ ٿيندي آهي . فرق صرف اهو آهي ته مڙت وقت ساه ڪٽڻ بند ٿيو وڃي ليڪن مٿينءَ حالت ۾ اڀياسيءَ جا پراڻ قائم رهن ٿا ۽ جيئن مڙت جي وقت شرير سان تعلق ، جنهنکي بائيبل ۾ سلور چارڊ (Sliver Chord)

اچن ٿيون . خواجه حافظ صاحب جن فرمائين تان روحانيت جي خرائي حاصل ڪرڻ جي ڪنجي آهي رات پر مالڪ جي فراق پر آهن ڀرڻ ۽ اهرت ويلي عبادت ڪرڻ .

آسٽن

هنن ساڌنن ۾ ڪهڙي قسم جي آسٽا يا بينڪ جي ضرورت آهي ؟ هڪ ڀرڻ ۾ گهڻن ئي آسٽن جو ايلڪ ڪيو ويو آهي : جن مان ۸۴ مشهور آهن . اهي ڪيئن نمونن سان ڪبا آهن ، ٻيئي ، زمين تي لپي ، سر هيٺ ۽ ٻيڙ مٿي ڪري وغيره . اهي آسٽا ڪافي ڪنن آهن ۽ انهن جا پنهنجا پنهنجا لاپ آهن . سٺ سٺ ۾ هڪ ڀرڻ جي مشڪل آسٽن کي اڀياس لاء ضروري نه سمجهيو ويندو آهي . ڏسڻو آهي ته آسان ۾ آسان آسٽا ڪهڙو آهي جو هر هڪ ڪرهندي ، ٻار بدو ۽ جوان بنا ٽڪيل جي ڪري سگهي . روحاني ساڌنا لاء سڀ کان پهرين سچيت هئڻ جي ضرورت آهي . انهيءَ لاء ساڌڪ کي اڻڻان يا پنڃ اڻڻائي ڪري زمين يا لڪڙيءَ جي صندل تي چوڪڙي لڳائي ، ڪمر ۽ ڪرنگڻي کي سڌور کي وهڻ کڻي . شير تي ڪرڻ ڏور نه ڏئي ۽ ڪنهن به قسم جي ٽيڪ ڏيئي نه وهي ، انهيءَ لاء نه اڀياسي بغير ٽڪيل ڪافي دير تائين ويهي سگهي ۽ کيس نند نه اچي . انهيءَ بيلڪ کي سهج آسٽا لڙچڻجي . پهرين شير جو اهو آسٽا قائم ڪري پوءِ آسٽا جي لڪڙي لڙ (جو هتي ايترو جي پوئان ۽ پرون جي وچ ۾ آهي) ۾ لڳائبو آهي . اهڙيءَ طرح اڀياس ۾ ڏيڻ لڳي وهڻ سان من جون سڀ اڃاڻون ختم ٿي وڃن ٿيون . ”من درڙ ڪر آسٽا ٻڌس جهڙي ،

” ٿا ٿيري ڪلنا جاني . ”

(رامڪلي محل ۳ ، ۱۴ - ۹۰۸)

گورمڪ نير ۽ برير سان رات جي پوئين پهر اُٿي کڙا ٿين
 ٿا ۽ مالڪ جي پگتيءَ جي رنگ ۾ رڱجي ٿا وڃن. انسان
 جي لاءِ انهيءَ وقت نند ڪرڻ حرام آهي. مسلمان فقير به
 فرمائين ٿا ته اي انسان! تون پريات جو اُٿي جاڳ ۽ نرم
 بستري کي ڇڏي ڪنهن ايڪانت اسٽان تي سچيت ٿي
 مالڪ جي ياد ۾ ويهه. هزارين راتيون انسان دنيا جي حرص
 هوس ۾ گهواڻي ٿو ڇڏي. ڇا ڪڏهن توهان هڪ رات به
 پرماتما جي ياد ۾ ويهي ويت ڪئي آهي؟ رات جو جاڳڻ ۽
 گهٽ سمهڻ اهو مهاتمان جي زندگيءَ جو اصول آهي. انهن
 جيڪي ڪڇ پرايت ڪيو سو رات جو. انهيءَ ڪري اي انسان!
 تون به رات جو جاڳي سمورن ڌيان ۽ ڏن جي ساڌنا دل و جان
 سان ڪر. انهيءَ اڀياس ڪرڻ سان روح کي قوت ۽ تازگي
 ملي ٿي، دل ۽ دماغ ٿڙيو پون ۽ سڀ ٽڪاوت لهيو وڃي. فريد
 صاحب فرمائين ٿا ته رات جو نام روپي ڪستوري وراهجي
 ٿي ۽ جيڪي نند جي نشي ۾ کولنگهرا هڻندا آهن سي انهيءَ
 نعمت کان محروم رهجي وڃن ٿا.

”فريدا رات ڪٿوري وٺندي،

ستتا ملي نه ڀاءُ،

جهان نٿن نيند راولي،

ننان ملن ڪٿاءُ.”

(سلوڪ فريد جي ۲-۱۳۸۲)

رات جي وقت هڪ اهڙي عجيب ۽ رسيلى ايڪانت
 ملي ٿي جا هڪ ساگر جي مثال آهي جنهن ۾ روحانيت جا
 بيشمار موليٰ ڀريل رهن ٿا. جيڪي رات جو جاڳن ٿا سي
 انهيءَ دولت سان مالا مال ٿين ٿا. انهيءَ اُمرت ويلي نام ۽
 ڪيرتن جون الوڪ ڏنيون ساڌڪ کي خود بخود ٻڌڻ ۾

صوح جو جاڳڻ سان چڱجي کڻي نه هن شرير کي وري اختيار ڪرڻي. جيڪڏهن انهيءَ وقت شرير مان چپتتا هٽائڻ جو ساڌن ڪبو ته ان ۾ سهوليت ٿيندي. پوءِ ته قدرتي اُمر واري جي اها خوبي آهي ته سڄي اُڀرڻ کان اڳ من جا ڦرڻا سميتل هوندا آهن. اهڙي سڀي نام جي ڪمائيءَ جو بهج ڦلي ڦلي ٿو ۽ ڪڏهن لشتل نٿو وڃي ۽ لوڪ ٻرلڪ ۾ سهايتا لڳي ٿي. ”هو ڏن اُمر واري وٽي ڪا پڇتا،

ڪاءِ خرچ رهي لکتي آهي“

هلست هلست هر ڏني ڪي،

پڳتا ڪٿي ملي ڏيکاري.“

(سوهي مٿه ۴، ۴-۷۳۴)

پاڳورف گهٽا ۾ نه شرڀ ڪرڻ پڳوران فرمائين ٿا ته:-

”يا نسا سرو ڀرڻا نام نسيام جاگري سيني،

نسيام جاگري ڀرڻا نسا پڙهيو مني.“

جڏهن ”اُمر واري“ ۾ عام دنيا جا لوڪ ٿڌ ۾ اچي خبر هوندا آهن انهيءَ وقت مالڪ جا پيارا جاڳي ايباس ڪندا آهن ۽ حيلهڪي سنساري جو ڏينهن ٿا سمجهن تنهنڪي گورمڪ رات ڪوٺين ٿا. اُمر واري ڀرڻو پڙهجي ڏيا مهر جي دولت بخشي ٿو ۽ جيڪي انهيءَ وقت ٿا جاڳن سي جيئري مٿن هي قطار ۾ آهن ۽ انهيءَ وقت جيڪو سر سائينءَ جي اڳيان نٿو جهڪي سو ڪٿي پلو آهي.

”فريدا پڙيل رات نا جاگور،

جيئرو ٿڌو مٿو.“

(سلوڪ فريدا جي ۱۵-۱۳۸۳)

”ات فريدا اُڻو ساڄ، صبح نوار گذار،

جو سر سائين نا ٿوي، سو سر ڪٿي اُٿار.“

(سلوڪ فريدا جي ۱۳-۱۳۸۱)

ڪني ٿئي ۽ انحد شبد کي پڪڙي نه پوءِ اکين جي ٻنهي
 ٽرن جي شڪتي شو نيتر ۾ ڪني ٿيندي ۽ اندروني نظارا
 جهڙوڪ :- پنجن رنگن جي ڦلڙاڙي، ٿارا منڊل، سڄ ۽ چنڊ،
 ڏسڻ ۾ ايندا. پوءِ گهند ۽ سنڪ جي ڌن کي پڪڙي آتما
 سهنسل ڪنول (جنهنڪي جوڳي سهسار به چوندا آهن)
 پوءِ ٽرڪي، (دسر دوار) پٿور غفا جي شبد کي ٻڌندي ۽
 اتي رميٽڪ ديشن کي ڏسندي ست لوڪ يا مقام حق پهچي
 ٿي. انهيءَ کان پوءِ الڪ اکر ۽ ڪل مالڪ راڌا سوامي تائين
 رسي ٿي.

انهن سادن جي ڪرڻ جو وقت ۽ آسڻ

مالڪ جي پڳتيءَ لاءِ هرڪا مهل سهارو آهي، ڪنهن
 به وقت ڪري سگهجي ٿي. پر صبح جو سمر جنهنڪي گور ٻاڻي ۽
 ۾ ”امرت ويلو“ سڏيو ويو آهي، خاص طور لاپڊايڪ آهي.
 انسان سڄو ڏينهن محنت ۽ مشقت ڪري شام تائين ٽڪجي
 پوي ٿو ۽ رات جو نند کان پوءِ هنجي ٽڪاوت دور ٿيو
 وڃي ۽ صبح جو بازو ٽوانو ٿيو پوي. ”امرت ويلو“ رات
 جي پوئين پهر يعني رات جو ۳ بجي شروع ٿئي ٿو. انهيءَ
 ڪري رات جي پهرئين پهر کان پوئين پهر جي سادن وڌيڪ
 فائديمند آهي. گورو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته سڄي نام
 سان جڙڻ ۽ مالڪ جي چئن لاءِ سهارو وقت آهي
 ”امرت ويلو“.

”امرت ويلو سڄ ناءِ، وڌيائي ويچار.“

(جپ جي ۷-۲)

انهيءَ سمي جو خاص لاڳاپو هٿ جو هيءُ به سبب
 آهي ته نند ۾ آتما سميت ڪلي يا ناپيءَ (دن) ۾ اچي ٿي ۽

هيٺيان پنج چڪر آڳيا چڪر مان ستا وٺن ٿا. انسان جو خيال جاڳڻف
 اوستا ۾ اکين جي ٻوليان رهيٿو. انهيءَ ڪري ستن ڌرتي،
 نيتي، بستي وغيره ساڌلن کي سڀڳا نه ڪيو ۽ نه ڪي
 پڙاڻا ٻار ڪي. ڇاڪاڻ ته اهي مشڪل ۽ خطرناڪ ساڌن آهن.
 هنن هيٺين پنجن چڪرن جي ساڌنا جي به ضرورت متسوس
 نه ڪئي. شمس تهر ۽ صاحب الهن چڪرن کي ”گورتن“
 (شهر رويي شهر) ڪوٺيو آهي.

”آخر ڇهه ٻاشڻ هڪ شيءَ اڌ ڄاڻ براري يا رويي،
 ٻيون ڇهه اڌ گورتن، اندر رويي درساڻي.“
 ارٿاءَ به ڪپڙو نه سٺو ٿئي جو تون هڪ راءِ پنهنجي
 آتما کي جسر رويي شهر مان ڪڍي مٿين روحاني منزلن جو
 سير ڪرين.

ستن الهن هيٺين چڪرن کي انهيءَ لاءِ نظر انداز ڪيو ته
 جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن مڪان جي ڇف ٿي ويٺو آهي
 ۽ ان کي مٿي وڃڻو آهي ته هڪڙي بهرين هيٺ اچي پوءِ مٿي
 چڙهڻ ۾ وقت نه وڃائڻ کپي. ڪامل مٿيون جي راهه شوليترو
 کان شروع ٿيڻي، انهيءَ ڪري هنن خاص ڪري ٽن اندرين
 کي روڪڻ جي سکيا ڏني آهي. يعني زبان کي سمون
 دواڙن، اکين کي زبان ذريعي ۽ ڪنن کي انٽرمڪ شبد
 بند ڌري.

”کان آنڪ منهن بند ڪرائو،
 اندر جهيگا شبد سنائو.“
 (ڪبير صاحب)

”چشم بند و گوش بند،
 ولب به بند گروي نيني سر حق، ارمين اخند.“
 جيڪڏهن آتما سميتجي نيتون جي ٻوليان ٿيسري ٿل ۾

ڪمائي ڪرڻ جي ضرورت پوي ٿي ۽ انهيءَ جي پراپتي ڪنهن وڏي ڀاڱيءَ کي ٿئي ٿي. شبد ڌن جي ٻڌڻ جا بيشمار ڦل آهن. ٻاهرين راڳ ونگ ۾ من سچيت ٿئي ٿو پر آتما ستل رهيتي پر اندڙين ڪيترن ٻڌڻ سان جنمن جنمن جي ستل آتما جاڳي ٿي ۽ من ڪاريه هيٺ ٿيو پري. شبد ڌن کان سواءِ من کي ٿاهو ڪرڻ جو ٻيو ڪوبه اُٻاءُ ڪونهي. صرف انهيءَ شبد جي رس کي ٻان ڪري ٿي من اسٽر ٿئي ٿو. سڀني گرنٽن پوئين جو نچوڙ آهي آتما جي زبان سان سمون ڪرڻ، آتما جي اکين سان ڏيان ڪرڻ ۽ آتما جي ڪنن سان شبد ڌن کي ٻڌڻ. اهو ساڌن سولي ۾ سولو ۽ جلد ڦل ڏيڻ وارو آهي. انهيءَ کي نيدو وڌو، جوان ٻڌو آسانيءَ سان ڪري سگهيو. انهيءَ ساڌن جا ٿي ٿي حصا نو دوارن کي ڇڏي دسرين ڳليءَ ۾ اکين جي پريان آتما جي بينڪ يعني آگيا چڪر ۾ ڪبا آهن.

يوگي جن سڀ کان پهرين اڻٽانگ يوگ جي ڪريا جو ساڌن ڪندي ”سوچ“ يعني شريسر کي پوئو ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. هونئيتي، ڌوئي، بستي، نيولي گج ۽ بجرولي ڪرم ڪندا آهن پوءِ پراڻاڀام جو ساڌن ٽن حصن ۾ ٻوڙڪ، ڪيڪ ۽ ريڪ (ساه ڪٽڻ، روڪڻ ۽ خارج ڪرڻ) ڪري پنهنجن پراڻن تي ڪنٽرول ڪندا آهن. انهيءَ کانپوءِ مول چڪر، جتي ڳڻپيش جي بينڪ آهي، اتي ڌيان جمائي رڌيون سڌيون ۽ شڪتيون حاصل ڪندا آهن. ان بعد ٻنڌري چڪر (برهما ۽ ساوٿري يا ميڪائيل جي بينڪ)، ناپي چڪر (وشو يا جبرائيل جي بينڪ)، هردي چڪر (شو يا اسرائيل جي بينڪ) ۽ ڪنٽ چڪر (شڪتي يا قدرت جي بينڪ) انهن سڀني چڪرن کي طءَ ڪري پوءِ آگيا چڪر ۾ پهچن ٿا جتان اُحد شبد کي پڪڙي ٿريا پڌ ۾ پهچن ٿا. شريو جا

”ڪلجڪ مهه اڪبرئن پڙ ڏانا،

گرمڪ جڙيئي: لاء ڏانا.

(مارو مٿل ۵، ۱۹-۱۰۷۵)

اصلي گيان ۽ ڏيان ۾ الڳ ۽ شبد جي ڪمائي آهي.

”گيان ڏيان ڏن جانيئي، اُڪت ڪهاوي سوء.

(سري زاگ مٿل ۱، ۵۹-)

اها سک ۽ شانتِي ڏيندڙ شبد ڏن ستن جي صحيح مان

مليئي ۽ پرماتما اها نام روپي پونجي پنهنجن گرومن کي

سونهي آهي ۽ جو اهڙن گرومن جو وڃڻ سبب ڪري مڃيندو

انهيءَ جي اندر ئي، اها اڀند ٻاڻي ظاهر ٿيندي.

”سالم سڙڪ سهج ڏن اچي،

سادو سنگ نرانا جڳهه.

(مانجهه مٿل ۵، ۱۰۵-)

”وام نام ڪيرئن وٺن ڌمڪ،

هر سادو پاس رکيجي.

جو اچن گرس سبب ڪرماني،

پس آڳي ڪاڍ ڏوريجي.

(ڪليان مٿل ۴، ۱۴-۱۳۲۶)

سادڪ کي اها ڏن شير جي چن چڪرن کان مٿي

پسري ٿل ۾ پراپت ٿيئي.

”ڪت مت ديهي من پراگي،

سرف شبد ڏن اُتر جاگي.

(وام ڪلي مٿل ۱، ۹۰۳-)

”پري دناري ڏن سهج ڪي،

مالي ميري دگائي.

(وام ڪلي ڪبير ۱، ۹۷۰-)

حالانڪ اها شبد ڏن هراڻسان جي اندر موجود آهي پر

ن ۾ نٿي اچي. انهيءَ ڪري گورو، کان گيان وٺي انترڪ

جڳهين تي جيڪي ڪيڙن ۽ سگيت ٿيندا آهن انهن ذريعي
 آتما چيئن روحاني منڊلن ۾ ٿئي وڃي سگهي . انسان ترڪو
 مايا ۾ ڦاٿل رهيو ۽ منهنجو ڇولو وٽ هليو ويٺو . اندروني
 الاهي ڪيڙن ٻڌڻ سان ئي انسان ترڪو ڪي ٻار ڪري
 پنهنجو سڄو ڪلياڻ ڪري سگهيو . ڳوڙ پاڻي ٻڌائي ٿي ته
 شيد ڏن انسان جي اندر نرانترو وڃي رهي آهي جنهنڪري
 ”اڪند ڪيڙن“ ڪوٺيو ويو آهي .

”اڪند ڪيڙن ٽن پوڄن جوڙا“

ڪهه نانڪ جس سنگر جوڙا .

(ڳوڙي مهل ۵، ۱۳-۲۳۶)

انهيءَ ڪارڻ ستن ٻاهريون سگيت ٻڌي منهنجي يا
 وجد ۾ اچي جهومڻ کي مهينو نه ڏنو آهي . مسلمان ڪامل
 فقيرن به ٻاهرين راڳن ۽ سازن کي ڇڏي اندرئين روحاني
 ڪلمي کي ٻڌڻ تي زور ڏنو آهي ۽ هدايت ڪئي آهي ته
 اي انسان! افسوس آهي جو تون جسم جي قيد ۾ گرفتار آهين
 ۽ خدا جي پاڪ آواز کي نٿو ٻڌين .

”خيٽ در بند جسم درماني“

نشوري صوت پاڪ رحماني .

مهاتمان نام يا شيد کي ئي پرماتما جي پراپتيءَ جو سادن
 مڃو آهي . اهو الاهي آواز انسان جي پيشانيءَ ۾ اڀياس دواران
 پر گهٽ ٿئي ٿو .

”نيري دٿاري ڏن سهج ڪي“

مالي ميري دگائي .

(رامڪلي ڪير جي ۱-۹۷۰)

ڪلچر ۾ مڪتيءَ جو پيو ڪوبه ڪارگر آهائ ڪونهي .

”ڪل ڪيرف شيد پڄان“ ايها يگت چوڪي ايمان .

(آسا مهل ۳، ۱-۴۲۴)

”ناد باد“ يعني راڳن ۾ غاڻان آهي جيستائين اندرئين اندر
 شبد ڪي نه پڌي سگهيندي.

”چوڻو ’ناد باد‘ نه اڻياد سگهي.“
 (گورف سروي نمبر ۴)

ٻاهرين آوازن تي موهيت ٿي انسان هروڻ والگر اڳيان ۾
 ڦاٿل رهيو ۽ انءَ کي شبد پڌي ٿيڻ بجي سگهي.
 ”چوڻي ’ناد باد‘ ۾ مرگ“

آن ڪيان راڳي،
 ”پڙان سڱ هوءَ“ شبد پڌي نه سگهائي.“
 (گورف سروي نمبر ۴۱۲)

”ناد باد پري اڻياد نه لاهي.“
 (گورف سروي نمبر ۳)

گورو ٻاڻيءَ ۾ صاف طرح اڀريش ڪيو ويو آهي ته جيستائين
 ”راڳ ناد“ ڪي ٿيڻ ڇڏي جيستائين هنڪي ڌڙگاهه ۾
 ٽپري ٿي ملي.

”راڳ ناد چوڻ هنر شينري،
 نا درگهه ٻاڻيءَ مان.“

(پلاول وار مڪمل ۴، ۷-۸۴۹)

اصلي ڪيرٽن جي واسطي هٿن ۽ پيرن جي ضرورت
 ڪانهي. اهو الاهي سنگيت سازن ۽ سُرڻ کان پري آهي.
 ”ڪِر ٻن وڃا پڳ ٻن ٿالا،

جي شبد بجهي نا سج ٺهالا.“
 (آسا مڪمل ۱، ۱۱-۴۱۲)

اڀاسين جي ڪميءَ ڪارڻ عام ماڻهو ٻاهرئين ڪيرٽن ۾
 اٽڪل رهن ٿا. ٻاهريون شبد ڪيرٽن ڦهليل خيال ڪي
 اٻڪار ڪرڻ ۾ ڪڏهن حد نالين سڙاڪ ٿيندو آهي ۽ انهيءَ
 ۾ ڪشم ۽ ٽنڊءَ آهي. صوفين جي ڪرلڻن ۽ ٻين ڌارمڪ

ڏن

پرمات بر سمون ۽ ڌيان جا اٺيڪ ساذن پرجلت آهن. انهن مان سڀ کان وڌيڪ اثراتو سمون جو ساذن اهو آهي جو پرون مهاڻا پنهنجي پرياو شالي مڪاروند سان ٻڌائي. ڌيان جي ساذنن ۾ ستگورو ۽ جي سروب جو ڌيان سڀ کان اتم آهي. جڏهن سمون مڪمل ٿي وڃي ٿو ته پوءِ اندرئين نوري سروب جي ڌيان پختي ٿيڻ بعد شبد ڏن ٻڌڻ ۾ اچي ٿي. سنت مت ۾ انهيءَ کي ”يچن“ چونجي ٿو. انهيءَ ڏن کي انترڪ صرف سرت ٻڌي سگهجي ٿي. انهيءَ کي شبد يروگ يا سرت شبد يروگ به سڏجي ٿو.

عام طور پسن پڪين ۽ جيو جستن تي ٻن شڪتين جو اثر ٿئي ٿو. هڪڙو روپ ۽ ٻيو آواز. پر انهن ٻنهي مان آواز ۾ وڌيڪ ڪشش آهي. باجي جي آواز تي فدا ٿي هرڻ پنهنجو سڙو ۽ باجي تي رکي ۽ پڪڙ جو پوي. اهڙيءَ طرح نالنگ تي آواز جو اثر ٿئي ٿو. ٻين جي مڌو ڌن تي مست ٿي ٻار پڪڙايو وڃي. انسان تي به شبد جو اثر ٿئي ٿو ۽ انهيءَ جي ڌن انسان جي من کي مست ڪيو ڇڏي.

هر هڪ ڌرم ۾ ڪيترن ڪرڻ جو رواج آهي. پراچين دشين ۾ آرڻيءَ جو رواج هو. اڄ به هندن جي مندر ۾ آرڻيءَ جي وقت هري ڪيترن ۽ نرتيه سان گڏ گهند ۽ سنڪ وڄايا وڃن ٿا. سڪن ۾ اخاص ڪري ڪيترن جو رواج آهي. اهڙيءَ طرح عيسائين جي ديولن ۾ گهند وڄايا ويندا آهن ۽ مڌو سرن سان گيت ڳايا ويندا آهن. ٻوڏي مندرون ۾ به گهند ۽ سنڪ وڄائيندا آهن. مسلمانن ۾ صرفي فقير حوالي ۽ سماع جا شوقين ٿيندا آهن.

ڀائي گورداس جن فرمائين - ۱ - ته جيستائين سرت ٻاهرين

آهي ۽ ڪنهن به اڀر هڙدي ۾ اندر واسو نٿو ٿي سگهي .
 ڏيان بزرگ لاءِ صڻائي ۽ پاڪيزگي ۽ جي آخر ضرورت آهي .
 ستگروءَ جو سندر نوري سروب صاف ۽ نرمل اکين سان
 ٿي ڏسي سگهجي ٿو . انهيءَ ڪري نرمل ۽ ٻولر ٿي ٻرير ۽
 بيار سان ستگروءَ جو درشن اهڙي شوق سان ڪيو جيئن
 مسلمان عيد جو چنڊ ڏسندا آهن . ستگروءَ جو دراصل ،
 گل مالڪ جو روپ آهي ، انهيءَ جي نوري سروب جو
 درشن پاڻ ۾ ڪنهن اک جو اڌڪار نه آهي ، ڪنهن ورلي
 وڏي پاڳيءَ جي حصي ۾ اچي ٿو .

”روشن بيشير پاڪ تران“

دس چون حلال .

هر دهنه جالي جلوه ،

آن ماه پاره نيسف .

(حافظ)

گورو جي ڏيان جا فائدا

گوروءَ جي ڏيان مان بيشمار فائدا آهن . گوروءَ جون انحرڪ
 پاوانائون ۽ روحاني گھا شش جي اندر پيدا ٿين ٿا . پالنجي
 بزرگ سولرن ۾ لکيو ته دلجا جي فنا ڪيئن ٿي سگهي ٿي
 آلمان جي ڏيان ڪرڻ سان من ۾ استر ٿا پيدا ٿيڻي .

”وہم راگ وشير واجسف پتا ہمس ڏيانا وڌا .“

گوروءَ جي اندر مالڪ جي ياد وسي ٿي ۽ هو روحاني
 مدد ملڻ جو سڃاڻي آهي . انهيءَ ڪري هنجو ڏيان شش جي
 هڙدي ۾ مالڪ جي ياد کي مضبوط ڪري ٿو ۽ روحاني بدن
 کي طه ڪرڻ جي سويڪه بڻائي ٿو . انهن سڀني لاپن جي
 تيار ٿي سڀ مھانما گوروءَ جو ڏيان ڪندا رهيا ۽ ڪن پيا .

جڏهن ڌيان پوريءَ طرح مڪمل ٿي وڃي ٿو تڏهن آپاسڪ،
 آپاسي ۽ آپاسنا ٿيئي هڪ ٿيو وڃن. ٻڌي ۽ پڙيتر ۾ ٻيو
 ڪو فرق ڪونه ٿو رهي. گورو امر داس جن فرمائين ٿا ته
 پنهنجو پاڻ کي وساري گورو ۾ سمائجي وڃو.
 ”نانڪ آپ چوڻ ڪر ماه سماوي.“

(گوري مجله ۳، ۱۳-۵۰۹)
 انهيءَ اوستا کي مسلمان فقير فناي الشيخ (مرشد جي
 اندر جذب ٿيڻ) چوندا آهن. گورو فناي الله (پرمانا اندر
 سمايل) هوندو آهي. جو شيوڪ فناي الشيخ ٿي ٿو انجي
 اندر بي اختيار مالڪ جو نراس ٿي وڃي ٿو. گورو (God man)
 يا God + Man آهي. جو شش Guru man يا گرومڪ
 Guru + Man بڻجي ٿو انهيءَ جي اندر بي اختيار God اچي
 سي ٿو.

گورو جو ڌيان ڪهڙي نقطي تي ۽ ڪهڙي طرح ڪرڻ کپي

ستسنگ ۾ يا جڏهن موقعو ملي تڏهن ننڍي ٻالڪ وانگر
 اکين چيٽ کان سواءِ هڪ ئي گورو جي سندر چهري يعني
 سندس نيترون ۽ پيشانيءَ کي ڏسندا رهو ۽ الهيءَ وقت من
 ۾ ٻيو ڪو خيال نه آڻيو. ائين ڪرڻ سان هنجي پور زندگيءَ
 جو اثر توهان تي پوندو. اهو روحانيت ۾ ترقي حاصل ڪرڻ
 جو بهترين ڏاڪو آهي.

”گورو کا ترڪ آنڪ اور مالا،

ست کا نور رهي جس سالا.“

اندروني گورو جو ڌيان آتما جي ڪيندر تي خيال کي
 لڪائي نرت جي ذريعي ڪيو آهي. گورو پور ٿا جي مورت

جي ضرورف ٻوڏي آهي ۽ انهن جي چڙهڻ بنا مٽي ٻيٽي
نٿو سگهجي، انهيءَ پرڪار ڪروءِ جي ڏيان بنا ٻر ٻرءِ تائين
ٻيٽي نٿو سگهجي.

”نن ٻوڙي ڪڙ ڪڙ چڙ، گر هر ڏيان نهال.“

(سري راڳ مهڻا ۱، ۱۷)

موجوده سنڌ سڪروءَ جي ڏيان ڪرڻ سان اهي سڀ
فائدا ٻرايٽ ٿين ٿا. مهاڻائن جي تصويرن جو ڏيان لاپڪاري
ناهي. ٽلسي صاحب جن فرمائين ٿا ته ڪلب ورڪس جي تصوير
اڳيان چاهي ڪٿي ڪو هزار يار ٻار لڳا ڪري ٿڏهن به ان مان
ڪو ڪڙ ليل ڪونه لڪرندو. تصوير جي ڏيان ڪرڻ سان
انهيءَ جي ڪاغذ ۽ فرير جو ڏيان ايندو جي ڪڙ ڇيرون آهن
۽ چيٽن لسان کي ڪٽجي نه سگهندون. چيٽن کي نه صرف
ڪا چيٽن هٽي ٿي ڪشش ڪري سگهجي.

”ڪلب ورڪس کي چتر لک ڪيندو وٺه هزار،

بس نه ٻارن لاءِ سڀو ٽلسي ڪري ٻڌو.“

(ٽلسي صاحب)

جڏهن ڪروءِ جو ادري سروب اندر ڀرڪهت ٿئي ٿو ٿڏهن
شش کي انجو ڏيان ٻڌائي ان سروب ۾ ٻاڻڪي جذب ڪرڻو
ٻڌبو. ايتري قدر جو اها به ٽپ نه رهي ته هو مان آهيان يا
مان هو. شمس نروڙ صاحب فرمائين ٿا ته مان ٽون ٿي پيس
۽ ٽون مان ٿي پيس. مان ڏيهر ٿي پيس ۽ ٽون ميهجي جان
ٻيٽي پيس. انهيءَ لاءِ نه ڪوبه اهو نه چئي سگهي ته مان ۽
ٽون ڪوبه آهيون.

”من ٿو شدم ٽون من شدي،
من ٿن شدم ٽون جان شدي؛

تاکس نه گوید بعد از این،

من دیگرم ٽون دیگرې.“

ڏٺوئي ڪونهي. شبد جو ڌيان ٻيا گوروءَ جي اُسيو آهي. انهيءَ ڪري سڀ کان پهرين ستگوروءَ جي سروب جو ڌيان ضروري آهي ڇاڪاڻ ته اسين هنڪي ڏسي سگهون ٿا. جيستائين گوروءَ جو نوري سروب اندر پرگهت نه ٿئي تيستائين اسانڪي ديهه سروب جي ڌيان جي ضرورت آهي. گوروءَ جو نوري سروب شش کي ڪنڊن برهمڊن تي وٺي ٿو وڃي ۽ انهن روحاني منڊلن ۾ گوروءَ جو شان ٿي نرالو آهي. هو Master Soul آهي ۽ سندس پرڪاش سوکيم منڊلن ۾ دور دور ٿاين پهچي ٿو. گورو جيستائين ديهه ڌاري آهي تيستائين هو پاڻ کي نڪو گورو سڏائيندو آهي ۽ نڪر پنهنجي ڌيان جي هدايت ڪندو آهي. آئيني جو سطح صاف ٿيندو آهي ۽ جڏهن اسانجي شڪل جا ڪرڻا انهيءَ سان ٽڪر کائيندا آهن تڏهن اسانڪي پنهنجو منهن ڏسڻ ۾ ايندو آهي. جيڪڏهن ڪنڊي نهارو نه ڇهرو ڪلندڙ نظر ايندو ۽ جيڪڏهن رنڊي نهارو نه روئندڙ نظر ايندو. آئينو اسانڪي ڪونه ٿو چوي ته مون ۾ نهارو. اهڙيءَ طرح گوروءَ کي ڪا ضرورت ڪانهي ته شش سندس ڌيان ڪري پر ان ۾ شش جو ڌاني لاپ آهي.

ڌيان يوگ ۾ ٽن قسمن جو ڌيان اچي وڃي ٿو. (۱) گوروءَ جي ديهه سروب جو ڌيان. (۲) سوکيم ڌيان جو نرمت ذريعي ٿر يا پد ۾ جوت (Candle of Life) جي روشنيءَ جو ڪيو ويندو آهي. (۳) گوروءَ جي نوري سروب جو ڌيان آهي جو ششمال چڪر، جنهنڪي ديوتائن ۽ پٿرن جو مارگ به چٽجي ٿو، کي پار ڪرڻ کانپوءِ حاصل ٿئي ٿو. اهو نوري سروب شش کي سوکيم ۽ ڪارڻ ڏيڻ کي پار ڪرائي مالڪ سان ملائي ٿو.

جهڙي طرح ڪنهن ماڙيءَ يا محل تي پهچڻ لاءِ ڏاڪڻ

”سٿل مڙف پر سٿ سنڌن ڪي،

لهي ڏيانا ڏوٽا.

(ديوگنداري مٿل ۵، ۱۰-۵۳۱)

سنڌن مهاڻائن جو اصلي سروپ لافاني آهي انهيءَ ڪري
انهنجو ڏيان سڀ کان وڌيڪَ ڦلداڪ آهي.

”اڪال مڙف هيءَ ساڌ سنڌن ڪي،

لاهور نيڪي ڏيان ڪٿ.

(سارنگ مٿل ۵، ۷-۱۲۰۸)

ستگوروءَ ۾ ٻرم سٿي، پرگهت آهي، پاڪ هو سٿي جو مڃسڻ
روپ آهي. انهيءَ ڪري هو ڏيان جو مول ساڌن آهي.
”ستگور سٿ سروپ هٿ،

ڏيان مول گور مڙف جاني.

(پائي گرداس)

سنڌن مهاڻائن جو شرير آهي هڪ آئينو جنهن ۾ ٻڙيءَ
جي جهلڪ پسي سگهجي ٿي. انهيءَ ڪري جو الڪ ۽ اکر
پرمانا کي پسڻ چاهي سو سٿ ستگوروءَ جو ڏيان ڌري.

”اڪال پرڪ ڪي آرسی ساڌن ڪي هٿ ڏيه،

لکا جو چاهي الڪ ڪو انهي ماڻه لک ٻيه.

(ڪبر صاحب)

گورو رامداس صاحب جن ۾ ايتري قدر فرماڻن ٿا ته
جيڪي ٻارا گورو جي پوڄا ۽ شورا ڪن ٿا سي مالڪ کي
وٺن ٿا. گورو جي پوڄا دراصل هريءَ جي شيرا آهي ۽
اهڙا ٻريهي جن پڙساگر مان آسانيءَ سان پار ٿي وڃن ٿا. ڏيان
جو صحيح رشت آهي مالڪ يا شيد، جو مالڪ ڪل
(God in action) آهي يا اهو گورمڪ جنهن ۾ شيد پرگهت
آهي. پرمانا جو ڏيان لاممڪن آهي ڇاڪاڻ جو اسان هنڪي

ڌيان ڪنهنجو ڪرڻ کپي

اسانجي زندگيءَ جو مقصد آهي پرمانا سان ميلاپ. جو-
صرف هنجي سمون ۽ ڌيان ذريعي ممڪن آهي پر جهنگي
اسان ڏٺو ئي ڪونهي تنهنجو ڌيان ڪيئن ٿي سگهندو؟
”هن پيڪي ڪهه ڪٿو ڏٺان.“

(پير ۽ مڪمل ۵، ۱۶-۱۴۰)

جهنگو اسان کي ڌيان ڪرڻو آهي سو نه ڪنڊن پرهمندن
کان مٿي آهي. جيستائين انسان پرمانا کي ڏٺو نه آهي
جيستائين هو ڪنهنجو ڌيان ڪري؟ مالڪ جو اصلي روپ شبد
آهي، جو لايان ۽ اڪت آهي. اهو گورمڪ جنهن جي آتما
روپي بوند پرمانا روپي ساگر ۾ لين ٿي چڪي آهي ۽
جهنگي اندر مالڪ ۽ جو مالڪ اندر سمائجي چڪو آهي سو
شبد روپي پرمانا، جو سدائين اسان سان انگ سنگ رهيو،
تنهنجو پرلڪ روپ آهي.

”The Word was made flesh and dwelt amongst us.“
(Bible)

اهڙي مهان هستيءَ يعني ستگوروءَ جي سروب جو اسان
کي ڌيان ڪرڻ کپي ڇاڪاڻ ته هن ۾ پنج ٿي ٿت پورو
روپ ۾ موجود آهن. انسان اشرف المخلوقات آهي ۽ اهڙو
مهاتما سڀني انسانن کان سرشت آهي. ٻي سڀ رچنا جهڙوڪ
ٻيو ٿلڀي وغيره جنهن ۾ هڪ ٿت آهي، نانگ بلائون وچون
جن ۾ ٻه ٿت آهن، گرڙ وغيره پکين ۾ ٽي ٿت، ۽ گائين مينهن
۽ بين چوڀاڻن ۾ چار ٿت آهن، انسان کان هيٺ آهن. انهيءَ
ڪري انهن مان ڪنهنجو به ڌيان ڪرڻا ٿيندو هيٺ ڪرڻ.
انهيءَ ڪري سڀني سنتن ۽ مهاتمان ستگورن جي ڌيان کي
پرمارت ۾ ڪاميابيءَ جو مکيه سادن مڃيو آهي.

ڄمابو ويندو آهي جنهنجي ڪارڻ ساڌڪ پاڻ ۾ ئي سمائجي ويندو آهي.

(۶) شغلي آئيندو: هن ساڌن ۾ آرسِيءَ کي سامهون رکي پنهنجي اک جي پٽيءَ کي انهيءَ ۾ هڪ ٺڪ ڏسبو آهي. ائين ڪرڻ سان اکين جون پٽيون اندر جي طرف الڳ ٿيڻ لهن ۽ لُٽ سونڊا يا ٿيسري ٿل ۾ رسائي ٿئي ٿي.

(۷) شغلي نير خرابي: هن ۾ اکين کي لڳاتار ڪولي رکبو آهي انهيءَ لاءِ ٽنڊ غالب نه ٿئي. ائين ڪرڻ سان ننڊ ۾ نه نير خرابيءَ (اڌ سجاڳي) جي حالت رهڻي.

(۸) شغلي بساط: انهيءَ ۾ ٿيسري ٿل تي اندرون سروب ۽ ٻرمت کي ڪڙو ڪڙو پوندو آهي.

(۹) شغلي مٿامن يا محمودن سلطانا نصيره: هن ۾ درشتيءَ کي ٺڪ جي چوٽيءَ تي ڄمائي ڏيري ڏيري ٺڪ جي پڇڙيءَ تائين ڪٽي وڃو آهي. ٻيءَ توج کي اندر لڳائي ساڌڪ سوکڙي منڊل ۾ داخل ٿيندو آهي. انهيءَ کي ٻوڱي جن ”ٺاڻڪ ڪرم“ يا چاچري مدار ڪوٺيندا آهن ۽ گيتا ۾ به انهيءَ جو ذڪر ٿيل آهي.

ڏيان جي انهن ساڌن جي جڳتي ٻوڱي گوروءَ کان سڪبي آهي. ٻرماتما نه اسان ڏٺو ڪونهي، هو ٻوڱي گوروءَ جي اندر ئي پرگهت ٿيندو آهي. انهيءَ ڪري شغلي سروز ڪير (نمبر ۴) ڏيان ٺاڻڪ ڪرڻ لاءِ سڀ کان بهتر آهي. جڏهن ڏيان ائين انترمڪ ٿئي ويندو آهي ته ٻوڱي روحاني منڊل جي چڙهائيءَ ۾ سهائتا ملندي آهي ۽ هر وقت ڏيان درشتيءَ سان جڙيل رهندو آهي.

”ڇو ٻرمت در دست نشيند،

حال ازل و ابد به بيند.“

انهيءَ ساڌن کانسواءِ ٻيا ڏيان جا طريقا اسان کي صرف ٻه نائين پهچائي سگهن ٿا، انکان مٿي نه.

ڌيان ڄمائن جا ساڌن

ڌيان لکالڻ جا گهڻي ساذن پرچلت آهن. هندن ۾ ”ٽرانڪ ڪرم“ ڌيان جو ئي هڪ ساذن آهي جنهن ۾ ڌيان نڪ جي چوٽيءَ يا سورج تي لڪائڻ پوندو آهي. ڪي ماڻهو مورئين يا مٿاڻائن جي تصويرن تي ڌيان ڄمائيندا آهن. ڪي ڪن خاص اکرن ۽ تن جي رنگن جو ڌيان ڪندا آهن. رومن ڪئٿلڪ حضرت عيسيٰ ۽ پادسي زردشت جي تصويرن جو ڌيان ڪندا آهن. مسلمان فقيرن ۾ به ڌيان (صور) فائبرڪڻ جا ڪئين طريقا موجود آهن، جنکي ”نظري“ يا ”بصري“ ڪري بيان ڪندا آهن ڇاڪاڻ جو انهن جو تعلق نظر سان آهي. انهيءَ تصور جي طريقن کي هو ”شغل“ ڪري چوندا آهن جن مان مشهور هي آهن:-

(۱) شغلي آفتابي:- انهيءَ ۾ سياري جي موسم ۾ لهندڙ سج تي ڌيان لڳائڻو آهي. هندو انهيءَ کي ئي ٽرانڪ ڌيان چوندا آهن.

(۲) شغلي ماهيت يا شغلي منصوري:- هن ۾ زمين تي سڌو سمهي منهن آسمان ڏانهن ڪري ۽ شير کي بالڪل ڀلو ڪري اندروني نظر ٻنهي ڀون جي پريان ايڪاگر ڪبي آهي جنهنکي هندو شو آسٽ سڏيندا آهن.

(۳) شغل برزخ اڪبر:- هن ۾ پراڻا ڀام ڪري نرت کي ٿيسري تل ۾ يڪسو ڪرڻو پوندو آهي. اهو نرڪتيءَ جي ڌيان برابر آهي ۽ پدم آسٽ تي ويهي ڪبو آهي.

(۴) شغلي برزخ ڪبير:- هن ۾ نرت کي اندر ۽ ٻاهر مرشد جي سروپ تي لڪائڻو آهي ۽ ان مان ڪيترائي قيمتي روحاني فيض حاصل ٿين ٿا ۽ اندر جا گهٽ راز کڻ ٿا.

(۵) شغلي اسر ذات:- هن ۾ قلب صنوبري تي ڌيان

پراپتي يعني پنهنجي اصليت جي جان پري ئي .
 ”نت گيان لاءِ زبان درشت سميتا .“

(گوجري وار محلہ ۵، ۱۷-۵۲۰)

نام جي ڪمائيءَ ۾ ٻيو نمبر ساڌن زبان آهي جو سمن
 جي گهري ۽ پختي اوستا مان پيدا ٿيندو .

”پوپ ڪي سمن گيان زبان نت بند .“

(گڙي محلہ ۵، ۱۸-۲۶۳)

سمن ذريعي آتما اکين جي پريان دسرين گليءَ ۾ اڻڪاڙ
 ٿئي ٿي ۽ زبان دواران اندروني روحاني منڊلن تي لڪي
 سگهي ٿي . روحاني منڊلن ۾ زبان لڳائڻ سان ڪنهن سرڪيم
 نظارا ڏسڻ ۾ اچن ٿا . اُرف (Gazing faculty of the Soul)
 جي ڪلڻ بنا سرف انڌي آهي ۽ اڳتي وڌي ٿي سگهي .

”اُرف بنا سرف آندڙي ڪهو ڪهان ڪو چالي .“

(ڪسر صاحب)

روحاني سفر ۾ اڳي اڳي اُرف هلي ٿي ۽ پريان پريان
 سرف . جڏهن آتما اُرف کي اڳيان هلي ٿي ته پوءِ ئي
 شد ۾ جذب ٿي وڃي ٿي .

”اُرف سڪي ڪو اڳا ڪرڪي پل پل شبد سمائي .“

(سارپتن-و ۲۵-ش ۲۰ ڪ-۴)

”اُرف سڪي اڳا هونئي جا شبد سمايا .“

(سارپتن-و ۴۱-ش ۳-ڪ-۷)

زبان هڪ قدرتي گڻ آهي . ڪونهن ۽ ڪڇين جو زبان
 مشهور آهي . زبان شڪتيءَ جي ذريعي هو پري رهي به
 پنهنجا اندا پچائين ٿا .

”ساس ساسن ۽ گهڙي وسري ،
 ٻيل مڙس دن رالي .“
 (گڙي محل ۵ ، ۲۴۷)

”سمر ۽ سمر سمر سڪ ۽ ساو ۽
 گل ڪليش ۽ن ماهه مٿاڻو ۽ .“
 (گڙي محل ۵ ، ۱۰-۲۶۲)

سمرن ڪهڙي وقت ڪجي ۽ ان مان ڪهڙا ڪهڙا فائدا
 آهن وغيره ، وستار سان گورمت سڌانت جي سمرن ۽ چپ ٽپ
 وارن بابن ۾ بيان ڪيو ويو آهي .

ڌيان

جنهنجو سمرن ڪيو تنهنجو ڌيان ضرور ايندو . ٻئي هڪ
 ٻئي سان جڙيل آهن . ڌيان کانسواءِ انسان رهي نٿو سگهي .
 جڏهن به اسين اکيون بند ڪري وڃون ٿا ته سنسار جا نظارا
 جهڙوڪ ٻارن ٻچن جا ، گهر ٻار جا ، ڌنڌي ڪاروبار جا ،
 شهرن ملڪن وغيره جا اسانجي سامهون اچن ٿا ، يا ته اسين
 انهن جو سمرن ڪيون ٿا يا ڌيان . انهن ٻنهي جي ذريعي
 دنيا جي ياد اسانجي اندر وسيل رهي ٿي . سرت جي سمرن
 شڪتيءَ کي هريءَ جي سمرن ۾ لڳايو ۽ سرت جي اکين
 سان هري درشن ڪرڻ جي ڪوشش ڪيو .

انسان جي اندر آتما جون ٻه شڪليون آهن . هڪڙي
 سرت ٻي نرت . سرت سان سمرن ڪرڻو آهي ۽ شبد کي
 ٻڌڻو آهي ۽ نرت جو ڪم آهي ڏسڻ يا ڌيان ڪرڻ .

”جيتا پيڪن تيتا ڌيان .“

(گڙي محل ۵ ، ۱۹-۲۳۶)

درشتيءَ کي سمجهڻ سان ڌيان بڻجي ٿو ۽ نتو گيان جي

”نن نر من نر نين نر سرع نر نر هوء،
 گهي گير اس بلڪ ڪو ڪلپ نه پاري ڪرء.“
 (ڪبير صاحب)

سمرن جو مقصد

سمرن جو مقصد آهي پرڻءَ جو روشن ڪرڻ. آخر اُنڀڙ
 صرف آتما يا سرع ذريعي ئي سگهيو ٿو ته ڪنهن اندرين
 ۽ عقل دؤارن. جيستائين سرع يا آتما شرير جي روم روم ۽
 سنسارڪ بندائن ۾ ڦاٿل رهي ٿي تيستائين هري روشن
 ناممڪن آهي. لڳاتار باقاعدي سمرن اسانجي توج يا سرع
 کي سنسار جي خيالن کان هٽائي نر ۽ سرع کي جسر جي
 روم روم مان ڪڍي تيسري لال ۾ سميتي ٿو يعني جڙ کي
 چيٽن کان الڳ ڪري ٿو. اهڙي اوستا ۾ شرير بلڪل سن ٿي
 ويندو آهي يا چٽجي ڪٽي نه ساڌڪ پنهنجي آتما کي ڏيڻ
 کان الڳ ڪري پنهنجو مڙس پاڻ ٿو آئي. ستن مڙسان
 انهيءَ کي جيتري مڙس ڪوليڙ آهي جڏهن اڀاسي پرڻا رعب
 انترمک ٿي پنهنجي اندر پرورش ڪريو ته هو روحاني نظارا
 ڏسڻ شروع ڪريو ۽ سندس هڪ سر جي روحاني زندگي
 شروع ٿئي.

”پرڻ کي سمرن ان دن جاگي“

(گڙهي محل ۵، ۱۵-۲۱۲)

سمرن مالڪ جي محل ٽائين پنهنجي هڪ ڏاڪڻ آهي.
 جيڪي پرڻي سمرن جي لذت ۾ مقرر ٿي وڃن ٿا سي
 پرمانا کي باد ڪندي پرمانا جو روپ ٿي پون. انهيءَ
 ڪري سڀني ستن مڙسان سمرن جي زبردست ٽاڪيد
 ڪئي آهي.

کٽي نه صرف مالڪ جو. انهيءَ پرڪار آسانيءَ سان ڇت جي ايڪاگرتا، پراڻيت ٿئي ٿي. سمون هڪ قدرتي ۽ آسان ساذن آهي جو هر هڪ ڪري سگهي ٿو. پنهنجي اندر جهاتي پائڻ لاءِ پراڻا پام، اشناڻگ يوگ وغيره پيا ساذن به آهن جي اول نه ڪرڻ مشڪل آهن ۽ پيو نه بناوٽي (Artificial) آهن جنڪي گرهستي ۽ ڪمزور ماڻهو ڪري نه سگهندا.

سمون ڇا آهي ۽ گهڙيءَ ريت ڪرڻ جيڳائي

سمون ڇڻجي ٿو هر سراسر ۾ مالڪ جي نام جيڳا ڪي، انهيءَ لاءِ نه سمون ڪندڙ مالڪ ۾ رمجي وڃي. ڪنهن جاڳرت هستيءَ يا ڪامل فقير جي ٻڌايل نام يا نامن جو سمون ڪرڻ نهايت فائديمند ٿيندو آهي ڇاڪاڻ ته انهيءَ ۾ ”سڌيءَ“ (Thought Transference) جي ڪارڻ جلدي ڪاميابي حاصل ٿئي ٿي، مٿين روحاني منڊلن ۾ ڪابه رڪاوٽ درپيش نٿي اچي ۽ آلمڪ انهيءَ جو رستو کليل وڃي ٿو.

ڪنهن به سرل نموني جو آسڻ لڳائي، پنهنجي خيال کي اکين جي پريان ٻنهي ڀون جي وچ ۾ رکي سرٽ جي زبان سان پوري شوق ۽ پريم سان سمون ڪيو. ائين سمون ڪرڻ سان من جي چنڊلنا دوز ٿئي ٿي ۽ اوچي درجي جي ايڪاگرتا حاصل ٿئي ٿي. سمون ٽوهين هلندي چلندي هر حالت ۾ ڪري سگهو ٿا. انهيءَ لاءِ ڪاروبار ڇڏڻ جي ضرورت نه آهي. تن من ۽ وچن کي اسٽر رکي باقاعدي سمون ڪرڻ کپي. سمون ڪندي سرٽ ۽ نرت جي بڪسو ٿي به ضروري آهي. اهڙي مڪمل طريقي سان هڪ گهڙيءَ جو ڪيل سمون ٻين طريقن سان ڇڪن نائين ڪيل سمون کان اڳي سر بهشت آهي.

سمرن انترهڪ ٿيڻ جو آسان طريقو آهي

سمرن ڄڻ پنوڪ جو هڪ اهل ضروري ساڌڻ آهي . جيڪڏهن سمرن لوج يا سرف جي زبان سان ڪم نه سمرن ڪندي ڪندي دل ۾ جنهن جو سمرن ڪيو انهيءَ جي دل سان سنڀڌ جڙي پوندو . اهڙي اوستا ۾ ساڌڪ جي اندران سنساري سڀ خيال ناس ٿيو وڃن ۽ هردي ۾ پوئتر جو زبان وسبو وڃي بلڪ هر هنڌ پوئتر ئي پوئتر نظر اچيٿو .

”ڪير لون لون ڪرنا لون هون“

مڃهه مهه رهائيند هون .

ڄڻ آيا پر ڪا مت ڪئا

ڄڻ ديگه ٿي لون .

(سلوڪ ڪير جي ، ۱۰-۱۳۷۵)

جنهن انسان جي دل ۾ پوئتر جي ياد ڪا سواه پيو جهال ٿي ٿيو اُتي سڀني سنسار ۾ پورڻ پوئتر آهي .

”ڪهي ڪم پوئتر ڄڻ سڀني“

ڄاڪي هردي اُڙو نه هون .

(گڙي ڪير جي ، ۱۱-۳۳۱)

اسين اندرين جي دواران ٻاهر ڀٽڪي رهيا آهيون غور سان ڏسبو نه آهي ۽ ڀٽڪڻ ڄاڻي ڪير ڏوٻا آهن . (۱) زبان سان ڳالهه ٻوله ڏري . (۲) اکين سان ڏسي ۽ اشارت ڏري . ٻن جا سنسڪار ڪڍ ۽ ٻن کي ڏي . (۳) ڪن سان ٻڌڻ دواران . اهڙيءَ طرح اسانجي من ۾ دنيا جا سنسڪار واسو ڪن ٿا . جن کان بچڻ لاءِ زبان کي مالڪ جي سمرن ۾ لڳائڻو آهي . ائين ڪرڻ سان پوئتر جي ياد جو سنسڪار ڄڻ ۾ سمائڻو ويندو ۽ جڏهن سمرن پوئتر ٿيندو ته اڳيان سڀ سنسڪار مٽي ويندا ۽ جڏهن به ڪو خيال دل ۾ اُٿندو به

اهي سمرون جا ساڌن جڏهن سرت يا توج سان ڪيا وڃن
 ٿا ته ڪنهن حد تائين ڦلدايڪ ٿي سگهن ٿا. هڪ مهائما جو
 فرمان آهي :-

”ذڪر زبان يڪ لڪ،

ذڪر قلب سر سر ذڪر روهي راحت جان.“

مالها وغيره ۽ زبان سان سمرون عارضي آهي. سرت جي
 زبان سان آتما جي اسٿان تي توج رکي سمرون ڪرڻ، جنهنڪي
 ذڪر روهي وغيره چڱجي ٿو اوچي ۾ اوچي درجي جو سمرون
 آهي ۽ جنهنجو ڳيان ڪمائيءَ وارن مهائمان وٺان مليٿو.

ستن ذڪر يا سمرون جي ٻين سڀني ساڌن کي ڇڏي
 انهيءَ بنيادي اصول کي اهميت ڏئي آهي يعني سرت يا
 توج جي زبان سان جن ڪرڻ. سرت شريز من ۽ اندرين
 سڀني کي سهارو ڏيڻ واري شڪتي آهي، انهيءَ ڪري
 سرت دواران سمرون شريز من ۽ اندرين کي ايڪاگر ڪرڻو.
 ٻين سمرون جي طريقن سان دل جي صفائي ٿئي ٿي، ڪچ
 سواد به اچيٿو، دل جو حال ٻروڙي سگهجيٿو ۽ ٻيون رديون
 سڌيون جاگرت ٿين ٿيون پر پنهنجي اندر ايڪاگر ٿا حاصل
 ڪرڻ، اڳيان جو پڙدو هٽائي انڪس جي جهنگار ٻڌڻ ممڪن
 نه آهي. انهن ساڌن ذريعي آتما مٿين روحاني مددن ۾
 پروسش ٿئي ڪري سگهي.

”پرپ کي سمرون آئند جهنگار،

سڪ پرپ سمرون ڪا آنت نه ٿار.“

(گڙي مڪل ۵، ۱۴ - ۲۶۳)

سمرن

سمرن ۾ گهڻن ئي قسمن جا جپ اچي وڃن ٿا. ڪي هٿ جي آڱرين جي بهاري، ڪي زبان دواران، ڪي گلي سان، ڪي هڙدي سان ۽ ڪي ٻيڙي لاپي چڪر ئي پراڻن جي هلور ذريعي سمرن ڪن ٿا. سمرن ڪندي جي سرف سان رهي نه پوءِ اهو سمرن ڪج لاڀاڻڪ ٿيندو. جيڪڏهن هٿ سان مالها ٿوري، زبان سمرن پيئي ڪندي پر من ٻاهر ٻيو ڏوڙ ڏوڙ يا سمرن گلي يا هڙدي ۾ ٻيو ٿئي ۽ من جا خيال دنيا جي طرف جهڪيل آهن ته اهڙي سمر جي سمرن مان ٻورو فائدو ڪڏهن به نه ٿيندو.

”مالا ٿو ڪر منهن ٿوري جيب ٿوري هڪ ماهين،
منڍا ٿو ڪر دس ٿوري ٻه ٽو سمرن ماهين،
ڪها ڪري انگري ڪي من ڏاوي ڇهون اور،
جه ٿوري سائين ملي سڀيا ڪاٺ ڪنور.“
(ڪبير صاحب)

سمرليءَ يا ٻين ٻاهريان ساڌن جي بهاري سمرن ڪرڻ گهٽ درجي جو سمرن آهي. زبان جو، گلي جو ۽ هڙدي جو سمرن درجي ٻڌو آهي.

مسلمان ٿورو به ذڪر (سمرن) ڪيئن طريقتن سان ڪندا آهن. (۱) لسان، جو زبان سان ڪبو آهي. (۲) قلبي، جو دل تي نوح رکي ڪبو آهي. (۳) روعي، جو ٿيسري ٿل ئي زبان تي ڪر ڪري ڪبو آهي، جنهنڪي ڪلامائي معرفت يا جهيرون ۽ جهيرون آهي. (۴) سري، جو انٽرمڪ پيدا حاصل ڪرڻ لاءِ ڪبو آهي ۽ جنهنڪي ڪلامائي حقيقت يا لاهوت به سڏبو آهي. ۵) مٿي، جو مٿي طريقت آهي ۽ انهيءَ کي ڪلامائي لاهوت به سڏبو آهي. ۶) سري، ۽ خشي علم سڀ به پراوڊا آهي جنهنجو

”ڪه ڪمير اهو رام ڪي انس.“

(گوند ڪمير جي ۱۰-۸۷)

جنهن پڌاڙت جو انس آهي پنهنجو انسي به ضرور هوندو
جڏهن هيءَ سرت جا ڪل مالڪ جي انس آهي پنهنجي
ڪل ڏانهن مڙي ٿي ته پوءِ هوءَ ڪل (مالڪ) جو ئي روپ
اختيار ڪري ٿي.

”سرو جڙي حق ڪل انس.“

انديشو ڪل ڪي ڪل باشي.“

سرت، من يا ٻڌي نه آهي. من ۽ ٻڌي ته سندس استعمال
لاءِ هٿيار آهن. عام فيلسوف ائين اچي ڏوڪو کائيندا آهن.
سرت جو مالڪ سان ميلاب آهي سڄو ٿيان، جنهنڪي پراپت
ڪرڻ جي يتن کي ”پنهنجو ڪم“ سڏيو ويو آهي. سرت
جو پنهنجي اصليت سان جڙڻ آهي سڄي ڀڳتي. انٽرمڪ
ساڌڻن جو مقصد آهي آتما کي شريءَ ۽ انجي ٻين ٻنڌڻن کان
مڪت ڪرڻ. اهي ساڌڻ ٽن قسمن جا آهن. پهرين اهو جو
سرت جي زبان سان ڪجي. ٽو جنهنڪي ”سمن“ ڪوٺيو
ويو آهي. ٻيو جو سرت جي اکين سان ٿئي. جنهنڪي ڌيان
سڏجي ٿو ۽ ٽيون سرت جي ڪنن ڊوڙان ڪجي. جنهنڪي
سڙي، (جنهنڪي سنسڪرت ۾ معنيٰ آهي ٻڌو ويو) ”ڏن“
يا ٻچن سڏيو ويو آهي.

(پڙهالما جو انس) آهي.

”امروهي اسف روح و سر خدا اسف،

ذڪر هي ڪار و بي زبان او راسف.“

اها اسانجي اندر اسانجي چيٽتا آهي جهڙوڪ البواسين
اڪين جي پويان ڪيون ٿا. انهيءَ جو ڪم آهي توج يا ڏيان
(Attention). ستن انهيءَ کي صرف ڪري ڪوليرو آهي.
صرف لوح کي چئجي سو جهن سان چيٽتا جو تعلق آهي.
اها اسانجي اندر آهي ۽ ساري شير کي سٽا بغيي ٿي.
اهو انساني قالب جي اندر اصلي جوهر آهي جهڙوڪ اسان کي
سمجهڻو آهي، ڄاڻڻو آهي ۽ جهڙوڪ ساري پنڌن کان
آزاد ڪرڻو آهي. اها سکيا سڀني ڏورن جي مڙهائين ڏئي
آهي. اڀرندڙ جي بڪار آهي، ”اڀري آپ ڪو ڄاڻو.“ حضرت
عيسيٰ فرمائي ٿو، ”Know Thyself“ (پنهنجي پاڻ کي ڄاڻو).
پراچين يوناني مڙهائين انهيءَ ڄاڻيندڙن آهين. گورو نانڪ
صاحب جن به فرمائين ٿا ته جيستائين اسين پاڻ کي نه ڄاڻينداسين
تيستائين مانا جو پڙه نه منددو.

”جن نانڪ بن آيا چيني،

مٽي نه پورم ڪي ڪائي.“

(ڏلاسيءَ جو ۹، ۱۸۰-۶۸۴)

سڀني ستن انهيءَ ٿي سار ٿي جو تجربو ڪيو ۽ انهيءَ کي
پنهنجي اصلي پندار ڏانهن موڙڻ جي سکيا ڏني. جيستائين
اسانجو ڏيان سنار ۽ سناري پندارن جي طرف رهي ٿو
تيستائين دڪ سڪ ۽ پنڌن قائم رهن ٿا ۽ جڏهن صرف جو
رخ پنهنجي اصلي ذات يعني مالڪ جي طرف موڙجي ٿو ته
اڻو هوءَ دڪ سڪ جي دائري کان مٿي وهي ٿي ۽ ان پر انهي
اصلي ڪم پر ڪهت ٿي ٿا هي پڙهين ٿي منهنس ڪهه روپ
۽ ڪهه ڪهه آهي.

نرجن جا پوڄاري آهن ۽ الهيءَ کان وڌيڪ ڪمائيءَ وارن
يوگيشورن جا پوهر جي سورج بابت اشارا ڳايتري منتر ۾
ملن ٿا. حضرت عيسيٰ، سينٽ جان، ۽ مٿي پيٽر آڊڪ جا
اڀديش انجيل ۾ درج آهن. پارسي مت جي اسٽاپڪ زردشت
جي املهه روحاني تجربن جو ذڪر ”زيبڊ“ وغيره گرشن ۾
ڪيل آهي. انهيءَ پرڪار پورب ۽ پشچم جي فيلسوفن جي
تجربن جو نچوڙ سندن پستڪن ۾ مليو. انهن سڀني گرشن ۾
ڌارمڪ مهان هستين جا روحاني اشارا قلمبند ٿيل آهن. اڄ
ويهن صديءَ ۾ روحاني ترقي حاصل ڪرڻ لاءِ اسان وٽ
گهڻيءَ نسبتا موجود آهن. پر اول ته اهي پستڪ عام فھر زبان
۾ لکيل ڪونهن ۽ ٻيو صرف انهن ودوانن جا ترجما موجود
آهن جي هنن عئل ۽ ٻڌيءَ جي سهاري ڪيا. ڌرمي پستڪن
۾ انترڪ روحاني چڙهائيءَ جا اشارا ڏنل آهن جنڪي صرف
ڪو عالم با عمل ئي (ودوان اڀياسي) سمجهي سگهندو ته ته
اهي راز گهٽ ئي رهن ٿا. اهڙن رازن کي ته صرف ڪو
ڪمائيءَ وارو مهاڻا ئي کولي سمجهائي سگهيتو.

گرشن پوئين کي ڇڏڻ غور سان پڙهيو ته معلوم ٿيندو ته
انهن ۾ ٻن قسمن جا ساڌن لکيل آهن. پهريان ٻاهر مڪي ساڌن
جي پرمارت جي جڳياسين لاءِ الف ب (شروعاتي ساڌن)
جو ڪم ڏين ٿا. ٻيا انتر مڪي، جن جو سڌو تعلق اسانجي
آتمڪ آنتيءَ سان آهي. پهرين ۾ شريعتن جا رواج ۽ رسمون،
نماز، پوڄا، قرآن شريف ۽ ٻين مذهبي ڪتابن جو پاڪ، حج،
تيرت ياترا، روزا، ذڪوات ۽ دسوت، صوفي مجلس ۽
ستسنگ، سماع، ڪيوتن ۽ ٻيا ڪرم ڪانڊ جا ساڌن اچي وڃن
ٿا. ٻين ۾ اهي انتر مڪ ساڌن شامل آهن جنجو سينڌ اسانجي
انهيءَ پرم ٿيو سان آهي جنهنڪي ويدانتي آتما يا جيو آتما
سڏين ٿا ۽ جنهنڪي صوفي فقير روح چون ٿا جو امر راي

سرت شبد يوگ جا ٿي سادن

هن سنسار ۾ ڪيئن وڃي ۽ مٽي، يوگي ۽ ٻڌ، ساڌو ۽
 نيرلڪر، نبي ۽ رسول آيا ۽ جهڙي جهڙي روحاني ترقي
 ۽ رسالي هئي اولهري سڀيا پنهنجي شهن کي ڏيئي ويا.
 انهنکي دنيا جي مختلف معنائن جا ٻه ڪندڙ مڃيو
 وڃيڻ ۽ انهن جا اُپدڻ سندن ڌرم ۽ ستن ۾ درج ٿيل آهن.
 جيستائين انهن مهاتمان جا شيوڪ سندن سڀيا انوسار انترمڪ
 ڪمائي ڪندا رهيا تيستائين ڪين روحاني فيض ملندو رهيو
 ۽ ڏهري ڏهري جيئن هو ٻاهر مڪي ٿيندا ويا تيئن اصلي
 آتمڪ گيان کان محروم ٿيندا ويا ۽ صرف لُٽن جي چڪر ۾
 ٽاسي پيا. روشن منن کي سماڏيءَ دوران جهڪو گيان حاصل
 ٿيو اهو وڃڻ، اُڀرڻ ۽ شاسترن ۾ روح آهي. مهاتما ٻڌ جي
 نروتن ٻڌ سبڌي ”پرڪاش ۾ شد“ جو تجربو ٻوڏي ڪتابن
 ۾ لکيل آهي. حضرت مرسلي ڪمائي ڪري خدا جو نور
 منهنجي اندر ڪوه طور (جبل) ٿي ڏٺو. حضرت محمد صاحب
 حرا ۾ ست سال اٻڪالست ۾ ويهي ڀڄڻ ڪيو ۽ پنهنجي
 ”وحي“ جي چمڪار ۽ ٻانگ الاهي يا ڪلمو ٻڌو ۽ جنهن جو
 ڪتب ”مسي ڪتابن ۾ ٿيل آهي. حضرت عيسيٰ اجاڙن ۽
 ٻين مڙن تي نشي اختيار ڪئي ۽ انترمڪ ساڌنا کانپوءِ ٿي
 ”ڪتب“ ۾ ”شبد“ (Word) جو سندن ڏانهن اهڙيءَ طرح
 حڪم ڏنو ته ”سروشا“ جي سڀيا سندس انترمڪ
 تجربن جي ڪري حرا ۾ وڃي.

نبي ۽ شبد ۽ نروتن ۾ مل چڪر جي، وشنو ۽ اگني
 ۽ ٻين شبدن جي چڪر جي، ڪيلاس لراسي ڀڳوان شو
 ۽ ٻين شبدن جي چڪر جي ۽ شڪتيءَ جا آپاسڪ ڪتب
 ڪتب ۽ ٻين شبدن جي ڪتب ۽ نروتن جي ڪتب جي چوڻ

مان ٻار ٿيڻ لاءِ شبد جي ڪمائي اهر ضروري آهي ڇاڪاڻ
 تہ انهيءَ ڪمائيءَ جي ذريعي انسان دنيا ۾ رهندي سنساري
 ٻنڌڻن جي ميل کان بي داغ ۽ بي اثر رهيٿو. جهڙي طرح
 ڪنول جو گل پاڻيءَ ۾ پيدا ٿيٿو، پاڻيءَ ۾ ئي رهي ٿو پر
 سدائين پاڻيءَ کان مٿي ۽ نيارو رهيٿو يا جيئن مرغايي پاڻيءَ
 جي اثر کان نيارِي ٿي رهي ۽ جڏهن اڏامي ٿي تہ خشڪ
 ٻرن سان. ڪبير صاحب، ٻين ڪيترن سنتن ۽ سڪن جي ڏهن
 گردن انهيءَ سرت شبد يوگ جو پرچار ڪيو.
 ”نانڪ نام نرنجن جائيه“

ڪيني پگت پريمر لو لائي.
 ٿاني انگڊ انگ سنگ پيو سائر،

تن شبد سرت ڪيني ور ڪائي.

(سوئيٽي محل، ۴-۱۴۰۶)

اهو مالڪ سان ملڻ جو مڪمل طريقو آهي. گورو نانڪ
 صاحب جن فرمائين ٿا تہ اسانجو پريمر سنسار ساگر جي ٻوٽين
 ڪناري تي آهي ۽ اسين هن ڪناري تي ويٺا آهيون. گورو
 اسانجي سرت کي شبد سان جهڙي اسانکي انهيءَ ساگر مان
 ٻار ڪري ٿو ڇڏي.

”ٻار ساجن اُٻار پريمر،

گر شبد سرت لنگهاوڙي.“

(لڪاري محل، ۱۱-۱۱۱۳)

اهو پورو سادن نہ صرف ڪل مالڪ تائين پهچائي ٿو بلڪ
 هو قدرتي، نهايت آسان ۽ جلدي قل ڏيڻ وارو بہ آهي. انهيءَ
 بي ڪمائيءَ ۾ پراڻا ڀام وغيره جي سادن جون مشڪلاتون
 پيش نٿيون اچن. دراصل، اهڙن سادن جي ضرورت ئي
 ناهي ٿي پوي ۽ نڪو ڪم ڪار، قوم مذهب يا گهر ٻار ڇڏڻو
 پوي. ساري دنيا لاءِ هڪڙو ئي قدرتي طريقو آهي.

مالڪ سان ميلاب جو مڪمل طريقو ۽ الجا ساڌن

آلما ٻر مالما جي انس آهي.

”ڪهه ڪبير ره رام ڪي اُلس.“

(گولڊ ڪبير جي ۱۰-۸۷۱)

روح امر رهي آهي ۽ شرير اندر انهيءَ اُمله جوهر جي ڪارڻ ئي جسر قائم آهي ۽ من ۽ اندرون پنهنجو ڪارڻ ڪن ٿيون. ستن انهيءَ جوهر کي پنهنجي اصلي خزاني سان ملائڻ جو اُپدش ڪيو آهي. جڏهن ساڌڪ جو ڏيان انهيءَ اندر وٺي آلمڪ مارڻ ۾ اٻڪاگر ٿيڻو ته ڏيري ڏيري سندس حالت بدلتا لڳي ٿي ۽ ستم جي جهلڪ ملڻ سان سڀ ڇڙ پڌار ۾ لهي نظر اچن ٿا. انهيءَ سچي ۽ ٻوٽو جوهر جي بيهڪ شرير روپي محل ۾ اکين جي ٻريان آهي جتان انهيءَ جوهر جون چيٽن لهرون پکڙجي شرير کي چيٽتا ۽ سنا بخشين ٿيون. انهيءَ سرف (آلما) جو ذاتي خزانو آهي آدي شد جو ”سڀ شبد“، ”سار شبد“ ۽ ”انحد شبد“ جو آڌار آهي. سرف انحد شبد کي پڪڙي سهندل ڪنول، جو جوڳين جو آخرين مقام آهي، کي ٻار ڪري ٽرلڪيءَ کان مٿي سار شبد ۾ ملي آخر آدي شد ۾ سمائجي وڃي ٿي. ٽرلڪيءَ تائين سڀ منڊل ٻرڻ ۾ لاس ٿي وڃن ٿا ۽ مها ٻرڻ ۾ سڀ لوڪ کان هيٺ سڀ مقام ڏهي پون ٿا. جيڪا سرف يا آلما انحد شبد کي پڪڙي ساو شبد ۽ سڀ شبد سان ڇڙي آدي شبد ۾ جذب ٿي وڃي ٿي سا آخري مقام ۾ پهچي ڪل مالڪ سان ملي وڃي ٿي. انهيءَ ڪري سرف شبد ٻرڻ جي ڪمائيءَ جو طريقو ئي هڪ ٻورڻ ساڌن آهي جو آلما کي ڌر ڌام پهچائي ٿو. گورو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته پڙساگر

وڌو آهي. شائق جيگياسو وڌيڪ تفصيل لاءِ انهن بابن کي پڙهن. هر هڪ انسان جي اندر اهو قدرتي سوال آئي ٿو ته (۱) پرمات ۾ ڪهڙين ڳالهين جي ضرورت آهي. (۲) مالڪ سان ملڻ جو پورو طريقو ڪهڙو آهي ۽ ان جا ڪهڙا ڪهڙا سڏن آهن. (۳) انهيءَ مارڱ تي هلڻ لاءِ ڪهڙين چيزن جي درڪار آهي. (۴) ڪهڙا ڪا ڌارڻا ڪرڻ سان اسين پرمات جي ڪمائيءَ ۾ ڪامياب ٿي سگهون ٿا. سڀني ڌارمڪ اڀديشن، مذهبي شريعتن ۽ سکيائن ۾ انهن سوالن کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪيل آهي.

پرمات ۾ ٽن ڳالهين جي ضرورت آهي

ستن جي سکيا جا ٽي بنيادي اصول آهن. (۱) ستگورو (۲) ستسنگ (۳) ست شبد. گورو هجي پر پورو جنهنجي اندر ستير جو پرڪاش پرگهت هجي ۽ جو مالڪ سان جڙيل هجي ۽ جنهنجي صحبت دواران ”سچ جو سنگ“ يعني ”ستسنگ“ حاصل ٿئي، سندس روحانيت جو رنگ اسان تي چڙهي ۽ سچي نام يعني ستنام جي پراپتي ٿئي. جيستائين ستگورو نه ملندو تيستائين انسان اڳيان جي انڌيري مان ڪيئن نڪري سگهندو؟ جيستائين اهڙي ڪامل مرشد جي صحبت نه ملندي تيستائين روحانيت جو ثبوت نه ملندو ۽ نڪو آتمڪ ڳيان جاڳرت ٿي سگهندو. جيستائين ٻاهرين نون دوان کان هٽي اسانجو اندروني تعلق ”سچي نام“ يعني ”ناميءَ“ سان نه ٿيندو تيستائين آتمڪ ڪلياڻ ناممڪن آهي.

جي ضرورت هئي انهيءَ ڪري بلڪل ٿورا ماڻهو انهيءَ ۾
لڳندا هئا.

انهيءَ روحانيت کي ”شد يوگ“ يا ”سرف شد
يوگ“ به سڏجي ٿو جنهنجو ستار سان ورتن گورمت سڏائڻ
جي پهرئين ڀاڱي ۾ ڪيو ويو آهي. انهيءَ ٻاٻت پالنجي
وشيءَ جي يوگ سوٽن، گورک نات جي ٻاٻي، ٻوڏي يوگ
آچاره مت جي گرنتن، اپنشدن جي ديوپان پنت ۽ ٻيو ٻيو
جي مٿن ۾ ذڪر ٿيل آهي. يوناني فيلسوفن به انهيءَ ٻاٻت
اشارا ڏنا آهن. پارسين جي مهاڻا زردشت ”زېنداويستا“
گرنت ۾ انهيءَ شد يوگ جو ذڪر ڪيو آهي. مسلمان صوفي
شعرون انهيءَ کي ”صورت سرمدي“ ”شغل نصيره“
”سلطان ال ذڪار“ ڪري بيان ڪيو آهي. چشتي، قلندري
۽ نقشبتي به انهيءَ ۾ وشراس وڪن ٿا. ڪبر صاحب،
گورو نانڪ صاحب، دادو صاحب ۽ پلٽو صاحب وغيره ستن
به صرف انهيءَ سرف شد يوگ جو اُپديش ڪيو آهي.
عيسائين جي سبت جان بائبل جي شروعاتي وچن ۾ انهيءَ
جو صاف ذڪر ڪيو آهي. انٽري گيان جي هٿ ڪري
انهيءَ ساڌن جو گهڻو ڪري سڀني ڌرم ۾ پوءِ ٿورو يا گهڻو
رواج هو جو ڏيري ڏيري ڪم ٿي ويو ۽ دنيا جا اهو
ٻاهرهه ڪي خيال، ٻوڇا پاٽ ۽ ڪم ڌرم ۾ لڳي ويا. ”نانڪ ويرو
نڪري لڳو پيو ڪٽجي“ وارو ليک وڃي اچي آهي ۽ اڄ
عام ماڻهو مالڪ جي هٿيءَ، هن سان ملڻ جي چڱيءَ ۽
اندروني روحاني منزلن کان بلڪل بيخبر آهن.

روحاني راهه ۾ هلڻ لاءِ سڀ کان اول مالڪ کي ڄاڻڻ
جي ضرورت آهي جنهن ٻاٻت گورمت سڏائڻ ٻاڱي پهرئين
۾ ”سوامي“ ”هرې راءِ“ ”آدي نرنجن“ ”ابڪڪار“
”رام راءِ“ ”نرنهن“ ۽ ”ڪال“ جي ٻان ۾ ذڪر ڪيو

گرمي آهي پر اها روشني ڪهڙي آهي، اوندهه ۾ اڃالو
ڪيئن ٿي ڪري ۽ انهيءَ جو سبب ڪيئن سڀنيءَ کي دور
ٿو ڪري انهن ڳالهين کان هو بلڪل غير واقف رهندو. پر
جي توهين باهه کي ڏسو ۽ انجي ڀرسان وهڻ شروع ڪيو ته
بنا پڙهڻ به توهان کي باهه جي بابت پوري ڄاڻ حاصل ٿيندي.
ها، جيڪڏهن علم سان گڏ عامل به ٿجي ته پوءِ علم عامل جي
گلي ۾ پشپ مالها وانگر زيب ڏيندو. انهيءَ ڪري ستن ۽
مهاڻائن ڪمائي ۽ اڀياس تي زور ڏنو آهي. ڪنهن به ساز
سڪڻ لاءِ ان بابت ڪتاب پڙهڻ جي ضرورت ڪانهي صرف
جو انهيءَ هنر کي سڪڻ چاهي سو انهيءَ کي هٿ ۾ کڻي ۽
اُستاد کان سکيا وٺي، انهيءَ لاءِ روزمره وقت ڪڍي اڀياس
ڪري. ائين ڪرڻ سان هر انهيءَ ساز جي وڃائڻ ۾ ماهر
ٿي پوندو.

اهڙي طرح جڏهن شيوڪ ۽ پرمات جا ساڌن گوروءَ کان
سکي انهن جو اڀياس ڪندو ۽ جيڪي خاص نقطا گوروءَ جي
ستسنگ ۾ ٻڌي انهن کي چڱيءَ طرح گرهڻ ڪندو رهندو ته
پوءِ جيئن جيئن هو اڀياس ۾ اُتي ڪندو تيئن تيئن هو روحانيت
جو عالم به ٿيندو ويندو.

روحانيت روح جي علمي ۽ عملي تعليم جو نالو آهي جا
ٻڌائي ٿي ته آتما ڇا آهي ۽ آتما جو پرماتما سان ميلاپ ڪيئن
ٿي سگهيو. انهيءَ کي ”يوگ“ به ڪوٺجي ٿو. يوگ لکتو
آهي ”يُج“ مان جنهنجي معنيٰ آهي ”ڄڻ“. يعني آتما
جو پرماتما سان ڄڻ يا وصال ڪرڻ. اها روحانيت ارڙهه
سنت مت نهايت پراچين آهي ۽ ويدڪ ڪال جي رشتن ۽
مهاڻائن به انهيءَ جو پڇاڙ ڪيو پر گيت روپ ۾. انهيءَ
وقت يوگ اڀياس پراڻاڀام سان شروع ڪيو ويندو هو جو نهايت
مشڪل ۽ خطرناڪ ساڌن هو. انهيءَ ساڌن لاءِ سخت سنج

دواران پورو ڪيو ويٿو. هر هڪ ٻرماريءَ کي مستنگ
 ٻڌڻ جي خاص تڪيد ڪئي وڃي. ايتري قدر جو مستنگ
 کي ٻين روپي ڪٽيءَ جي واڙ ڪولو ويو آهي. مستنگ
 ۾ هر قسم جي ڌارمڪ ويچار ڌارا جو ٻرمار سان ورنن
 ڪيو وڃي ٿو انهيءَ سبب جڳياسو گرنت ٻولين پڙهڻ بنا
 روحانيت جي مضمون جو چڱو خاصو جائزو ڏنو آهي. پر انهيءَ
 نظريي کي چڱيءَ طرح ذهن نٿن ڪرڻا ڪري نه ڄاڻا يا Theory
 جي بنسبت ذاتي تجربو Practical Self experience ايترو
 وڌيڪ لاڳاپو آهي ڇاڪاڻ ته ٻرمارت اڀرا وڌيا آهي جا
 گوروءَ جي ڏکڻاءَ عمل بنا ٻرائي نٿي سگهجي. ڌرم ٻستڪن
 جي پڙهڻ سان روحاني راه جو پتو پئجي سگهندو. پر انهيءَ
 مان پورو فائدو نٿو ٿيندو ڇڏهن اڀاس دواران پڙهندو
 اندرولي اڀرو حاصل ڪري.

”ٻيو ڪرڻي ڪا پڌر هه ٺاهي ٻڌي ٿيڻ،

ٻڌي چوڙ ڪرڻي ڪرو ٿو پاڻو ڪڇ سار.“

(سار ٻين چند بند ۲۰۷)

روحانيت اڀرا وڌيا ۽ عمل جو مضمون آهي. ٻين سار،
 ٻسري وغيره جي بابت ڪتاب موجود آهن پر انهن جي
 سڳو لاءِ هوشيار استاد جي ضرورت آهي. ڪوبه انسان
 صرف انهن ڪتابن کي پڙهي ساڙڻ وڃائڻ ۾ ماهر نٿو ٿي
 سگهي. انهيءَ پرڪار روحانيت نه بنا اڀاس ۽ بنا مرشد جي
 حاصل نٿي ڪري سگهجي. ڌرم ٻستڪن يا ڪرڻن کي پڙهڻ
 سان دماغي طور ڪڇ نه ڪڇ ڄاڻ ضرور حاصل ٿيندي پر
 ٻرمارت جي آليڙ پراپت ڪرڻ جي لاپ کان محروم رهيو.
 جنهن اڳتيءَ کي ڪڏهن ڏٺو ٿي ڪونهي سو انهيءَ بابت
 پڙهي اها ڄاڻ حاصل ڪري سگهي ٿو ته اڳتيءَ ۾ روشني ۽

پرمارت

رشي مني، سنت مهاتما دنيا ۾ وقت بوقت ايندا رهيا ۽ پنهنجو پنهنجو اُپديش لوڪن کي ڏيندا رهيا. هو مالڪ جي پُر جي رنگ ۾ رڱيل ۽ آند ۾ مخمور هئا ۽ پرمستيه جا راز ٻڌائي ويا. جيڪي پريمي اهڙن مهاتمن جي صحبت ۾ آيا سي به انهيءَ اپار آند جو رس ماڻي ويا. پر انهيءَ آند جي راز کان ڪير واقف ٿي سگهيو؟ انسان بنسريءَ جي مڌو ڏن کي ٻڌي انهيءَ جي مستيءَ ۾ جهومي سگهيو پر بنسريءَ جو وڃائيندڙ نٿو ٿي پوي. اصلي خوشي ۽ لذت نه صرف بنسريءَ جي وڃاڻ سان ئي پراپت ٿي سگهئي. ڪامل پرشن جا ويچار ڌرم پستڪن ۾ درج ٿيل ضرور آهن پر انهن کي صرف پڙهڻ سان پرمارت جو سواد نه ملي سگهندو. انهيءَ لاءِ ڪمائي ۽ ذاتي تجربي ڪرڻ جي اهم ضرورت آهي. روحانيت لکڻ ۽ پڙهڻ جو مضمون نه آهي. هيءُ اڀياس ۽ انيڙ جي چيز آهي. علم جو عمل کانسواءِ ڪو مهتو ڪونهي. انهيءَ کان ظاهري علم جي نه هوندي پر عمل يا ڪمائي ڪرڻ بهتر آهي ڇاڪاڻ ته عمل ڪرڻ سان آتما جي گهٽ شڪتي پرگهت ٿئي ٿي. جو انسان صرف پرمارت جي واقفيت حاصل ڪري ٿو، پر ان ئي عمل نٿو ڪري انهيءَ ۾ روحانيت جو جذبو جاڳرت نٿو ٿئي. انهيءَ ڪري سنتن اڀياس ۽ عمل تي زور ڏنو آهي پر هنن علم يا Theory جي سمجهڻ کي به ڪافي اهميت ڏني آهي ۽ انهيءَ ضرورت کي مستنگ

گور مت سار

پاڻو ۲

يعني Now or Never جيڪي هيٺ لٽا ڪن ۽ اڄ جو ڪم
 بيان ٿي ٿا رکن سي ڪڏهن به ڪامياب نه ٿيندا. وقت
 جو قدر ڪيو وڃي ٿو وقت ۽ درياھ جي لهر ڪنهن به
 انتظار نٿا ڪن.

"Time and tide wait for no man."

آخري ويهتي آهي ته ٻريه پالڪ هن ڀتڪي کي اُدار دل
 سان پڙهن ۽ گورباڻي جي سکيا اوسار ٻڌندي اصلي گهر
 پوڄڻ جي ڪوشش ڪن ۽ هن اهل انساني زندگيءَ کي
 ها چوراسي لک جونين ۾ اشرف آهي، سڻو ڪن.

داسن داس

ساون سنگھ

هن پستڪ ۾ خاص طرح به ڳالهائون موجود آهن. هڪ نه سڄي روحانيت جو ترتيب وار خزانو جنهنڪي پرومارٽ جي راز جي ڪجهه به چئي سگهجي ٿي. ايراضي اصولن جن جي ڄاڻا پوري جيڪي اسان لاءِ اڪل ضروري آهي.

هي گزشت اڄ ڪلهه جي عام فهم پنجاهي زبان ۾ لکيو ويو آهي جنهن ۾ ڪئين اڏاوت جا مروج لفظ ڪم آڻيا ويا آهن. انهيءَ لاءِ ته هر هڪ انڪي سمجهي سگهي. پستڪ جي آخر ۾ گور باطنيءَ جي ڏکين لفظن جي معنوي به ڏني وئي آهي انهيءَ لاءِ ته پائڪ کي باطني سمجهڻ ۾ سهلائي آئي. پراچين دشمن مٿين جو مقصد هو.

“Awake, arise and stop not, until the goal is reached.”

يعني ڄاڳو، اٿو ۽ روحانيت جي مارگ تي وڪ وڌاڻو ۽ جيستائين منزل مقصود تي نه پهچو تيستائين آرام نه ڪريو. سنڌ مت هڪ نقد سودو آهي اوتار نه آهي. جيڪڏهن ساڌڪ جيتريئي اڀياس ڪري پنهنجي اندر مالڪ جو ديدار ٿيو ڪري نه موند ڪانهوءِ مڪتيءَ جو ڪهڙو ڀروسو؟

”هونئي هونئي جهڻ مڪت ڏيهگي،

مڪت نه ڄاڻي ڪونهلا.“

(ملار نامديو ۱۷-۱۲۹۲)

سڄي بدگي ۽ پرمانا سان ميللاپ صرف هن حياتيءَ ۾ ئي ٿي سگهي ٿو. انهيءَ ڪري سنڌ مهاڻا فرمائين ٿا، ”اچو، اڀياس ڪري، مالڪ جو پنهنجي اندر درشن ڪريو. زباني جمع خرچ ۾ وقت نه وڃايو ۽ همت ڪري هن جنم ۾ ئي پنهنجا اندروني نيترو کولي ڀريو ڪي ڏسو.“
سنڌن جو اصول آهي، ”هينئر ڪريو ڀوءِ جو ڪهڙو ڀروسو.“

آخرين وينتي

ستن پرمانا کي ڏٺو آهي ۽ انهيءَ بابت ذڪر به ڪيو آهي .

”نالڪ ڪا پالشاھ ڏسي ٿاھرا .“

(آل مجلد ۵، ۷-۳۹۷)

هي شاعر هريءَ جو مندر آهي ۽ گورمڪ بڻجي آسن به انهيءَ مندر جي اندر داخل ٿي پرمانا جو درشن ڪري سگهون ٿا .

”اڏشت اڱوڇو الڪ لرنجن ،

سو ڏيکڻا گورمڪ آڪي .“

(سري رات مجلد ۴، ۹-۸۷)

ستن جي سکيا پنهنجو پاڻ پرمانا آهي ۽ انهيءَ کي ئي ڪنهن به تصديق جي ضرورت ڪانهي . سچ خود پنهنجو پاڻ ثبوت آهي ۽ انجي لاءِ ٻيو ثبوت ڏيڻ آهي . سچ کي ڪي به ڏيکاري نٿو سگهي . سچي ستن جو هڪ ئي زارو آهي جهنڊو اٻڪ هر هڪ باب ۾ ڪير وڌو آهي .

جهڙڪڏهن هن بستڪ ۾ ڪنهن اصول کي وري ڏهراڙو وڌو آهي ته صرف انهيءَ خيال سان ته جن خاص خاص وشن سان انهيءَ اصول جو سبب آهي انهن کي پيشي ملي . ادبي نظر لڳاءُ کان شايد هي بستڪ اڻڀورو لڳي پر هن ۾ انهيءَ بنيادي سڌايت کي جو سچي ڏهن جي اندر ٻڌان آهي ، کولي پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي . ڪمائيءَ وارا مهانما کڻي ڪنهن به ڏور يا مذهب جا هجن پر هندن جو پاڻ ۾ روحاني رشتو رهيو ۽ هو انسان ذات کي اها سکيا ڏين ٿا ته پرمانا اسان سچي جو پرمانا آهي ۽ انسان کي پاڻ ۾ پاڻي ۽ پوي وڪڻ ڪري . اهڙا مهان پيش لفظن جي پن پند ، مذهبي جهڳڙن ۽ قومي لڙائين کان مٿي اٿيندا آهن .

وڪار ۽ چغلي ڇا آهي ۽ اهي ڪيئن دور ٿي سگهن ٿا .
 شراب ، ماس ، ٽنڊي ، ٿري صهبت ، هٽ ، ڪٽني ۽ ڪرڻي
 رس ڪس ، آشا منشا ، سچ ، بيڪ ، ذات پات ، ۽ سونڪ
 جي وڃين ٿي روشني وڌي ويئي آهي .

سنت مت ۾ اوتارن ۽ ديوتائن جي رطبي کي گور ٻاڻي ۽
 جي سهايتا سان نونءَ ڪيو ويو آهي . ويدن شاسترن ۽ سمرٽين
 کي گورو صاحبن ۽ ٻين ڪامل مهاتمان ڪهڙي درستيءَ
 سان ڏٺو آهي ، اهو به سيدن ٻاڻي ۽ جي حوالن دواران ٻڌايو
 ويو آهي .

ستي ، سورمو ، سچن ، مسلمان ، گور ٻاڻي ڪنهنڪي ٿي
 چوي . مورتي پوڄا ۽ جوتش جي اصليت کي کولي ظاهر
 ڪيو ويو آهي . سچا ٿيرون ، پات ، نوڪن جا ڏک ، روزي
 ڪمانڊ جي ضرورت ۽ جڳتيءَ تي ويچار پيش ڪيا ويا آهن .
 آخر ۾ سوال جو جواب ۽ خاص خاص وڃين ٿي گورو صاحبن
 جون هدايتون به لکيون ويون آهن .

گورمت سنڌالت جي پٽي حصي

۾ ڇا آهي .

پٽي حصي ۾ ٻرمارف جي ساڌن جي خاص خاص ٻالھين جو بيان ڪيو ويو آهي . ڪٿڙي شيرو سڀ کان اتر آهي ، لشڪار ٻاروا ، ڌرڪرم ، سوزن ، ڏيان ، ڌن ، آسٽ ، اورب ويلي جي اهميت انهن سڀني جي وٺاڪيا ڪئي ويئي آهي . انهن ساڌن جو ڌرڪر ڪيو وڃي آهي جنهن ڌواران ٻچن سمورن ۾ ترقي حاصل ٿئي ٿي . واراڻس ، چپ ، ٽپ ، ٻوڇا ، پوڻ ۽ ٻاڻ ، ڇا آهن ۽ ڪهڙن آهن ٿيندا ، سنسار جي اشورنا ٻاڻ چٽاوي ، انهن گلن کي گرھن ڪرڻ جن جي گرھن ڪرڻ سان آتما مالڪ جي درگاه ۾ مان پائيتي ، فرهاد ۽ عاجزيءَ جي ٻرمارف جي ڪماليءَ ۾ سهائتا ، انهن سڀني جي باري ۾ ڪور ٻاڻيءَ جا رايو ڏنا ويا آهن . اڌڪاري ، شش ، ڪورمڪ ، سهانگ ، جيون منڪش ، ساڌ منڪش ، گيان ، جيومر مٽڪ ، اُڀرس جا درجا . انهن تي ڪور ٻاڻيءَ ۽ انهن مهاتمان جا ويچار ڏنا ويا آهن .

الڌروني روحاني نظارن ، جرم ، وغيره جي باطني منزلن جهڙوڪ ٿل ، امرتسر ۽ سهج وغيره جندو الڌو آتما ڪريشي ، انهن سڀني کي ڪنهن حد تائين بيان ڪيو ويو آهي . حير آتما ڇا آهي ، شرير آتما جو ڪور آهي ، سڌو هر مندر ۽ مسجد جنهن الڌر ٻرمارف جو روشن ٿئي ٿو ڪٿڙو آهي ۽ شرير الڌر داخل ٿيڻ سان جن وستن جي پراپتي ٿئي ٿي تن جو ورنن ڪيو وڃي آهي .

روحاني راهه ۾ وڪاوتون ڪهڙيون آهن ، من ، منمڪ ، ڏهاڳ ۽ من مس ڪرم ڇا آهن . مايا ، ڀرم ، هومئن ، پنڊ

سڏجي، موجوده گورو جي ضرورت ۽ اڳين گورن جو
 ڪارڻ، گورو هميشه ايندا رهيا آهن ۽ اڳتي به ايندا،
 انهيءَ جي لوايتي ثابتي. گورو جو ڪم، ڌارمڪ ڪرنت ۽
 واپڪ ڪيائي نٿا ڪري سگهن، گورو بد جو حق ڪل مالڪ
 کان مليٿو، گورو جيون کي مڪتي ڏيڻ لاءِ اچيٿو، گورو
 جو دنيا ۾ مقصد، گورو جو ڪم، گورو جو فرض، گورو
 پر ماتا جو خاص ظهور آهي، گورو جون ڪهڙيون وشيشتائون
 آهن، گورو ملي ڪهڙي طرح ٿو ۽ گورو جي ميلاب مان
 ٿاندا انهن سڀني وشين کي کولي سمجهايو ويو آهي.

گورو، گورو ڏيو ۽ ستگورو جو الڳ الڳ ورنن ڪيو ويو
 آهي. آتما جي مڪتي صرف پوري گورو ذريعي ئي ٿي
 سگهي ٿي. پوري گورو جي پڇاڻ، گورو، گورو ڏيو ۽ ستگورو
 جي مالڪ سان ايڪتا، گورو جي شرط ۽ گورو جي
 بخشش، گورو جو مستڪلي هٿ رکڻ، گورو جو حڪم،
 گورو جي سنڀال انهن نقطن تي گورو پاڻي ۽ جا حوالا ڏنا
 ويا آهن ۽ گورو ڏي بناوئي گورو جا ٻول پٽو ڪيا ويا آهن
 انهيءَ لاءِ نه ڀليي پٽي ۾ جڳياسو دوکو نه کائي.

ڇا آهي، نام ۾ ڏن ۽ پوکاش آهي، اصلي نام گهٽ آهي،
 نام مالڪ سان ملائڻ جي ڏور آهي، اعز نام، ڪٿي آهي
 ۽ ڪيئن پرايٽ لڳيو، چئبي جڳن ۾ صرف نام دواران اڌار
 ٿئي ٿو، نام جو ساڌن سرلو آهي، نام جي ٻڌڻ ۽ مڃڻ جا
 انيڪ ٿل وغيره انهن سڀني روشن ڪي ڪولي سمجهايو
 وار آهي.

عري لار، رار نام، هرواء، گورو نام ۽ گورمڪ انهن
 سڀني لفظن جي به چڱيءَ طرح وڻاڪيا ڪئي ويئي آهي.
 امرت ڇا آهي، ڪٿي آهي، ڪڏهنڪي مليو ۽ انجي نالدين
 جو نه ورنن ڪيو ويو آهي. ٻائي ۽ گورو ٻائيءَ جي ٻاري ۾
 گورو گرامت صاحب ۾ ڏال سڀ ويچار نه هن ڪتاب ۾ دوج
 ڪيا ويا آهن ۽ سمجهايو ويو آهي ته اها ٻائي ويدن شاسترن
 الڪ ٽپهي لوڪن کي بهائڻ واري طائف آهي ۽ ساري
 جڳهه جو گورو آهي. اهو نام انادي آهي ۽ جڳن کان هلندو
 آيو آهي. انهيءَ کي گورمڪ، ٻائي، اهد ٻائي، ادهر ٻائي ۽ گهٽ
 ٻائي ڪوليو ويو آهي ۽ انهيءَ ٻائيءَ جا الڪ لاپ آهن.

گورو منتر ۽ ڊيڪٽا ڇا آهي ۽ انهيءَ کي حاصل ڪرڻ
 جي ضرورت ٿي روشني وڌي ويئي آهي. گورو ٻائي مطابق
 اڪثر ۽ ڪيان ڇا آهي. چرن ڪمل ۽ چرن ڏور ڪي وسڻ سان
 سمجهائيندي لکيو ويو آهي ته اهي چرن ڪهڙا آهن جن ۾
 اسانکي سمجهڻو آهي ۽ هن کي دل ۾ ڌارن ڪري من
 بسند ٿل بانجن ٿا ۽ اها چرن ڏور ڪوڙي آهي جنهنجو
 گورو ٻائي اشارو ڏيئي. سرف شد ڇا آهي ۽ انهيءَ کي
 ڪيئن حاصل ڪجي، انهيءَ جو مختصر ورنن ڪيو ويو آهي.
 مالڪ ۽ نام يا شد وغيره ۽ سرف شد يوگ جو پيد
 ڪروءِ کان مليو. گورو ڇا آهي، ڪير آهي، ڪروءِ جا
 رجا، ڪروءِ ڪي آهي يا ڪهڙا، وقت جو گورو ڪڏهنڪي ٿو

”بماد“ ڪري ورنن ڪيو ويو آهي. ستن ۽ مھائين
ھنڪي سوامي، ھر راءِ، نرنجن، مھاديال وغيره سدڻو آهي.
جڏھن ھن پنھنجو ظھور ڪيو تہ ”ايڪڪار“ ئي سنسار
جو پٺارو رڇيو.

”جل آل مھيئل پورٽا سوامي سرچن ھار،
اٽڪ پانت ھوءِ پسرپا، نازڪ ايڪڪار.“
(گڙھي مھل ۵، ۱۲-۲۹۶)

انھيءَ اوستا کي ستنن ست پرش، ايڪڪار، رامراءِ
يا ديال ڪري بيان ڪيو آهي ۽ انھيءَ کان ھيٺ ڪنڊن
برھمڊن جي رڇنا ڪال پگوان (Negative Power)
ڪئي آهي.

انھن ھر راءِ وغيره نامن جي تفصيل ھن ريت آهي:-

ھر راءِ- سوامي رامراءِ- ايڪڪار- ڌرمراءِ- ڪال.
ھن بستي ۾ انھن پورو ۽ جي نالن تي ڳرڻا پئي ۽ جا حوالا
ڏيئي ڪافي روشني وڌي وئي آهي. ”پاڻو، شرط“
ڇا ڪي ٻوڙ چئجي؟ ”جڪم“ ڇا آهي؟ ۽ انھن جو پاڻم
ڪهڙو سمجھند آهي. انھن سڀني وشن کي ڪرلي سمجھايو
ويو آهي.

سوامي شيد روپ آهي ۽ رڇنا جو ڪرنا آهي بلڪ ان جي
جان آهي. شيد ڇا آهي (Sound Principle) شيد ڌن جو
واسو ڪٿي آهي، ڪهڙي استان ئي شيد بندڻ ۾ اچي ٿو.
انھيءَ جي اندر جيڪو پرڪاش آهي سو ڪيئن ڏسي سگهجي،
شيد جي ڪمائيءَ جو ڦل ڪهڙو ملندو، ائڊ شيد ۽ پنڊ
شيد ڇا آهن، اندريان ۽ ٻاهريان ساز ڇا آهن، نرت ڇا ڪي
ٿو چئجي، نام ۽ ناميءَ جي ضرورت، مالڪ جي مختلف نامن
مان ڪهڙو نام پورو ڪمائڪاري آهي، نام ۽ انجي اصليت

جو اصول سڀ کان اوچو ۽ پورو آهي ۽ پرست ۽ ڪدم
اڻي وڃن ٿا. جتي ”هڪ“ جو خيال ڪيترن ئي ”ٻئي“
جو خيال انهيءَ سان گڏوگڏ هوندو. انهيءَ ڪري پرهم
هڪ هوندي ۽ ٻيا کان الڳ نه آهي. سڄو ڪل مالڪ
نه ۽ ڪو آهي نه پر، نه ئي، هو جو آهي سو آهي.

”ايڪ ڪهون تو جهڙو ٿين، دوجا ڪهون تو ٿار،

جيئن ته ٻنهي رهڻي، ڪهي ڪير وڃارو.“

اسين مالڪ کي ڪڏهن هڪ ڪري ورتن ڪهون ٿا نه
صرف انهيءَ لاءِ نه اسان لاءِ ڪر آسرو ئي سگهي نه نه
در اصل نه هو اڪي ۽ ٻرايو آهي.

”هر نه اٿس هڪ مٿ ڪر ڏرڻ،

ڪيا جانا هوءَ ڪٿي هون.“

(سروڪ مٿ ۵، ۹-۶۱۲)

ستين جو اڀر آهي انهيءَ اڪيڪار جو پند چاڻڻ جو
حقيقت پر اٿس آهي.

”اس اڪي ڪا چاڻي پند، اٿي ڪرڻا آبي ڏي.“

(رام ڪلي مٿ ۱، ۱۸-۹۳۰)

اهو ڪل مالڪ نه ڪال آهي (Negative) نه اڪال

(Positive) آهي. هو ڪال ۽ اڪال ٻنهي جو سواي آهي.

”ڪال اڪال خبر ڪيا ڪيا، اه پر پند ٻڌاڻ.“

(مارو ڪٿر ۷-۱۱۰۴)

انهيءَ جي رچنا نه ڇڪت جي پر پند کي وڌائڻ لاءِ ڪئي
وئي آهي.

جيڪڏهن ٻڌو ٻڌي ۽ اٿن ستين جا وڃن ۽ ڏر سان ٻڌا

نه ٿا اٿن ٿيندو نه ڪل مالڪ اڪي، ٻرايو ۽ سڄو آهي،

هو ڪل ڪرڻا آهي ۽ ”خيرت، خيرت، خيرت هوندي“ ۽

جي ڀاڱن سان ڀورن سنڌ ملي وڃي تہ ٻوڏ ڪڏهن بہ
گرنٽ ٻوڏي جي ضرورت ئي ڪانهي. اهڙا ڪامل پرش
انسان جي دل روئي گرنٽ کي پڙهن ٿا جو ئي اصلي ويد
آهي ۽ جنهن مان سڀ ڌرم شاستر پڙگهت ٿيا آهن. انساني
ديھ، ٽي سڄو هري مندر آهي جنهن ۾ ٻرميشور نواس
ڪري ٿو. جيڪڏهن تہ هن ڪاٻا جي کوچ ڪئي تہ ٻوڏ ٿون
خود ديھ ڌاري ڳيائي ڌيان تي ٿي ٻوندن ۽ ٻوڏ جي
پراپت ڪندين.

گورنٽ سڌانت گرنٽ ۾ ڇا آهي؟

هي گرنٽ وري وري واپار ۾ ٻوڏي آهي. هن جا ٻہ
ڀاڱا آهن. پهرئين ڀاڱي ۾ ٻرمانا، نام ۽ گورو انهن وشن جي
وياڪيا ڪئي ويئي آهي ۽ گورو ٻاڻي جا حوالا ڏئي مضمون
کي صاف ڪيو ويو آهي.

سچ پچ ڪو ٻرميشور آهي؟ جي آهي تہ ڊيال آهي يا
ڪال آهي؟ ٻرميشور ڇا آهي؟ هو هڪ آهي يا اٺيڪ،
جڙ آهي يا چوٿين؟ مالڪ آهي ڇا ۽ اسانجو هن سان ڪهڙو
اتعلق آهي؟ هنجي جيتوڻيڪ ڪيترائي قدر ٿا مڃين؟
ڇا اسين به انڊو دواران هنکي ڄاڻي سگهون ٿا؟ اهو ڪل
مالڪ، سڀ ڇو سوامي، ڪٿي آهي؟ ان سان ميلاپ ڪيئن
ٿي سگهندو؟ هن جي درشن ۽ سمجهڻ جو ڦل ڇا آهي؟ هن
پستڪ ۾ انهن سڀني سوالن جو اتر گورو ٻاڻي جي آڌار تي
ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي آهي.

سنڌ منڍ جي سکيا ڏيڻ وارا ۽ اڏيڻ وارا ڪان ٺاري آهي.
سڀ چون ٿا تہ مالڪ آهي تہ ٻوڏ انهيءَ کان پري باقي
رهيو ڇا، جنهنڪري اسين پنهنجو اشت ڪري مڃون. وحدانيت

مالڪ سڀني جي اندر ساڳي سامگري رکي آهي ۽ انهيءَ
ڪري مالڪ سان ميلاپ جو مارڪ نه هڪ ئي آهي ۽ اهو
آهي نام، شد، پاڻي، سرف، ڪامي يا Word جو مارڪ.
هي سرف شد يوگ جو مارڪ آهي ۽ سڀني جي اندر گهٽ
آهي جنهنڪري پرگهٽ ڪرڻ لاءِ ڪورو ۽ اڀاس هي ضرور
آهي. روحانيت جي روڻي ۽ پاڻي آهي صرف نام يا شد
جنهنجي پراڻي سان اندر جي سڀ هڪ ۽ اڀاس مٽهي
سگهڻي. هن بستڪ ۾ انهيءَ نام کي چٽيءَ طرح کولي
سمجهايو ويو آهي ۽ اڃي واپاڪيا ڪئي ويئي آهي. هي
بستڪ پنهنجي دلڪ جو هڪ نرالو ۽ انوکڙو گرام آهي جو
جڳياس، نام جي بياس، ودوان ۽ پرچارڪن لاءِ لاپڏاڪ
نابست ٿيندو.

انڊمان ٻرڻ هر هڪ وسترءَ جي ٻاري ۾ جالڻ چاهيندا
آهن ته ”هي ڇا آهي؟ ائين ڇا آهي؟ ۽ اهو ڪيئن آهي؟“
(Why and where fore) اهڙن جڳياسن جي تسليءَ لاءِ هن
بستڪ ۾ ڪوشش ڪئي ويئي آهي. هٿوٿڪ دراصل
ٻرم ستر لاپان آهي ۽ صرف انجو دٻار انهيءَ تسليءَ
سگهڻو. هي من ٻڌيءَ جو مضمون نه آهي ۽ اها ڇڙ صرف
انهيءَ مهان هستيءَ وٽان ملي سگهڻي. جڏهن پنهنجي اندر
پرگهٽ ڪئي آهي. ان اکرن ۾ کڻي چٽجي ته ”ڪورو“ ۽
”نام“ جي اوت وٺو ته سڀ ٻرماري ڪارج سڌ ٿي ويندا.
هي هڪ ئي اشاري ۾ ٻرمارڪ کي سمجهڻ لڳا چاهيو ته
اس ڪنهن سڄي ڪمائيءَ واري مهاڻا وٽ وڃو ۽ سندس
بتايل مارڪ تي هلو. پر جي وستر سان سمجهڻ چاهيو ته
ٻڌو ڪنهن عامل باعمل اوتاف ڏرڻام بهت وٺڻ جي
سگهت ڪيو.

ٺاڏو پوڄايو آهي. پر اڄڪلهه جي وڳيانڪ طريقي سوچيندڙ
 جڳيانن کي اهي پستڪ گهٽ پسند اچن ٿا ڇاڪاڻ ته انهن
 ۾ ٻاڻيءَ جي وڻاڪا ڪولي نه ڪئي وئي آهي. انهيءَ ڪري
 انهيءَ ڳالهه جي اهم ضرورت محسوس ڪئي وئي ته
 گورو گرونت صاحب جي خاص خاص وڻين کي ترتيب مطابق
 لاهي پيش ڪجي مثال طور هر ڪنهن کي خبر آهي ته نام
 جو جاپ ڪرڻ لاپڏاڪه آهي. پر اهڙو سمجهڻ بلڪل ضروري
 آهي ته ”نام“ ڇا آهي؟ ”نام جو جهڙ“ ڇا ڪي ٿو چئجي؟
 اهو نام آهي ڪٿي ۽ حاصل ڪيئن ٿيندو؟ ظاهري ايشمار
 نالن جي حيثيت ڪهڙي آهي، انهيءَ اصلي نام کي ڇو
 جهڙ ڪهي؟ انهيءَ جهڙ مان ڪهڙو ڦل ملندو؟ اهڙي طرح
 گورو گرونت صاحب ۾ ڪم آندل انيڪ لفظن جهڙوڪ شبد،
 انحد شبد، پنج شبد، ٻاڻي، گورو ٻاڻي، ڪيرون، گيان،
 امرت، گورو، گورو ڏيو، ستگورو، سوامي، هيراءَ،
 ايڪڪار، رامراءَ، ڪال، ڌرمراءَ وغيره کي لڳ ڀڳ
 سراسر مختلف وڻين مطابق لاهي گورو ٻاڻيءَ جي املهه ويچارن
 کي ترتيب ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. هر هڪ
 باب کي شروع ڪرڻ کان اڳ انهيءَ جي مضمون تي گورو
 ويچار ڪري انهيءَ جي پرستاون ڏئي وئي آهي. جنهن ۾
 گورو ٻاڻيءَ جي باريڪ نقطن کي ڪولي سمجهائڻ جي ڪوشش
 ڪئي وئي آهي. انهيءَ سان گڏ مختلف ڌرم ۽ ديسن
 جي مهاتمان جا انهن وڻين تي ويچار به لکيا ويا آهن.
 انهيءَ لاءِ ته سنت مت ڪنهن خاص ذات يا ڌرم جو ورڏو
 نه آهي بلڪه هي سڀني انسانن جو مشترڪ خزانو آهي ۽
 سڀني مهاتمان کي مالڪ جي ميلاب جو جيڪو انڀر حاصل
 ٿيو سو به سڀني لاءِ هڪجهڙو آهي. پر مانا سڀني جو ساڳيو
 آهي ۽ انسان سڀ سمان آهن ۽ سندن حق به ساڳيا آهن.

وئي آهي، انهيءَ ڪري سمجھ جا اصول ٻوريءَ طرح سمجھ ۾ نٿا اچن. اهو ڪم نه ٺاهيندو ۽ اهو ٻي آهيءَ جي ضرورت نه ڪهڙي هئي. واهڪروءَ جي اندر ڪرپا سان هي ڪم هڪ ۾ ڪيو ويو ۽ بنيادي روپ ۾ اوهانجي اڳيان رکجي. اهو ممڪن آهي ته انهيءَ ۾ ڪئين خاميون رهجي واهون هجن جي اميد نه آئيده ڇاين ۾ سڌارون وٺندون.

گورو ڪرامت صاحب ۾ املهه ٻاڻي ۽ سکيا جو لاهاب خزانو ٻال آهي. انهن روحاني ڪن ۽ پرماني رازن جو ورڻ آهي جي گورو صاحب ۽ ان مهارشن جي نتواري ۾ آيا. ڇڏجي ڪٿي نه هيءَ ڪرامت اي اها مڙهن جو هڪ ٻارڙو ساگر آهي ۽ جيڪي پرماني گورو ٻاڻيءَ جي آبدش الوار ٿهندون هئندا، انهن کي اوس اهي مڙي هڪ لڳندا.

”رڻا رڻن پدارت اهو ساگر ٻڙا رام،

ٻاڻي گر ٻاڻي لاکي ٽن هڪ ڇوڻا رام.“

(آسا مڙ ۴، ۱۶-۴۴۲)

ٻاڻي گورو داس جن فرماين ٿا ته ڇوڙي طرح سڀ پدارت سمجھ ۾ موجود آهن ۽ ان مان هس کي مڙي ملن ٿا. اهڙيءَ طرح گورو ٻاڻيءَ ۾ نه سڀني قسمن جا خزانو آهن ۽ جيڪو انهيءَ جي گهرائيءَ ۾ ويندو تنهنکي اوس پرماني مڙي ملندا.

”جيئي ٿو سڪل ٿڌي ٻڙون سمندر بکي،

هس مڙ جيئي سڀني پرماني ٻاڻيءَ،

ٻيئي گورو ٻاڻي بکي سڪل پدارت هڪ،

ڇوڙي ڇوڙي ڪوئي سڙي سڙي پڇاڙي.“

(ڪتب ۵۴۶)

۽ انهن روحاني رڻن کي پاڻ لاءِ ڪڍڻ ٻڙون روحاني رهس جي ضرورت آهي. هيٺائين انهيءَ مقصد کي ٻوري ڪرڻ لاءِ ڪئين ڪرامت لکيا ويا آهن. جن چڱيائين کي

گورنٽ سڌاڻت پستڪ لکڻ جو

مقصد ۽ ضرورت

هن پستڪ ۾ پرمارٽ جي اڻل سڃاڻن جو ذڪر آهي ته ڪنهن خاص ذمري جي سڌاڻن جو واد واد. هتي انهن واقعن ۽ سڃاڻن کي پيش ڪيو ويو آهي، جن جو سندن مهاڻائن انجو ڪيو ۽ جن جو اڄ به اسين تجربو ڪري سگهون ٿا ۽ جن سندن اهڙن بهتلهن مهاڻائن کان جهڳٽي وٺي اڀياس ڪيو آهي ته پنهنجي تجربن ذريعي انهيءَ نتيجي تي پهتا ته سندن جي سکيا سوفي صدي لپڪ آهي. جهڙي طرح سائنس جو تجربو ڪجهڙو اهڙيءَ طرح هي روحاني تجربو ئي سگهيو. هيءَ به سندن جي آلمڪ سائنس آهي جا انسان کي پنهنجي اڀاڻنهار سان ملائي ٿي ۽ لوڪ ٻاروڪ جي دڪن کي دور ڪري ٿي.

هن پستڪ ۾ دنياوي علم، اخلاق يا ذمري سڌاڻن جو زياته ذڪر ڪونه ڪيو ويو آهي ڇاڪاڻ ته انهن وڻين تي اڳيئي ڪيترن ڪتاب لکيا ويا آهن. هتي صرف آتما پرماتما ۽ آلمڪ جيون جو اڻيڪ ڪيو ويو آهي ۽ خاص ڪري انهن جهڳٽين جي لاءِ آهي جن کي پنهنجي آلمڪ آنتيءَ جي چٽا ۽ مالڪ سان ملڻ جي سڃي ٿڙڻ آهي. آلمڪ جيون لکڻ پڙهڻ جو مضمون ناهي، هيءَ هڪ ذاتي تجربن جي چيز آهي. مالڪ جو مشاهدو، مذهبي ڪرڻن ۽ شريعتن کان اوچو ۽ نيارو آهي ۽ ڇپ ٿي، پوڄا پاڪ، ۽ ٻين ڪيترن جو سار آهي. دراصل اهو هڪ ذاتي تجربو آهي.

گورنٽ صاحب ۾ شين جي تفصيل ۽ ترتيب وڻن جي مطابق ڏنل آهي پر پرماتما ڇا آهي، ڪيئن پراپت ٿيڻ، انهن وڻين تي پاڻي هڪ هڪ ڪري لکي نه.

آلما جي ڏهاڻ سان سمورن ۽ آلما جي نيتن سان ڏهاڻ ڪرڻ
 سيکارين ٿا. ٻنهي ساڌن دؤارن مان ڪنهن حد تائين اسٽر
 ٽيٽو. انهيءَ کانپوءِ آلما جي ڪمن سان انهيءَ ڌن يا شد
 کي ٻڌڻو ٻوٽو جو هر هڪ فورم ۽ ملڪ جي انسان اندر
 هر دم کوندجي رهيو آهي. انهيءَ ساڌن سان من بالڪل
 اسٽر ٿي وڃيٿو.

آلما ۽ شد ٻئي عمر جس آهن. انهيءَ ڪري انهن جو
 پاڻ ۾ گهرو تعلق آهي. مالڪ روپي درياءَ جي شد روپي
 لهر آلما روپي نظري کي پنهنجي ڪشمش دؤارن پاڻ ۾
 جذب ڪيو ڇڏي. آلما جي لولين ليک ڪارڻ من جو آلما
 جي ڪارڻ ئي چپن آهي، آلما کان بنا وٺي نٿو سگهي
 ۽ انهيءَ ڪري بالڪل اسٽر ٿيو پوي. اهي ٽيئي ساڌن
 سگورو نام دان ڏهن وقت پنهنجي شش کي کولي
 سمجهائيندو آهي.

سمون دؤارن ٽهليل آلما پنهنجي مرڪز تي، جو ٻنهي
 اکين هي اڏهاڻ آهي سميتجي اڇو ڪٺي ٿئي. پوءِ شد ڌن
 هي سڀاري درجي بدرجي وڪاس ڪندي پنهنجي ٺيڇڏام
 ۾ وڃو پوئتي جو اشد آهي ۽ حتان ئي شد ڌن اصل ۾
 ٺڪتي آهي ۽ جتي پوئتي آلما کي سڃي مڪتي پرايم
 ٿئي ٿي.

جسماني، دماغي ۽ روحاني طور پورن بطور لاء ڪوشش ڪرڻ انسان جو مکيه مقصد آهي. انهيءَ لاءِ اسان کي ڪجهه پنهنجي شخصي قابليت ۽ ڪجهه ٻاهريان مدد مان فائدو وٺڻو پويٿو. رواجي طرح هيوي دارو ڇڻن پنجن سالن ۾ ڦل ڏيندا آهن پر سائنس جي طريقي خاص خوراڪ ڏيڻ سان هو ٻن ٽن سالن ۾ ڦل ڏين ٿا. جيڪڏهن جڙ پدارت ٻاهريان سهائتا جي ڪري جلدي ڦل ڏيئي سگهن ٿا ته انسان جو چيئن آهي ڪنهن ڪامل فقير جي مدد وٺي پنهنجي اصلي مقصد کي حاصل ڪرڻ ۾ جلدي ڪامياب ٿي سگهيٿو. انهيءَ ڪري سنت مهاتما انهيءَ ڳالهه تي خاص زور ڏين ٿا ته ڪنهن اهڙي روحاني رهبر جي شيوا ڪيو جو نه صرف آتمڪ گيان جي علمي واقفيت رکندڙ هجي بلڪ جنهن ڪمائي ڪري پنهنجي آتما کي بر ماتا سان جوڙيو هجي.

شروعات ۾ من ٿي زندگيءَ جي سامان ۽ آسپاس جي حالتن جو ڀاري اثر پويٿو. انهيءَ ڪري سانوڪ پوڄن ورتائڻ، دنيوي پدارثن کي ڪيرل ڪنداري ڪرڻ واسطي استعمال ڪرڻ ۽ من کي اجائي ڦهلائڻ کان روڪڻ جي هدايت ڪئي ويندي آهي. جيڪو دستسنگي انهن اصولن کي ڌارن ڪريٿو، انهن کي روحاني وڪاس واسطي ٽن ساڌن جي سکيا ڏني ويندي آهي جي آهن (۱) سمرون (۲) ڌيان (۳) ڌن يا شبد جو اپياس.

اسانجو من دنيوي سمرون ۽ ڌيان ۾ غلطان آهي ۽ جڏهن اسين من کي انٽرمڪ ڪرڻ جي ڪوشش ٿا ڪيون ته سنساري پدارثن، ڀارن دوستن، ۽ گهر ٻار جو خيال ۽ ڌيان اچو اسانجي اڳيان رڪاوٽ وجهي. انهن خيالن کي هٽائي پريءَ سان جڙڻ لاءِ ساڌڪ کي مالڪ جي مٿڙي نامن جي سمرون ۽ روپن جي ڌيان جو ساڌن ڪرڻو پويٿو. سنت اسان کي

”دست رام چتر مورڻ لاري،
 اچرڻ رام پي ٻار لاري.“
 (گولڊ محلہ ۵، ۷-۸۶۵)

سلتن جي سکيا جا ٽي ساڌن

انسان ٽن ٻڌارن جو مرڪب آهي. پهرين اسٽول ٻڌارڻ
 جنهن مان شرير ٺهندو آهي. ٻيو سرڪير جنهن مان من جي
 وڃنا ٿي آهي ۽ ٽيون روح جو انسان جي جان آهي. اڻاڻ
 شرير ۽ من ٻنهي جو آڌار آهي. پهرين ٻه ٻڌارڻ ناسوڪ
 آهن پر آتما امر آهي ۽ وائش جي دائري کان پري آهي.
 جهڙي طرح شرير کي آتما جيون ٻرڻان ڪوٺي، اهڙي
 طرح ساري سنسار کي سنا ڏيڻ وارو ٻرمانا آهي.
 ”اهه جگ سڄي کي هي ڪوٺري،

سڄي ڪا وچ واس.“
 (آسا وار محلہ ۲، ۱۳-۳۶۳)

آتما ۽ ٻرمانا جو پاڻ ۾ انس ۽ گڏ جو رشتو آهي.
 ٻنهي جو جوهر ساڳيو آهي. اهيءَ ڪري ٻرمانا جو ٺهڻو
 آهي ٻنڌ يعني شرير.

”جو ٻرماندي سوئي ٻنڌي،

جو کوجي سو پاوي.“

(ڏٺاسري ٻها ۱۵-۶۹۵)

”جو ٻرماندي ڪنڊ سو جاڻي،

گرمک ٻوڇي شيد پڇاڻي.“

(مارو محلہ ۱، ۱۱-۱۰۴۱)

مسلمان ٽيون ٻه عالم صغير يعني شرير کي، عالم كبير
 (ٻرمانا) جو ٺهڻو ڪري بيان ڪيو آهي.

”گرو چڊا ڪا اٺڌلا، چيلي ٺاهي ٺاءُ ۽

ان سنگر ٺاءُ نه پائينتي، بن ٺاوي ڪيا سڌاءُ.“

(سري راڳ محل ۱، ۵۸-۳)

(۳) ستنام:-

ستنام سڄي مالڪ جو نام آهي جو کنڊن پرهمڊن جو
آسرو آهي ۽ هر هڪ جي اندر پيو گونججي. اهو ڏن آتمڪ
نام آهي جنهنجي ڏن گهٽ گهٽ ۾ پيئي گونجار ڪري.
اهو نام آهي مالڪ سان ملائڻ جي هڪ ڏوري. ڪبير صاحب
فرمائن ٿا، ”رام نام نج سار آهي ۽ انهيءَ رام نام کانسواءِ
ٻيو سڀ فنا آهي. تنهنڪري رام جو سهرن ڪريو، ڪال
سر ٿي پيو آهي ۽ خبر نه آهي ته ڪنهن وقت اچي پڪڙي.“
پر رام جو اوت، رام اولار ڪونهي. اها هڪ شڪتي آهي
جا سيني ۾ رهي رهي آهي. انهيءَ رام نام جي لاءِ چوڻ ۽
ڌيان کي هلائڻ جي ضرورت ڪانهي ڇاڪاڻ ته اهو نام
گهٽ ۽ باطني آهي.

”رام نام هڪ نج سار، اوت سڀ جوڪ سڪل سنسار.“

”سهرن ڪرو سو رام ڪو، ڪال گهي هين ڪيس ۽

نه جانون ڪب ماري، ڪيا گهر ڪيا پر ديس.“

(ڪبير صاحب)

”سو جاني جيهي مين هي جنائون،

بانھ پڪڙلي ڪي لي آئون،

سهج جاپ ڏن آبي هوئي،

سند هي بوجهي ورا ڪوئي.“

”رگ رگ بولي رام جي روم روم راڪار،

سهجي ڏن لاڳي رهي سوئي سهرن سار،

اوت، ڪنڪ، هالي نهين جييا نهين اچار،

گهٽ بست ڪو سولڪي سوئي هنس همار.“

(ڪبير صاحب)

ظاهري آهي وڃن انساني گلي مان نڪرندا نظر اچن ٿا .
 لڳن ڊر حقيقت آهي، خدا جو ڪلام آهي .

”گفتن او گفتن الله بود،

کوچ او حلقوم عبدالله بود.“

اهڙي مهالما جي اُڀرڻ مان ئي ماڻهن کي صرف
 روحاني لاپ لٿو پهچي بلڪ هنجي سنگس روحاني زندگي
 ڏيندڙ، جاڳوئي ٻڌا ڪندڙ ۽ آلمڪ رنگ ڇاڙهندڙ آهي
 ئي . هنجي صحبت ۾ رهڻ آهي آلمڪ رس کي پاڻ ڪرڻ .
 هنجي پرستارن ۾ ۽ آتما کي باغ باغ ڪري ٿي . ڇڏي .
 هو پنهنجي هڪ درشتيءَ، وڃن ۽ نوج مان اسانجي اندر
 روحاني لهرون اُٿلن ڪري سگهيو . هو پنهنجي شش کي
 هڪ لکڻ زندگيءَ جي دولس ننڍو ننڍ ڏيئي سگهيو .
 اهڙو مهاپرش آهي زندگيءَ جو اُن ۽ جل جهنگي سڃاڻي
 کائي پي ٿو بس ئي پريتر، پر انهيءَ ان جل کي صرف ڪو
 بکيو پياسو ڪرڻ ڪري سگهيو .

“I am the bread of life” (Christ)

هر آهي آلمڪ اُڀرڻ جو سهاوڻو چشمو جهن مان شش
 پنهنجي گرهڻ شڪتي اڻسار لاپ وٺي سگهيو، ڪورو
 آدرشي انسان آهي هنجو شريهر هڪ ساڌن آهي جهن
 دوان پرمالما پنهنجو ڪاريه ڪريو، ڪورو هڻڻ کي پورو
 ٿڏهن وڃي شيوڪ جو ڪم راس ٿيندو . اڪيائي ۽ اُڌوري
 ڪورو وٽان آلمڪ ڏن ملي نه سگهندو .

”جان ڪا ڪورو هڪ آڏا ڇهلا ڪها ڪواه،

انڌي انڌا ليليا ڏوٿو ڪوپ پراءِ.“

(ڪير صاحب)

”ستگور باجهه، سنگت نه هونئي.“

(مارو مڃل ۱، ۱۵-۱۰۶۸)

”ستگور بن ٺاهي دربار.“

(گولڊ ڪبير ۱۵-۸۷۲)

سوءِ معنيٰ آما کي شيد يا نام سان چوڙڻ آهي اندروني
ستسنگ.

(۲) ستگورو:-

سنت ستگورو انساني جامي ۾ پرماتما جو روپ آهي
جنهن جي اندر پرم ستنه جو پرڪاش پرگهت آهي بلڪ چو
انهيءَ ستنه ۾ لرلين ٿئي چڪو آهي. هو مالڪ سان ملي
صحيح معنيٰ ۾ ڏنڊ ٿيو آهي. هو هڪ اُتي پوتر هستي
آهي ۽ پرميشور جو ديهه سڙوڻ آهي. سنت ستگورو ڳيان
جو پندار ۽ پڳتيءَ جو چشمو آهي. هو سنسار جي پليل
انسانن کي ايشوري راهه تي آڻي سڃڪند پهاڻڻ جي شڪتي
رکي ٿو. هو انساني پرماتما (GOD-MAN) آهي. ڌرم پستڪ
اسان کي مالڪ سان ملائڻ ۾ اسمرت آهن. روحاني تعليم
سيکاري نه ويندي آهي جهڙي ويندي آهي.

Spirituality can not be taught but caught.

ڏنڊ ڪير آهي؟ گور پاڻيءَ ۾ پنڊيش آهي نه صرف اهو،
جنهنجي اندر مالڪ وڃي رهيو آهي.

”سو جيوڻا جس من وسڻا سوء“

نانگ آرز نه، جيوئي ڪره.

(مانجهه وار مڃل ۱، ۹-۱۴۲)

هو پرماتما + انسان آهي ۽ هنجي مک دواران ٿي پرماتما
ولي ٿو. هنجو وڃن آهي پرماتما جو وڃن.

”پرپ جي بهه ساڌڪي وسنا.“

(گورڙي سڪمني مڃل ۵، ۴-۲۶۳)

سنتن جي سکيا جا ٿي بنيادي سڌاڻت
روحانيت کي حاصل ڪرڻ لاءِ مستنگ، متگرو،
ستنام يا شبد، انهن ٽن جي ضرورت آهي.
(۱) ستسنگ:-

سڌ جي معنيٰ آهي ”جاڳڻ“ ۽ سنگ جو اُرت آهي
”جڙڻ“ يعني جاڳڻ ۽ پرش جي ستسنگ کي ئي ستسنگ
چئجي ٿو. جتي اڙو مٿا پرش اڏيائينڪ سکيا ڏئي ٿو اتي
وڃڻ سان ئي روحاني رنگ چڙهي ٿو. جيڪڏهن پاڻيءَ
جي اڙو ڀرسان وهڻ سان لڌڪار ۽ ٻاهر جي ڀرسان وهڻ سان
گرمي متسوس ٿئي ٿي ته اڙو روحاني شهنشاهن وٽ وهڻ
سان انهن جو رنگ ڪيئن اٿي چڙهندو؟ مالڪ جي وهڻ
جو اصلي اسٿان اهو آهي جتي سندس پيارا ڀڳت رهندا.

”من ميرا ٻڌي پيا، چڙه ڪو اڙا آڪاس،
سورگ لوڪ ڪالي ٻڙا، صاحب ستن پاس.“
(ڪبير صاحب)

”مل سڌ سنگ ڪوچ دسائي،
وچ سنگ هر ڀرپ وڃي جيءُ.“
(مالجهه، جلد ۴، ۱۳-۹۴)

ستسنگ ۾ صرف نام جو ئي اُبدش ٿيڻو وڃي ٿو.
”سڌ سنگ ڪڍي ڄاڻيئي،
حتي ايڪو نام وڌائيئي.“
(سري راک، جلد ۱، ۱-۷۲)

ستسنگ ٻن قسمن جو ٿيندو آهي. هڪڙو ٻاهرين
دوا ۽ دوا ٻن. ٻاهرين ستسنگ آهي متگروءَ جي
صاحب.

صرف مٺائيءَ جو ذڪر ڪرڻ آهي، مٺائي کائڻ ڪا بي ڳالهه آهي. جيڪڏهن ڪو آدمي سؤ سال به ”سيرو، سيرو“ چوندو رهي يا انهيءَ جي سامگري، ڪند، گيهه ۽ سؤجي وغيره جي انداز تي ويچار ڪندو رهي ته به هنکي نه سيري جو سواد ايندو ۽ نه سندس پيٽ ڀرندو.

”حلوه حلوه گسر بگوي صد سال،

از گفتن حلوه نه شود شيران گام.“

پاڻي گورداس صاحب جن به انهيءَ وسيل جي باري ۾ لکين ٿا ته:-

”کانڊ کانڊ ڪهه جيتا نه سواد ميسر آري،

اڱن اڱن ڪهه ڪهو سيمف نه بئاس هي،

بيد بيد ڪهو روگ مٺ نه ڪاهون ڪو،

درب درب ڪهه ڪوٺو دري نه بئاس هي،

چندن چندن ڪهه هونف نه سبباس بام،

چند چند ڪهه اجيارو نه پر ڪاش هي،

ليسو ڳيان گوشت ڪهت نه رهت پاوي،

ڪرئي پرتان پاڻ ادم آڪاس هي.“

(ڪيس سوي ۴۵۲)

” ٻاٺ پڙهيو آريد پيڇاڙيو، نٺول پئنگر ساڌي ۽
 پنج جنا سڙ سڱ نه چٽڪيو، اڌڪ آهڻڙ ٻاڏي.“
 (سورج مڃل ۵، ۱۷-۶۴۱)

حافظ صاحب جن نه ايتري قدر فرمائين ٿا نه جيستائين نون
 علم ۽ عقل جي ٽهلاڙ ۾ ٿال وھيدن جيستائين نون ٻر مان
 کان ناواقف وھيدن. ٺوڪي ھڪڙي ٺٺو ٺو ٻڌايان نه
 نون پھنجي پاڻ (اھر) کان مٿي اھ نه ٺھجي مڪتي ٿئي.
 ” ٺا ٺھل و علم اھي ٻي معرفت ٺھيني،
 ٻڪ ٺٺ اھ ٻڪو ٻر ٻڌو را مھن ڪرستي.“

ڪنھن مقصد کي ڏيان سان سوچڻ کانورو، اھي ۽ جي
 حاصل ڪرڻ ۾ دل و جان سان لڳي وڃ. اھڻڻ ۾ لکيل
 آھي نه جڏھن من ۽ ٻڌي اسٽر ٿين ٿا ٺڏھن ٿي آھ ۽
 ٻر ڪاش نظر اچي ٿو. وڌيا ٻر مھن جي لاءِ ڪلي جو ھڪ قسمي
 ھار آھي ليڪن شرار جي ٻڌو چار مھن جي سر مٿان ھڪ
 ٻوڇو آھي.

” علميائي اھل دل ھمال سان،

علميائي اھل ٺن اھمال سان.“

ٻوھدار ٺيڪ اھڻڻ ۾ لکيل آھي، ” جيڪي ماڻھو
 ٻي علمي ۽ ٻر غلطان آھن سي سمجھو ڪھو وڌيري ٻر آھن ٻر
 جيڪي علم ۾ مھر آھن سي پاڻ انھن کان وڌيڪ وڌيري
 ٻر آھن.“

اھي ڪري سٺ مھالما ھميشه عملي زندگيءَ ٻي سڀ
 کان وڌيڪ زور ڏين ٿا. ھنجي نظر ۾ صرف ڪتابي علم
 يا ڪرڙ گيان جي ڪا به قيمت ڪانهي. سٺي سٺائي يا ڪتابي
 علم جي نٺول وھن يا ڪرڙ ڪرڙ وھن سان ڪو
 روحاني آمدگ ٺا اٿن. ٻوڻن جو پڙھڻ يا ليڪڻ ڏيڻ

گورک ٽنڌي ۾ لڳي اصليت کي وڃائي ٿو وڃي. جيستائين
اسانجي آئنا شيد يا گل مالڪ کي نٿي پڇاڻي ٿيستائين
سجهو اسانجي حالت ڇنڊول پڪي ۽ جهڙي آهي جو جيڪا
۾ اڍي ٻڌي نه اڻڄو نقل ڪري سگهيتو.

”چار اٺاره ٽو پڙهي، ڪٿ پڙه ڪو يا مڻل،

سرت شيد چينهي بنا، جيون پڻجي ڇنڊول.“
(تلسي صاحب)

ڪتابي علم ۽ ان جي پڇ ڳهڙ بيڪار عقل جو ٿيلاءُ آهي
۽ سر ٿي عذابن جو اوجو آهي. انهيءَ لڳي چوڙي حساب
کي ڇڏي حقيقت جي نقطي کي پڪڙ نه ٺهندو ڪلياڻ ٿئي.
”ڪيون پڙهيا ائين گد ڪتابان دي،

سر ڇاڻيا پري عذابان دي؛
پڙه نقط ڇوڙ حسابان ٺون،
ڪر دور ڪفر ديان بابان ٺون.“
(بلي شاه)

گور ٻاڙيءَ (گرنٽ صاحب) جو اُپدش آهي ته پڙهڻ
لکڻ ۽ سوچڻ لاءِ ڀلي ڪٿي ڳاڏين جون ڳاڏيون ڪتابن سان
پري سالن جا سال سڄي عمر بلڪ سواس سواس ۾ پڙهي،
پر هڪ ئي ڳالهه يعني مالڪ سان ميلابَ فائدو مند ثابت
ٿيندو. باقي ٻيو سڀ فضول آهي. انهن جي پڙهڻ سان
ڪم ڪرڻ ٻيو نه ڇڏيندا.

”پڙه پڙه گدي ٽڏيهه، پڙه پڙه پڙه پڙه، سات ۽

پڙه پڙه پڙه پڙه پڙه پڙه، پڙه پڙه پڙه پڙه، ڪات ۽

پڙه پڙه پڙه پڙه پڙه، پڙه پڙه، جيتي ماس ۽

پڙه پڙه جيتي ارس ارس، پڙه پڙه، جيتي ساس ۽

پڙه پڙه جيتي آرجان، پڙه پڙه، جيتي ساس ۽

نانڪ ليکي اک گل، هور هوڙي جهڪا جهاک.“
(آسا وار محل ۱، ۱۲-۴۶۷)

انسان چيئن آهي پر ٻوليون چيئن نه آهن. انسان کي
 ڳيان آهي ۽ هو باخبر آهي نه هڪي ڳيان آهي پر ٻولين کي
 پنهنجي ڳيان جي بوجهه ڪانهي. انسان آڳو پيڇو سوچي
 سگهيو ليڪن گولٽ ٻوليون نه.

جيستائين اسان کي پنهنجي اندر جي سڌي پري ناستائين
 اسين بلڪل اڳيان جي انڌري ۾ رهون ٿا. ڪتاي علم
 پاڻ هڪ بوج جو باعث بڻجي وري ڇاڪاڻ ته الهيءَ ڪارڻ
 من ۽ عقل جو ٽهلاءُ نهو پوي. صرف اهو ئي علم جنهن
 ذريعي اسان کي پنهنجي اصليت حاصل ٿئي، تسليءَ جو
 باعث ٿي سگهيو. جنهنجو هڪڙو دل جو گولٽ کلي پيو
 تنهن کي ٻيءَ ٻئي ڪنهن نه گولٽ جي ضرورت نٿي رهي.
 جيڪا دل مالڪ جي ياد ۾ کلن وانگر نڙي سڳندڻ لڳي
 تنهن کي ظاهري علم جي ڪا به ضرورت ڪانهي.

”صد ڪتاب و صد ورق درٿار ڪن،

دل بياد حق چئون گلزار ڪن.“

اڻسڻ ۾ لکيل آهي ته آهڪ ڳيان نه وڃن ۽ شاسترن
 جي پڙهڻ سان حاصل ٿيندو ۽ نه انهن کي ڪهڙي ٻڌڻ سان
 ڇاڪاڻ ته اهو ڳيان من ۽ علم جي ذريعي برابر نه ٿي
 سگهندو. هي ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ جو مضمون نه آهي. انهيءَ جو
 تعلق محض تجربن مان آهي.

ڊگ ويد جي پوئين پاڳ جي ۱۶۴ سوتر جي ۳۹ سوتر
 ۾ ۽ شوبها سوتر اڻسڻ جي چوٿين اڌياءَ جي آئين سلوڪ
 ۾ لکيل آهي، ”هو انسان انهيءَ اڻاسي ڀرم آڪاش يعني
 برهماڻا، جو سڀني ويدن جو لڪش آهي ۽ جنهن ۾ سڀ
 ديوتائون سمائل آهن، کي ڏيکائي ٿو ۽ شانت چنڊ رهيو
 سو ويدن کي ڇا ڪندو!“ جو انسان چار ويد، ارڙهن ٻارڻ،
 باڪرڻ ۽ ڇهه شاستر پڙهي او سڙ عقل ۽ ٻڌيءَ جي

طريقو ٻڌائين ٿا. پر اهي سڀ ٺڪي اسان کي اندر ٿا وٺي
وڃي سگهن ۽ ٺڪي مالڪ سان ملائي ٿا سگهن. اسين دنيا
جا جيو صرف انهن گرنٽن پوئين ۾ ئي اجهيل رهون ٿا ۽
انهن جي ٽيڪ پڪڙي انهن جا قيدي بڻجي پئون ٿا.
جيستائين ڪو ڪامل فقير نٿو ملي جيستائين موڪش جو ڪو
سائن نٿو بچي.

”ٻ ٽي جيو پڇيا سساري،

چوئي نه گرنٽ نه هوئي سڪاري،

شر تي پٺان به ڪهيءَ اٻائي،

چوئي نه اڌڪ اڌڪ ارجهائي.“

(تلسي رامائڻ اثر ڪانڊ ۳-۱۱۶)

انسان سڀ کان پراڻو آهي. سڀ ڌرم ڀستڪ ۽ سڀ
ڌرم پوءِ ٺهيا. ڪئين آيا ۽ ڪئين ويا پر انسان انهن سڀني
کان اڳ ۾ هو. سڀ ڌرم انسان لاءِ آهن نه ڪ انسان ڌرم
لاءِ. سڀ گرنٽ انسان مان ئي پيدا ٿيا پر اصلي راز انسان
جي اندر آهي. گرنٽن ۾ صرف انهيءَ راز جو ذڪر آهي،
راز ڪونهي. انهيءَ راز کي پاڻ لاءِ ڪنهن مهانما کان راه
وٺي پنهنجي اندر داخل ٿيڻ پوندو.

انسان پنهنجي عقل ٻڌيءَ جي آسري گرنٽ پوئين
پڙهي ٿو ۽ پرم ستم جي باري ۾ وياڪيا نه ڪري ٿو ليڪن
اصليت کان محروم رهجي وڃي ٿو.

”سهرڪ شاستر پڙه پراڻا،

واد وڪاڻه ٿت نه جاڻا،

وڻ گر پوري ٿت نه پائيئي،

سچ سوچي سچ راهي.“

(مارو مکھ ۱، ۱۳-۱۰۳۲)

اڀرا وديا ۽ انجي حيثيت

گرتن پوئس ۾ مهاڻائن جي روحاني مڌلن جي بناوڙ جو احوال ۽ ذاتي تجربن جو ذڪر آهي. جهڙي طرح هنن ڏاڍو سو اسانجي هدايت واسطي هنن لکيو. اسانجي دلن ۾ انهن مهاڻائن لاءِ غرض آهي. سندن گرتن کي پڙهي اسانجي اندر ڪنهن حد تائين روحانيت جو شوق ۽ مالڪ سان ملڻ جو امڪان پيدا ٿيڻو. گرتن جو مقصد صرف اهڙو ئي آهي ته هو اسان ۾ دل جي گرت کي کولڻ جو شوق پيدا ڪن. انهن جي ذريعي اسين مهاڻائن جي روحاني ويچارن کي سمجهي سگهون ٿا ۽ سندن تجربن مان فائدو وٺي سگهون. موجوده مهاڻا جي هدايت انوسار سندن تجربن کي پنهنجي اندر جي دائري اندر آڻڻ جي ڪوشش ڪيون ٿا.

روحاني وچن ۾ به سڀ کان بهترين اهي وچن آهن جي پرمانا ڪنهن شيعه مهاڻا جي رسا دواران چوایا آهن. اهڙن ستن جو وچن پرمانا جو وچن هوندو آهي ڇاڪاڻ ته ظاهري کڻي اهو وچن انساني رسا مان اڪڙل نظر اچي ٿو. اهڙا ڪامل پرش دل عئل جي عدن اندر وهي ٿا ڳالهائين.

”گشت ار گشت السله بود“

گرچ از حلقوم عبدالله بود.

”جنسي مي آوي حصر کي پاڻي“

تسرا ڪري گمان وي لعلو.

(تلنگ محل ۱، ۱۵-۷۲۲)

اهڙا انڊي وچن پرماري جيڪاسن واسطي هيرن جواهرن کان به وڌيڪ قيمتي آهن. انهن کانسواءِ ٻي سڀ پاڻي ڪڍي آهي. اهي ڪامل نثرون جا ڪلام اسان کي صرف پنهنجي اندر جهاني پاڻي پنهنجو پاڻ سڃاڻڻ ۽ مالڪ سان ملڻ جو

جي چالاڪين کان دوزو رهو. ظاهري وديا ۽ روحاني وديا
 ۾ اهو ئي فرق آهي ته هڪ جو زور زباني جمع خرچ ئي
 نه بلڪ اڀياس ئي آهي ۽ ٻڌه يا ٺٺو ٿورم جي ٽاڪيد ٿو
 ڪري. ٻيو صرف ڪتابي علم آهي جنهن کي دراصل ٿورم
 ڇڏي نٿو سگهجي ڇاڪاڻ ته ڀلي ڪٿي ڪو ڪيترو به عالم
 فاضل ئي وڃي پر سندس زندگي ٿئي بدلجي. جنهنجي به
 آتمڪ آنتي ئي نه صرف عمل ڪرڻ سان ۽ ڪمائي ڪرڻ سان.
 ”نه ڪرڻي ڪا پيد هئ، ناهين بدهي وڃار،“

ڪٿي ٽپ ڪرڻي ڪرو، ٿو ڪڇ پاور سارو.

(ڪبير صاحب)

منڊڪ اُڀرندڙ ۾ لکيل آهي ته شونڪ نالي هڪ گرهستي
 پاردواج رشيءَ وٽ ويو ۽ پڇيائين، ”مهاراج! اها ڪهڙي
 وديا آهي جنهنجي پراپت ڪرڻ سان سڀ ڪنهن ڳالهه جي
 ڄاڻ حاصل ٿئي.“ رشيءَ ورائيو، ”اوهم گياني چون ٿا
 ته وديا ٻن قسمن جي آهي، هڪ ”پرا“ ٻي ”اپرا“،
 اپرا وديا ۾ رڳ ويڊ، ٻجرو ويڊ، سام ويڊ، اُٿرو ويڊ، سڪيا،
 ڪلپ، ويا ڪرڻ، ٽرڪٽ، ڇنڊ ۽ چوڻش شامل آهن. انهن
 دواران اوهم جو درشن نٿو ٿئي. پرا وديا اها آهي جنهن
 دواران اڀاسي اوهم جي پراپتي ٿئي ٿي ۽ اها هڪ ڪمائيءَ
 جي ڇيز آهي.“ ويڊ شاستر ۽ ٻيا ٿورم پستڪ سڀ اپرا وديا
 ۾ اچي وڃن ٿا ۽ انهيءَ کي ڪتابي علم چئجي ٿو. ستن
 جي سڪيا سڀني جو علم آهي، جو روحاني آهي ۽ اپرا وديا
 ڪو اچي ٿو.

فرمانين ٿا ت باهريون چيزن جو ڪيان ناداني آهي ۽ جيڪي
ڪجھ ٻاهري طور ڏسون ٿا سو سڀ حيراني آهي .

”آئو ميداني هڪ ناداني اسءِ

آئو مي ٿيئي هڪ حيراني اسءِ.“

عالم ۽ فاضل پراوڊيا جي ڄاڻن کي نادان سمجهن ٿا
ڇاڪاڻ ته هنن جي ڪوتاهه نظر هن بي پٿا وچا کان پري
ٿئي وڃي .

”دو ٻارون عالمان عمل ساطن ٺهر،

عالمان علم ٻاهري جاهل.“

(سار اچن، سراهي هي)

سائنس ٻڌارڻن جو ٻاهري تعلق ٻڌائي ٿي، پر انهن کي
بائو واري هستيءَ کان بلڪل بغير آهي . صرف ٻاهري
ڳان اساهي زندگيءَ کي روشن نٿو بڻائي سگهي . ڄاڻڻ
کي ڄاڻڻ ۽ انهيءَ کي قائم رکڻ واري ڪل مالڪ هي
هستيءَ کي ڄاڻڻ ڪيان آهي . انهيءَ حاٺ يا ڪيان پر ئي آتما
جو ڪلياڻ آهي . ستن ڌور بستڪن هي پڙهڻ ۽ واپارڻ
کي ڪيان نه سڏيو آهي . سٺ سٺ سڀني جو علم آهي . هي
ڪتابي علم آهي . اهو علم پڙهي به پڙهي ڳورو ۽ شش
هي درميان هلندو آيو آهي . انهيءَ وڌيا کي پراوڊيا
ڄڻي ٿو ۽ اها ٻاهري وڌيا جي محتاج ناهي بلڪه قدرتي
آهي . انهيءَ پر شڪ نه آهي ته ڪن ڪن انهيءَ وڌيا کي
لکي بيان ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ليڪن اها ڪوشش
هميشه اڏوري رهي آهي . ڇاڪاڻ ته پراوڊيا قلمبند ٿي
نٿي سگهي ۽ اڪو هن ڇڙ سيار پر انجو ڪو نمونو موجود
آهي . ستن جي سکيا سدائين اهاڻي رهي آهي ته عمل
ڪيو، ڪرڻي ڪيو ۽ ڏاڻي جمع خرچ، نصف مباحثه ۽ عقل

سچو ڌرم (سنت مت) علمِ سينه يعني

پراوديا آهي

هڪ انسان ٻن والن تائين رستو ڏسي سگهيو ۽ ٻيو ٻنهي
جهانن جي مالڪ کي ڏسي ٿو. انهن ٻنهي ۾ نهايت گهڻو
فرق آهي. ٽن اهڙي سورمي جي تلاش ڪر جيڪو توکي
ايشوري گهٽ پيد ٻوگهت ڪري ڏيکاري.

”هڪ نظر دو گز همي پيند ز راه،

هڪ نظر دو ڪون ديد او روئي شاه.

درميان ايسن دو فرق اي شمار،

سرمائي جو دانه، علمِ با اسرار.“

(مولانا روم)

هيءُ علمِ سينه آهي نه ڪ سفينه (ڪتابي علم). سائنس
پلي ڪٿي ڪيتري به ترقي ڪري پر اها سڀ وديا آهي،
پراوديا نه. وديا ۽ علم صرف اسانکي ڪائنات بابت روشني
ڏئي ٿو ليڪن پراوديا علمِ العلم اسانجي جسم ۽ روح کي
منور ڪري ٿو. سائنس آهي نظر ايندڙ چيزن جو گيان. سائنس
جي قانونن جي ڄاڻ دواران اسين پوکريءَ تي حڪومت
ڪري سگهون ٿا. پر جيستائين اسين پراوديا جو سبق نه
پڙهنداسين تيستائين اسانکي پنهنجي ائتر آتما جي ڪا به
سوجهي نه پوندي. پلي ڪٿي هزارين سچ ۽ چنڊ چڙهن پر
جي اسانجي اک ۾ آتما جي ڪرڻ نه هوندي ته چڻي پاسي
ڪهور انڌيرو نظر ايندو. جيستائين اسين پنهنجو پاڻ کي نه
ڄاڻنداسين تيستائين سڀ ڪڇ ڄاڻندي به اڳيان رهنداسين.
ظاهري علم اسانجي سمجهه ٻوجهه وڌائڻ ۾ ڪارگر آهي. پر
انهيءَ دواران اسانجي اصلي زندگي ۽ انهيءَ جي مقصد
جي ڪڏهن به پراپتي نه ٿي سگهندي. هو علي قلندر صاحب

”تن چو مشع کاه دان،
 در زیر او دریائی جان،
 کرج زایرون ذره،
 صد آفتابی از درون.“
 (شمس لیراز)

گروه بنا انسان پندگی اندر جی کیفیت سمتهی نه
 سکهندوه انسانی وجود ماری بر همانند چو لهرار و آشور آهی.
 ”چو برهمندی سوتی پندی،
 چو کوچی سو پاری.“

(دئاسری بیها جی ۱۵-۶۹۵)

هن شراز بر نی سب خزان موجود آهن و چو باهر کوهی
 نو سو پرم بر بلبل آهی.
 ”سب کج گهر مه، باهر ناهی،

باهر نولای سو پرم پلاهی.“

(مازجه، مهله ۵، ۱۰۲-۳)

صحيح مقصد

دک کان بچڻ واسطي ۽ پرم سنگ حاصل ڪرڻ لاءِ
ڪيترا ماڻهو انڌنڌنڌن سر ٿورڙ ڪوشش ڪندا پر ڪڇ هڙ حاصل
ٿيندو نظر نٿو اچي. ٻڌيمان انسان محنت سان گڏوگڏ هميشه
صحيح مقصد کي به پنهنجي سامهون رکي ٿو. جيڪڏهن منزل
مقصود نڪ سامهون نه هوندو ته هر قدم اڳتي وڌائڻ ٿيو
گمراه ٿيڻ ۽ وقت کي فضول وڃائڻ. جي نشانو نڪ هوندو
نه ٿوري محنت به وڌيڪ نه ويندي. سو ڪاميابيءَ لاءِ نه
صرف محنت درڪار آهي بلڪ صحيح مقصد به. اگر ڪا
چيز ٻيئي آهي ڪنهن هنڌ ۽ اسين انکي ڳوليون ڪنهن
ٻئي هنڌ نه اڃا ملندي ڪيئن؟

”وستو ڪهين ڏوندي ڪهين،“

ڪه به ٻڌ آوي هاڻ.

دنيا ۾ اڻاهه پيچيني ۽ پریشانيءَ جو سڀ کان مکيه ڪارڻ
آهي انسان جو پنهنجي سامهون صحيح مقصد نه رکڻ.

زندگيءَ جو نڪ مقصد معلوم ڪرڻ لاءِ انسان کي
پنهنجي شرير روپي گرنٽ کي پڙهڻ جڳائي ڇاڪاڻ ته سڀ
ڪتاب ۽ علم انهيءَ انساني ڪتاب مان ئي نڪتا آهن.
انسان جي اندر هر وقت الاهي آواز ٻهر آئي. انساني وجود
سڀني ڪرشمڻ جو سرمرور ڪرشمو آهي. جيڪڏهن انسان
جي اندروني اک کلي پوي ته هيءُ سچ پچ هريءَ جو
مندر (True Temple of God) ٿي پوي. هي شرير آهي
هڪ گاهه جي ٻل جنهنجي هيٺان زندگيءَ جو لائتھا درياھ
ٻيو وهي. ڏسڻ ۾ برابر آهي نندو پر اندر ۾ سورج جي
سمان آهي.

نه ٿيندو ٿيندائين من ڪڏهن به نه مڃيندو ته پرمائما آهي.
 سندن ۽ مهائمانن محبت ڪري پورو ڪي پالو. انهيءَ ڪري
 اهڙن مهائمانن جي هدايت تي هلڻ کپي ڇاڪاڻ ته سندن
 چڻڪي اکين سان ڏار انهيءَ چوڻي اُپديش ڪيو.

”سندن ڪي من ساڃي ساڃي،

سو ٻولھ، جو ٻيڪھ، آڪي.“

(رامڪلي محل ۵، ۸-۸۹۴)

سوامي جي مهاراج جن فرمائين ٿا ته جيستائين اسين پنهنجي
 اکين سان ساڳيت نه ڏسنداسين ٿيندائين گوروءَ جي وچين
 اي پورو وشواس نه ايندو.

”جب لڳ ته ڏيکون ايتي ٿين،

تب لڳ ته پتيجون گورو ڪي ٿين.“

ٿلي صاحب جن جو به اهو فرمان آهي:-

”جب ڏيکين ٿم ايتي ٿين،

تب مانين ستگورو ڪي ٿين.“

اسانڪي مهائمانن جي هدايت اوسار آتما ڪي پرمائما
 سان ملائڻ جو پنهنجو ذاتي اندر حاصل ڪرڻ کپي. سندن
 جي سکيا ٺاهي اُدار ٿيندي آهي. سمجھ ته ايتري قدر
 فرمائين ٿا ته ٻائي! تون پنهنجو خود تجربو ڪري ڏس،
 ڪنهنجي چوڻ تي وشواس نه ڪر.

”آپ آپ ڪر آپ ٻڌار،

ڪها اڙ ڪا ٽڪ نه مانو.“

(سوامي جي)

صرف شريز جي ميل ڏوٽ سان من جي ميل ٿئي وڃي
 ڏيه جي گندگي نه پاڻيءَ سان ڏوٽي سگهجي ٿي. بيشاد
 پاڇائي جي گندگي صابن سان ڏوٽي سگهجي ٿي پر من جي
 ملينتا فقط نام يا شبد روپي پاڻيءَ سان دور ٿي سگهجي ٿي،
 انهيءَ جو اهو ڪو به طريقو ڪونهي.

”پريتي هت پير ٿن ڏيه،
 پاڻي ڏوٽي اُرس ڪيه،
 موت پليتي ڪپڙ هوءَ،
 دي صابون لٽيئي اوه ڏوه،
 پريتي مت پاڻا ڪي سنگ،
 اوه ڏوٽي ناوي ڪي رنگ.“
 (جپ جي ۱۲-۴)

انهيءَ نام يا شبد سان ڪئين جڙجي؟ پنهنجي نوجم يا
 خيال جي ڌار ڪي سمجهي جوڙي سگهجي ٿو. انهيءَ لاءِ انڊرين
 تي ضابطو رکڻ نهايت ضروري آهي.

”دس انڊري ڪر راکي واس،
 ناڪي آئي هوءَ پر گاس.“
 (گڙي محله ۵، ۱۵-۲۳۶)

اهو آتما جو پرماتما سان ملڻ جو اندروني عملي تجربو
 آهي ۽ اهو ئي هر هڪ جو سچو ڌرم آهي. انهيءَ جو ذڪر
 ڌرم پستڪن ۾ آهي. پر تجربو اسان کي پنهنجي اندر ڪرڻو
 پوندو ۽ انهيءَ تجربي ۾ ڪامياب ٿيڻ لاءِ اسان کي ڪنهن
 روحاني عامل جي ضرورت آهي جنهن کي عام طور سنت
 تگورو سڏين ٿا.

جيستائين اسان کي آتما ۽ پرماتما جو اهو ذاتي طور حاصل

وهر ۽ بهنجي روحاني سائنس ماستر کي ساڻ رکڻ. انهيءَ لاءِ نه ٿو هائجي خيال کي اتي ٽڪڻ لاءِ سامان ملي. بدو نوعين جسر نه بلڪ آتما هوندا. گورو ۽ ڄڻ به اصلي روپ ڏيهر نه آهي. هن کان نام وٺي بهنجي اندر ڪل مالڪ، ڇو شدد يا سرڪيءَ جي روپ ۾ هر هڪ جي اندر موجود آهي، سان ملڻ جو تجربو ڪيو. اهو لڏهن ممڪن آهي ڇڏهن ٿو هاندو من ۽ ٻڌي پاڪ ۽ ٻوٽو ٿيندا ۽ اها ٻوٽا جسر کي صاف ڪرڻ سان ڪڏهن به حاصل نه ٿيندي ڇاڪاڻ ته اهڙي حالت ۾ دل جي گندگي دور ٿئي ٿي ۽ بهنجي دل جي گندگي دور نه ٿي آهي تنهن سمجهو نه بهنجو ٻوٽو ڪو ٻوٽو ڏنا ۾ ڪام، ڪروڙ موهه وغيره ۾ غلطان ٿي هو ڏکي رهيو يعني آتما جي گراوت ڪري هو بهنجو امرت ٿي وين جي رستي وڃاڻو ڇڏي ۽ الهيءَ ڪري هڪجي ٻوٽو ۾ به ڀڄنا ٿو پري ٿو.

”پاهر ڏوه اثر من مثال،

دءِ سور آئيني ڪرئي،

انهان ڪام ڪروڙ موهه واپا،

آکسي مس مس روئي.“

(آتما متله ۵، ۴-۳۸۱)

حضرت محمد صاحب به دل جي پاڪيزگيءَ جي اهميت سمجهائي ٿي فرمائين ٿا ”بھشت جي ڪنجي آهي نماز ۽ نماز جي ڪنجي آهي پاڪيزگي.“ وري فرمائين ٿا ”ٻوٽو آهي اندر آتما.“ سڀيت مٿيو جو فرمان آهي ”اهي ماڻهو ڏن آتم من هي دل پاڪ آهي ڇاڪاڻ ته صرف انڙا پيارا ئي خدا هوندا ٿا ٿيندا.“

سڀيت مٿيو

“Blessed are the pure in heart, for they shall see God.”

وارو مٿام آهي . ڪوبه انهيءَ حالت کي قلمبند ڪيئن ڪري سگهندو! عام هندو مسلمان فقير اُن گُڻن يا اُن لوڪن يعني اِهو هم جو اُپديش ڏين ٿا . ڪي ٻار اِهر جو اِشارو ڀڄ ڪڍڻا اِو سبب چوئين ٻڌ جو پُر لڳهه مهاڀر لڳهه جي حد کان مٿي آهي ۽ جو قائم دائر، لافاني، لايان ۽ نرالو آهي، جو اُشت رکڻ ٿا .

انهيءَ آدرشي ڌرم جو اڻڀرو انسان ڪي پنهنجي اندر ٿئي ٿو

آتما جو پرماتما سان ملڻ جو اُجرو حاصل ڪرڻ لاءِ اسانڪي هن شرار روڙي پريوڪ شالا ۾ وڃڻو پوندو ۽ ليڪ اهڙي طرح جيئن سائنس جي اُجرائي ڪرڻ لاءِ شاگرد سائنس روم ۾ داخل ٿيندو . هو اندر داخل ٿي دروازا بند ٿو ڪري ڇڏي، انهيءَ لاءِ ته ٻاهران ڪو آواز نه اچي ۽ هڃو ڏيان ٻاهر نه وڃي . پوءِ سائنس ماسٽر سان گڏجي سبڊس هدايت مطابق انهن اوزارن سان اُجرو ڪرڻ شروع ڪري ٿو جي هڪ صاف ميز تي رکيل هوندا آهن . پهرئين دفعي نه ته اچي دفعي پنهنجي اُجرائي ۾ ڪامياب ٿيندو . بلڪل ساڳيءَ طرح هن جسم جي اندر پُرويش ڪري ٻاهران ”دوار“ بند ڪري اُندريان کڙڪي ڪولجي ٿي . اهو ٽڏهن ممڪن ٿيندو جڏهن اسين پنهنجي سرب کي سميتي انهيءَ کي شونيت ۾ ڪنو ڪنداسين يعني خيال، جو ٻاهر دنيا ۾ ٽهليل آهي ۽ شرار جي روم روم کي چيٽن ڪري رهيو آهي انهيءَ کي آتما جي بئنڪ (پنهي ڀرن جي وچ ۾) ايڪاگر ڪرڻو پوندو . ايتري قدر جو شرار جي سڌ ٿي نه رهي . ٻوريءَ طرح جسم جا دوار بند ڪري انهيءَ نقطي تي ايڪاگر ٿي

انهيءَ سڀ ڀرڻ کان شڪتي وٺي انهن ديسن جو ڪاروبار هلائي رهيا آهن. جيئن جيئن اڀياسِي روحاني رسالي انهن منڊلن ۾ حاصل ڪندو ويندو تيئن تيئن کيس انهن ديسن جو پرڪاش ۽ جلال درجي بدرجي وڌندڙ نظر ايندو ۽ آخر ستار يا سڀ ڀرڻ جي جهڙي مسلمان ”حق“ چوڻ لڳا جو روشن ٿيندس. روشن ڪرڻ مان اهو صاف ظاهر آهي ته انهيءَ کان پهرين آتما ۽ پرمانا ۾ جدائي هئي. انهيءَ کان مٿي سڀ ڀرڻ جو ٿرمل ڇهڻ ديس آهي. انهن سڀني ديسن جي ڪل مالڪ ”سوامي“ يا ”هراڻي“ جي لاءِ ۽ انهيءَ لاءِ ڪار ڪندو آهي، جهڙي ڪهڙي به لفظ ذريعي بيان ٿو ڪري سگهجي. انهيءَ ۾ آتما نه آي وڃي ٿي. جهڙي ”ٻائيءَ جو ٻائيءَ سان ملڻ“ ۽ ”ڪرڻي جو سڄ سان ميلڻ“ وغيره مثالن دواران ڪهڙن حد تائين سمجهي سگهجي ٿو. انهيءَ اوستا کي ڪورو ارڇن صاحب جن ڪوڙي نه عجيب طريقي سان بيان ڪيو آهي. ڪوڙي طرح ٻائي ٻائيءَ ۾ ملي انهيءَ ۾ سماڻجي وڃي ٿو اهڙي طرح اسانجي آتما ساگر ۾ ملي ساگر ٻڏجي پوي ٿي. اها آتما جي رساليءَ جي آخر ۾ منسل آهي.

”جڏهن ڄل مه ڄل آءُ ڪٽان،

نه ڇوڙي منگ ڇوڙ سماتا.“

(ڪوڙي محل ۵، ۴-۲۷۸)

”سُڙج ڪرڻ ملي، ڄل ڪا ڄل هڙنا رام،

ڇوڙي ڇوڙ وٺي، سهڙون ٿيئا رام.“

(ٻلاول محل ۵، ۱۶-۸۴۶)

”اها اوستا لاءِ بيان آهي. لفظن کي طالع نه آهي جو انهيءَ ۾ ڏيئي سگهڻ. ٻن ’ڇوڙا‘، ’ڇوڙا‘، ’ڇوڙا‘

” نازڪ ڪا پانشاهه دسي ظاهر آ.“

(آسا مڪه ۵، ۷-۳۹۷)

” نازڪ ڪا پرڀ پور زهدو هئي.“

جت ڪت لت گومائي.

(سوتي مڪه ۴، ۱۰-۷۵۸)

” بخواهد چشم سر معشوق ديدن،

ڪلامش را بگوش خود شنيدن.“

(شمس لبراز)

ڪل مالڪ پاڻ نه لايان نرا اوڻ اشد آهي. اتي نه روشني
آهي نه آواز. هو پنهنجو پاڻ پرڻي قائم آهي. هو هڪ آهي
نه ڪي به. ها هنڪي سيني مهاڻائن بيان ڪندي محدود
ڪيو آهي پر دراصل هو آهي لايان.

” هر به آنت هٿ مت ڪر ورنه،

ڪيا جانا هـوء ڪٿوري.“

(سورت مڪه ۵، ۹-۶۱۲)

ڪل مالڪ جيڪو نرمل چيئن روپ الڪ ۽ اکر ست پرش
جو رچيو سو لايان آهي، ليڪن آتما نرمت جي شڪتيءَ
دوران انهيءَ کي محسوس ڪري ٿي ۽ دبال پرش جو درشن
پاڻي جي جهنڪي ستن اڪال ڪري سڏيو آهي. اها شڪتي
ڪروڙن برهمانندن جي مالڪ آهي ۽ قائم دائر ۽ لافاني آهي.
انهيءَ شڪتيءَ جي هڪڙي شعلي هيٺيان منڊل جن پر چيئن
۽ مايا جي ملاوت آهي ٺاهيا جي سڀ پرڪ، پر ٻهي ٻڙن ٿا.
انهن منڊلن مان ڪن پر چيئتا وڌيڪ ۽ مايا گهٽ، ڪن پر
چيئتا ۽ مايا برابر ۽ ڪن پر چيئتا گهٽ ۽ مايا وڌيڪ آهي.
انهن روحاني ديسن جا مالڪ آهن جوت نرنجن (نريا بد جو
مالڪ) اونڪار (ڪارڻ ۽ مهاڪارڻ پدن جو مالڪ) وغيره.

تون حروان وانگر هر وقت بيمت ڀرڻ جو خيال نه رک .
بدهمتي خيال کي اندر من جي گهائڻ کان مٿي کڻ چاڪاڻا
جو جيستائين تون انهن کان مٿي نه ايندين تيستائين اللهوي
نور کي نه ڏسي سگهندين .

”چون روحن ابرون نيامد آدمي ،

داشد از تصوير غيبي عجمي .

(مولانا روم)

جڏهن تون هن جسماني قيد مان نڪت حاصل ڪندين
نه تون خود بخود هڪ نئين دنيا جو ڏيکار ڪندين .

”از مشق جسم چون پاي خلاص ،

اي آس عالمي پايي جديد .“

(شمس لرواڙ)

خواجه حافظ صاحب به فرمائين ٿا ته جيستائين تون طبعي
جي سراءِ کان ٻاهر نه نڪرندين تيستائين تون حقيقت جي
گليءَ ۾ ڪپڻ وڃي سگهندين ؟

”نوڪر سرائي طبعيت نهي دوي ابرون ،

ڪجا ٻڪرئي حقيقت گذر نرائي ڪرد .“

انهن ٽن دوارن کان خيال کي مٿي اٿڻ کي سنڀ مهالما
”جيئري مرڻ“ ڪولس ٿا ۽ ويدانتي ”ڄڙ کان چيٽن کي
الڳ ڪرڻ“ چون ٿا . سنڀ مهالما انوسار جڏهن شد اڀاس
دواران شير کي خالي ڪري مٿي اچو ته سوکس، ڪارڻ
۽ ارميل چيٽن ڏيخن جو اڀو حاصل ٿيندو ۽ انهن کي ٻار
ڪري آما پر مالما، جو شد جو لاڙها ساگر آهي ، هر جي سمائي .
ڪوڙ ٻائي ۽ ٻين مهالما ٿي ڪلام ۾ پر مالما جي روشن
جو ذڪر ڪيل آهي .

”آدشت اگر چر آلك ارنجن ، سود پکنا گرمک آکي .“

(سري راک محل ۴ ، ۱۹-۸۷)

سڀ ڪم ڪار، لکڻ پڙهڻ، وڻج واپار وغيره سڀ خيال يا
سرف جي سھاري ھلي رھيا آھن. شرير، گھر بار، شهر،
جھنگل پھاڙ، درياءَ، زمين آسمان، سڄي ڇنڊ سڀ انھيءَ
جي سھاري قائم آھن. انسان اڳيان وس شرير کي بادشاھ
۽ خيال کي معمولي وستو سمجھي رھيو آھي. اسان لاءِ
دھ ٽي سڀ ڪچ ٽي پيئي آھي ۽ آتما کي ڪو مھتوئي ڪونه
ٿا ڏيون. اسين اڳيان جي ڪارڻ پاڇي کي انسان سمجھي
ويٺا آھيون. ڇا زندگي ھڏين ۽ ماس واري شرير کان
وڌيڪ قيمتي ناھي ۽ شرير پوشاڪ کان زياده سريشت ناھي؟
“Is not life more than meat and the body more
than the raiment?”

انھيءَ ڪري اي انسان! تون وش ۽ ڪارن کي ڇڏ.
اندرين جي پوئڻ ۽ سوانن کان منھن موڙڻ ۾ ٽي سڀ نعمتون
سمايل آھن. جيڪر انھن ۾ ڦاٿو، سمجھو اھو پنھنجي آتم ھتيا
ڪري رھيو آھي. تون نہ حسن يوسف وانگر جسم روپي
ڪوه، ۾ ڪريو پيو آھين. انھيءَ مان نڪرڻ جي ھڪ گھٽ
رسي آھي مالڪ جي مھر جي ڌار جا ھرھڪ جي اندر
آھي. انھيءَ رسيءَ کي پڪڙي ڇڏھن تون دھ ۽ روپي ڪوه
مان ٻاھر نڪرندين نہ تون ھڪ نئين دنيا ڏسندين جا ھن
وقت پنھنجي اکين کان اوچھل آھي. ھي جسماني اکيون
صرف فنا ڇڏن ڪئي ڏسي سگھن ٿيون پر جي پنھنجي
اندر وٺي اک کلي پري نہ تون لافاني منڊلن کي ڏسي
سگھيندين. حيوانن جو سر زمين ڏانھن جھڪيل رھيٿو.
اي انسان! پنھنجو سر بلند آھي ۽ انھيءَ ڪري تون مٿي نھار.
”اندر حيوان بنگر سر سوئي زمين ڏاڍو
ڪر آدمي آخر سر جانب بالا ڪن.“

(شمس لبراز)

سنڌ مع ڪا قوم يا مذهب ڪونهي. ڇو سڃاڻيندو آهي ته
 سو سنڌ آهي ۽ پوءِ ڪٿي هو ڪنهن به قوم يا مذهب جو
 هجي. ڇوڙي طرح جيڪو اهر- اي جي ڊگري حاصل
 ڪري ٿو ته ڪٿي هو ڪنهن قوم يا مذهب جو هجي ته اسين
 هنڪي اهر- اي سڏيون ٿا. سڀني قومن ۾ ٻن قسمن جا
 مهاڻا ٿيا آهن. ٻهريان سڌي درجي جا ۽ ٻيا عادي درجي
 جا. سڌي درجي جا مهاڻا پنهنجي شريعت جي ڇهن ڇڪرن
 جو اڀياس ڪندا ۽ علوي درجي جي مهاڻائن جو رستو اکهن
 جي مٿان شروع ٿيندو. مسلمان فقير به اکهن کان مٿي ويا.
 حضرت ابراهيم فرمائي ٿو ته مون ٿورو ڏٺو ۽ اهيءَ کي
 ڇڏي اچي ويس. ڪروگرنگ صاحب ۾ به اهو ذڪر
 آيو آهي.

”اسارا ڇڙ ٿا، ڪٿه ٿي ٿا، ٺاهڻا ٿا،“

شيوڪ ٿورو ڪرما، سکر شيد ڏکالا ٿا،“

(لنگهاري مهڻا، ۱۷-۱۱۱۰)

تسلي صاحب جن فرمائين ٿا:-

”مڱن دواڙي نه ٿي اڪ ٿا،“

الحمد ٿا ڏسندو جهڳڙا،“

حضرت محمد صاحب فرمائين ٿا ته هن شق القمر ڪهو
 يعني هو چنڊ کي ٻار ڪري ويو، سڀ مهاڻا جهڳڙي هن
 راءِ کي طئه ڪندا سي شق القمر ڪري ٿي وڃن ٿا.

بادشاهه جو جسم طاهري ڪٿي ٻين جهڙو هوندو آهي
 تڏهن به هنجي هڪ اشاري تي لکين لشڪر اچن ٿا، اهڙي
 طرح خيال (سرف) هڪ معمولي چڙ لکي تي لکڻ آهي
 شيد جو چڙو. جڏهن انهيءَ کي اڪاڱر ڪڍيو ته سمند
 جي چڙهندڙ وڻن وانگر سنسار کي لوڏي سگهين ٿي. دنيا جا

”ايڪ مهل دو ٻار ٻان شو شڪتي سلطان ،
 کڙڪي ڪرل ديدار دين بهت پڙا ان مان ،
 (جنم ساڪي ملي ڪي گوشت)

ڪبير صاحب فرمائين ٿا :-

”دو نون تل اک ٿار ملائو تب ديو گلزارا هئ .“

ٻنهي اکين جي نرون جي جوت شو نيتز ۾ جنهنڪي
 Third Eye يا مسلمان فقير نقط سويده چوندا آهن ، جتي اکين
 جون ٻئي وڳون Optic Nerves وڃي ملن ٿيون ۽ سندن
 شڪتي ڪنڀي ٿئي ٿي ، اتي پرڪاش ٿيو پوي . انهيءَ کان
 پوءِ سڪمن ٿاڙي اچي ٿي جنهنڪي مسلمان شاه رگ چون ٿا .

”الله شاه رگ نون نزدڪ .“
 (ٻي شاه)

اڻي شبد ٽن يا ٻاڻي جا ساري جهان جو ڪروو آهي
 پر گهٽ ٿئي ٿي .

”سڪمن ڪي گهر راڳ سن ، سن منڊل لڙ لاءِ ،

اڪت ڪٿا اڃا رهي ، منشا منهن سماءِ .“

(ملا وارو محلہ ۱ ، ۲-۱۲۹۱)

”ڪل ڪيرت شبد پڇان ،

اڻا پڳت چوڪي ايمان .“

(آسا محلہ ۳ ، ۱-۴۲۴)

جڏهن آتما سميتجي اڻي اچي ٿي اڻي هوءَ صرف ٽيان
 جي ذريعي ٿڪي سگهي ٿي ، پوءِ ٿارا منڊل ، چندوما ۽
 سورج کي پار ڪري ڪروءِ جي ٿوري سرويپ جو روشن
 ڪري ٿي . پوءِ آتما روحاني ديسن جو سير ڪندي شبد ٽن
 جي سنهاري سڃاڻڻ ٻهجي وڃي ٿي .

هولندو آهي. پر پاڻيءَ وارو عڪس جڏهن ديار تي پوي
ٿو ته انهيءَ ۾ سڄي جي شڪل نظر نٿي اچي صرف معمولي
جهلڪ هوندي آهي.

بند (شري) جا ڇهه چڪر اکين تائين ختم ٿي وڃن ٿا.
اهي ڇهه چڪر آهن:— (۱) گدا چڪر (مول آڌار) (۲) اندري
چڪر (سوادشتان) (۳) ناپي چڪر (مني پور) (۴) هردي
چڪر (اناحص) (۵) گنت چڪر (وشڌ) (۶) نيتر چڪر
(آگيا) جو اکين جي پويان آهي.

يوگي جن شري جي انهن ڇهن چڪرن جو اڀياس ڪري
مٿي اچن ٿا. پهرين نيتي، ڏوٽي ۽ بستي دواران شري-
جون سڀ غلاظتون صاف ڪندا آهن. پوءِ پنهنجي ڏيان
کي مول آڌار يا گدا چڪر جهڙي ڳڻپ چڪر نه ڇڏجي
ٿو ان ۾ ايڪاگر ڪندا آهن، پوءِ پنهنجي ڪنڊلينيءَ کي
جاڳرت ڪري ٻئيءَ جي ڪنڊي سان جوڙيندا آهن. اهڙي
طرح اڀياس ڪندي سڀني چڪرن کي خالي ڪري آگيا
چڪر، جو اکين جي پويان آهي، ۾ پهچن ٿا. اهو اڀياس
نهایت مشڪل آهي ڇاڪاڻ ته انهيءَ ۾ پراڻا پام ڪرڻو پوئو
جو گرهستي يا کمزور انسان نٿو ڪري سگهي. سٺف مهاتما
پراڻا پام جو ساڌن نه ڏسندا آهن ۽ سواسن جي يوگ جو
اڀدیش نه ڪندا آهن. اهي ڇهه چڪر برهمانڊ جي چڪرن
جي عڪس جو به عڪس آهن. انهيءَ ڪري سٺ انهن
جو اڀياس نه ڪرائيندا آهن ۽ روحاني چڙهائي اکين جي
پويان شو نيتر کان شروع ڪرائيندا آهن. هندجو اڀدیش
آهي ته آتما جي بينڪ تي خيال رکي مالڪ ڏانهن مخاطب
ٿي سندس نام جو پير سان سهرن ڪيو. ائين ڪرڻ سان
آتما سميت انهيءَ نقطي تي ايندي ۽ اندر پرڪاش
نظر ايندو.

اسٽرٽا يا اڇيٽي ٻڌي جو اظهار اکين مان مليٿو. آتما جو پرياءُ اکين ۾ رهيٿو. انهيءَ ڪري اکين دوران انسان جي اندروني جذبن جو اثر هن تي پويٿو. اکين جي اولي آهي عجيب، هڪ ئي ڌاڻي زبان! اشاري اشاري ۾ اکيون اهي داستان ٿيون ٻڌائين جي لائين آهن.

جاگرت اوستا ۾ آتما ۽ من جي بيمڪ اکين جي پويان رهيٿي. ڪنهن انڌي کي سڏيو ته هو اکين تي زور ڏئي ڇوڏو ته ها پاڻي! سڀني ۾ اها بيمڪ گلي ۾ رهيٿي ۽ گهري انڌ ۾ ٻاڻي يا دن ۾. اسانکي جاگرت اوستا کان اوچي حالت ۾ وڃڻو آهي ۽ نه ڪه هين. انهيءَ ڪري ستن جو مارڪ اکين کان مٿي ٿو شروع ٿئي. انساني سڀو يا بند، برهماند جو نمونو آهي.

”جو برهمندي سڀني ٻنڌي، جو ڪڇي سو پاوي.
انهي پراڻي پرم لب هي، سگر هو لڪاوي.“

(ڏناسري ٻيا ۱۵، ۶۹۵)

جيڪو شاعر جي ڪوچ ڪريٿو سو هن سلسل ۽ انهيءَ کان مٿي جي وچنا جو گيان حاصل ڪريٿو. وچنا جا چار حصا آهن. (۱) بند (۲) انڌ (۳) برهمند ۽ (۴) سڃڪند.

برهماند جو برهم لائن حصو پرک وقت ٻڌي پوي ٿو. سڃڪند يا مقام حق اباسي ڏس آهي جو پرک ۽ مها پرک جي اثر کان پري آهي. اهو امر بند ستن جو ٽچ ٿام ۽ سبب سبب جو لڪش آهي. ”برهماند“ جي ڇهن ڇڪرن جو عڪس ”انڌ“ جي ڇهن ڇڪرن تي پوي ٿو ۽ انڌ جي ڇهن ڇڪرن جو عڪس پوي ٿو بند جي ڇهن ڇڪرن تي. جهڙي طرح سج جو پاڇو جڏهن پاڻي ۾ ٿي پوي ٿو ته اتي سج جي شڪل نه نظر اچي ٿي پر ان ۾ نه گرمي ۽ نه برڪاش

ٻنهنجي اندر جهاتي پاڻڻ

اي انسان! تون ڪيستائين مٽڪي جي ٻاهرين چٽساليءَ، شڪل ۽ صورت تي موهيت ٿي پليل رهندين؟ ٻاهران ڏيان هٿائي تون مٽڪي جي اندر جيڪو پاڻي آهي انهيءَ ڏانهن نگاهه ڪر. ظاهري شڪلين سان تون ڳوڻو وقت موهر رکندين؟ حقيقت جو ڳڙ لاٿو ٿي ۽ انکي پنهنجي اندر الماش ڪر. جسماني شڪليون سڀ فنا آهن صرف حقيقت ئي قائم دائم آهي. ٻاهرين صورتن کي ڏسي انهن ۾ ايترو مڙو ٿي وڃي ته تون حقيقت يا ڀرمارو کي بلڪل وساري ويندو آهين. عقلمند اهو آهي جو سڀ مان موليٰ ڪڍي وٺي ڇاڪاڻ ته صرف ٻاهريون ڇاڪو آهي جو قيمتي موليٰ جي حفاظت لاءِ بنايو ويو آهي، انهيءَ ڪري پنهنجي اندر جهاتي پاڻڻ جيڪائي. سنڌن مهاڻاڻن جي انمول ٻاڻيءَ جي خزانن کي کولي ڏسو ته انهيءَ ۾ آما لاءِ ڪيڏي نه خوراڪ موجود آهي جا کائي اسين ٿر پٽ ٿي سگهون ٿا. گروءَ ارڃن صاحب جن فرمائين ٿا:-

”پيءُ دادِي دا کولي ڏنا خزان،

ٿا ميري من پيءُ ٺڌاڻا.“

(ڳوڙي محل ۵، ۱-۱۸۶)

اي انسان! تون ڏس ته پنهنجي ڪاٻا ڪهڙي نه خوبصورت آهي. پنهنجي جسم ۾ هٿ پير وغيره عضوا آهن پر انهن سڀني ۾ اکين جو رطبو ٻين کان اوچو آهي. انهيءَ ڪري سندن ڪارڊ به اوچو آهي. جڏهن ڪو خيال اٿي ته ته هڪ کن ۾ اکين ۾ سوين جهان اُلت پلت ٿيو وڃن. اکيون آهن آما جون کڙ ڪيون جن سان آما هن سنسار جو ديدار ڪري ٿي. Eyes are the windows of the Soul من جي

جڏي ڪٿي ته پرماتما هڪ اهڙو گرنٽ آهي جنهنجي ڀولي
 لاءِ بيان ۽ لاءِ آهي ۽ ويد الجيل قرآن شريف، گورو گرنٽ صاحب
 ۽ ٻيا ڌرمي گرنٽ سڀ انهيءَ ڪتاب جا صفا آهن
 هي ٻه ٻه ٽي ٽي لکيا ويا آهن ۽ هن کانپوءِ به ايشمار
 صفا لکيا ويندا. سڀئي سنڌ مهالما جن مالڪ جي پراڻي
 ڪٿي، جنڪي موجوده آهن ۽ آئينده ايندا انهن سڀني
 کي اسين نمڪار ڪرايون ٿا. اڄ هن جو ۽ پوک سيار
 به اسين ڌرم جي ٻاري ۾ ڪافي ڇرچا ٻڌي رهيا آهيون.
 سڀني ڌرم جا سمدلن ٿين ٻيا. انهيءَ ٻاري ۾ ڪئين ڪتاب
 لکڻ ٿا ۽ ڌرم هي سڄي. اصليت ڏانهن اسانجو ڌيان
 ڇڪايو ٿو وڃي. سڃاڻ ۽ اخلاقي قانونن کي جي سڀني
 متن ۾ ساڳيا آهن، تنجو بلند آواز سان ٻرجار ڪيو ٿو وڃي.
 جنهن اصلي مقصد آهي آتما جو پرماتما سان مڃاڻ جو تجربو
 ڪرڻ، جو مسئلن ۾ وڃي عالمگير روحاني مذهب ٿيندو.
 هن ڌرم ۾ سڀ ماڻهو پنهنجي پنهنجي سوسائٽيءَ ۾ رهندي
 به اهو تجربو ڪري سگهندا ۽ عواماني جي ستن مهالمان
 دشمن مڃڻ جي عزت ڪندا. اهو عالمگير ٻا وڻو واپسي
 ڌرم آد کان هليدو آيو آهي ۽ ايترو ئي پراچين آهي جيتري
 هيءَ دنيا.

بربا ڪندڙن انسان جي روحاني زندگيءَ جي بهاءُ کي سامهون رکيو آهي ۽ انهيءَ ٻالو، تي زور ڏنو آهي ته انسان جي اندر اهڙي ڪا چيز آهي جا شرير وانگر بداجي نٿي. هر هڪ انسان کي پنهنجي روحاني زندگيءَ جو وڪاس ڪري انهيءَ چيز کي ڄاڻڻ کپي جا لافاني آهي. انسان جي زندگيءَ جو مقصد دنيا ۾ پوکڻ وٽان ڪونهي بلڪ انهيءَ ستيه جي پرايستي آهي جو هر هڪ انسان جي اندر موجود آهي. سڀني گرائين پوئين ۾ انهيءَ اندروني روحاني زندگيءَ جي وڪاس ڪرڻ ۽ سرم ستيه جي ڪٽڻ کي ڪرڻ ڪرڻ جي ساڌن جو ذڪر آهي. ڪوبه سچي مددگار جو پوئلڳ ائين ڪڏهن ڪونه ڇوڻدو ته ڌرم صرف اعتقادن ۽ رسمن جو هڪ مجموعو آهي. سچي ڌرم انهيءَ سچ کي ڄاڻڻ تي پنهنجو اصلي مقصد سهجهڻ لاءِ.

”ناڪ، ساڄي ڪٽڻ سچ ڄاڻ.“

(سري راج محله ٣، ١٨-١٥)

هڪ متاثر پلي ڪٿي سوان هجن ليڪن منزل سڀني جي مالڪ سان ميللاپ آهي ۽ سڀني جي بنياد ۾ هڪ ئي ساڳيو اصول ڪم ڪري ٿو جو آهي نام يا شيد جي ساڌنا. اسانجو آتم ڪايناهه آهي پنهنجيءَ آتما کي شيد سان جوڙڻ ۾. انهيءَ کي صرف شيد پوک ۾ ڇڏجي ٿو. اسانکي سڀني ڌرم ۽ مذهبن جو پٿر ۽ پيار سان چستن ۽ اڀياس ڪرڻ جي ڳڻائي ۽ انهن جي اندر بنيادي اصول کي هميشه سڌم رکڻ کپي. انهيءَ لاءِ ته ڌارمڪ ڇڪتاڻ دور لڳي ۽ اسانجي دلين ۾ سڀني ڌرم لاءِ عزت پيدا لڳي. ڇاڪاڻ ته منزل سڀني جي ساڳي آهي انهيءَ ڪري اسانکي ماضيءَ، حال ۽ مستقبل جي سڀني ستن ۽ مهاڳائن لاءِ سڌمان رکڻ کپي.

کي ڪوڙو نه سڏارو. ڪوڙو اهو آهي ڇو گهرائيءَ ۾ نه وڃي
وڃاري نٿو.

”بيد ڪٽيب ڪهڙو مٿ ڇهولي،

ڇهولا جو نه بهتاري.“

(پراڻي ڪپر ۴، ۱۳۵۰)

جن کورمڪن مالڪ سان ميلاب ڇو اهو تجربو ڪيو آهي
-ي سڀني سان پيار ڪن ٿا. هو پرائميا کي سڀني ڇو پتا
Fatherhood of God ۽ انسانن کي پائي پائي
Brother hood of Man هٿ جي جذبي کي متسوس
ڪن ٿا. جيڪي دشمني ۽ الڳ الڳ رهڻ جي سکيا
ڏان ٿا انهن لاءِ بڪ ڄاڻو نه مالڪ جي ميلاب ڇو تجربو
ڪونه ڪيو اٿن. اسانجي آتما کي جيڪو مالڪ سان وصال
ڇوڏائي انهي لئي ٿو سوئي اسانجو اصلي ڏورم آهي. ڏورم
پسڪن ۾ جن روحاني تجربن ڇو ڏڪر ٿيل آهي تنهن
جيسٽائين سنگوروءَ جي سهائتا سان پنهنجي اندر نه ڏسو
پسڪن انهن ڪتابي تجربن کي اسين پنهنجو ڏورم سڏي نه
سگهنداسين.

”ڪيسو ساڄي هي هر نه وياهي.“

انسان کي پرائميا پنهنجي شڪل تي ٺاهيو آهي. انهيءَ
ڪري انسان کي پنهنجي مالڪ سان ملي مڪمل ٿيڻ جيڪائي.
انسان کي اهڙي ڏورم جي ضرورت آهي جنهنجو انهي مالڪ
جي ميلاب دواران پراپڪ ٿيو وڃي.

جيڪڏهن اسين سڀني ڪرڻن ٻولڻن جي چڱي طرح پراڻال
ڪنداسين ته خبر پوندي ته انهن ۾ مهاپرسن پنهنجي ذاتي
تجربن جي ڇوڏ کي ٽلهند ڪيو آهي. سڀني ڏورمن جي

آدرشي عالمگير (وشو ويابي) ڌرم

اڄ اسان کي ڇا جي ضرورت آهي؟ ڇا اهڙو هڪ نعرو عالمگير ڌرم جنهن ۾ سڀني ڌرمن جي خاصيتن ۽ سادتن جو سار هجي، ٺاهيو وڃي؟ اهو هڪ محض خيال آهي جو اڄ تائين اڻ ٺوڻ ٿي سگهيو آهي. ڪهڙي شريعت کي ڇڏجي ۽ ڪهڙيءَ کي اڀرائجي! ماڻهن جو طبيعتون مختلف ۽ سوچ جا طريقا مختلف ۽ هر ڪو ٻيو سمجهي نه منهنجو طريقو ٺيڪ آهي. سنسار ۾ ويچارن جو ميل ۽ فرق رهندو. سڀني کي هڪ خيال ئي آڻڻ مشڪل ٿو لڳي پر دراصل سڀني انسانن جو پاڻ ۾ روحاني رستو (Divine Link) آهي جنهن کي دنيا جي ڪار شڪتي ٽوڙي ٿي سگهي. انهيءَ ۾ شڪ ڪونهي ته رومن ۽ رواجن ۾ فرق آهي پر اصلي حقيقت سڀني ڌرمن ۾ ساڳي آهي. انهيءَ مشڪلات جو هڪڙو ئي حل آهي ۽ اهو اهو ته روحانيت کي هڪ سائنس جي روپ ۾ سنسار اڳيان پيش ڪجي. رومن، رواج ۽ شريعت ڀلي هر ڪنهن جي پنهنجي پنهنجي رهي پر هن روحاني سائنس کي هر ڪو عملي روپ ڏئي ۽ پنهنجي شريعت جي اندر آتما کي پرمانا سان ملائڻ جو تجربو حاصل ڪري. هر ڪنهن انسان جو شخصي مذهب آهي سندس آتما جو پرمانا سان جوڙڻ جو تجربو.

ٽانڪ، ساڄي ڪٿه سچ ڄاڻ.

(سري راڳ محلہ ۳، ۱۸-۱۵)

ڌرم انهيءَ سچ سان جوڙڻ جو ٺالو آهي. مهاتمان پنهنجي آتمان کي پرپوءِ سان جوڙيو ۽ انهن تجربن يعني روحاني ميدان تي حاصل ڪيل انپو کي ڌرمي گرنتن پوئين ۾ وڌائڻ ڪيو آهي. انهيءَ ڪري ڪنهن به گرنت پوئي يا مت متاثر

انهيءَ لاءِ نه آيا. پر ماڻها جو رنگ ٻڪڙي سندر ۽ ٻڙڙ
 ٿي پوي. پهرين. پنهنجي آيا کي خوراڪ ڏيڻ کپي ۽
 انهيءَ کانپوءِ جسر کي. ائين ڪرڻ سان اسانجي اندر آهڪ
 ڪڍ پيدا ٿيندا. انهيءَ لاءِ اهر ضروري آهي. سسنگ يعني
 سڄ جو سنگ. ارڙام ڪنهن ڪامل پرش جي صحبت ڪنهن
 جي آيا پر ماڻها سان ملي. سندس دلاري ٿي چڪي آهي.
 اهڙن روحانيت جي صاحبن جي صحبت ڪيو ۽ پنهنجي آيا
 کي ڪل مالڪ سان ڇوڙي رکيو.

ڪاٺا اهائي سندر آهي جنهنجي اندر آيا پنهنجي پتي
 پر ماڻها آيا شد يا نام سان ڇڙيل رهيئي. انهيءَ مٿان
 دواران ٿي آيا کي سڌر سهاڳ ملڻو پوءِ شرار ڏهي يا
 رهي ٿي ڏهنجو ڪو ڪر ٿو رهي ۽ اهو سڀ ٻهڊ صرف
 سڌورو شيرا دواران کورمڪ بچڻ سان ملڻو. اهر آهڪ
 ڏن، مٿل ۽ چترائيءَ سان حاصل ٿئي سگهي ۽ صرف
 پر ماڻها جي ڪرڻا دواران ملڻو.

”ڪاٺا ڪامڻا آيا سڻاڻو، پر ڏسي جس لائي ۽
 پر سڌي ٿي سدا سهاڳ ڪر ڪا شد سمالي.“
 (سوهي مجلد ۳، ۵-۷۵۴)

”گرمڪ هروي س ڪاٺا ڪرچي،
 هور سڀ پرم پلائي،
 جسو ديت سوئي جس باوي،
 هور ڪبا ڪو ڪري چترائي،
 سا ڪاٺا جو سڌر سڌي، سڌي آب سراري،
 دن ناوي ڏو ڏوئي ٺاهي، ٺاهر ڪري خاري،
 ٽانڪ سڄ ڏيائي پالي، جسو هر ڪرڻا ڌاري.“
 (سوهي مجلد ۳، ۱۴-۷۵۴)

هر وقت پنهنجي شريز کي سڃاڻڻ ۽ سوار ۽ انهيءَ جي پرورش ۾ لڳو رهڻ سچ پچ بت پرستي آهي ۽ پنهنجي اندر آتما کي سڃاڻي ۽ سينگاري پرمانا سان جوڙڻ جو نالو آهي خدا پرستي يا ايشور پوجا. پر اسين انهيءَ طرف ڪو ڌيان ڪونه ٿا ڏيون. ايتري قدر جو اسان کي سرجهي ٿي ڪانهي نه آتما جو پالڻ بوش ۽ سينگار ڪيئن ٿيندو آهي؟ در حقيقت شريز کان اول آتما جي سينگار جي ضرورت آهي ڇاڪاڻ ته شريز آهي گهر ۽ آتما آهي ان ۾ واسطو. رڳو گهر جي صفائي ۽ ٺاهه جوڙ مان ڪهڙو فائدو، جڏهن انهيءَ ۾ رهندڙ بکيو پياسو ۽ بي هوش پيو هجي! پهرين گهر ۾ رهندڙ ۽ پوءِ ٽي گهر جي ضرورت آهي. پر اسين پنهنجي اصليت کي ڀلائي شريز روپي گهر جي محبت ۾ اهڙا محو ٿي ويا آهيون جو پاڻ کي انهيءَ گهر جون ديارون ۽ ڇت سمجهي ويٺا آهيون يعني گهر ۾ رهندڙ خود گهر سمجهي پيو آهي. جيڪڏهن اسين هن گهر کي سندر ڏسڻ ٿا چاهيون ته پوءِ اسان کي انهيءَ جي اندر رهندڙ آتما کي سندر بنائڻ کپي. هن گهر کي ڪير قائم رکي سگهندو؟ هي گهر نه روڙ پيو بدلجي ۽ وجهيو ڏينهن ڏينهن پراڻو ۽ بيڪار ٿيندو. هي هميشه هڪجهڙو نٿو رهي ۽ هڪ ڏينهن ضرور هڪي ڇڏڻو آهي. تون آتما آهين نه ڪ شريز. شريز استر نه آهي. انهيءَ ڪري شريز جي مناسب ڊيڪ ۽ پڪ ڪندي پنهنجي آتما جي بيٺڪ (جا پنهني ڀرن جي وچ ۾ اکين جي پٺيان آهي) شونيتز ۾ لڳاءُ ۽ ڪنهن ڪمائي واري مهالما جي سکيا انوسار ان کي پرمانا سان جوڙ.

”ڪوئي جن هر سڌ ڏاوي جوڙ،

چون گهڻ، اڪڻ شپ ڏسنا، ڏاڍي پوان اڪرو.“

(جئٽسري محل ۵، ۶-۷۰۱)

تن پرستي ۽ ايشور پوجا

انسان چيئن آتما ۽ جڙ تس جا قانون هن سان لاڳو رهندا. جيتري قدر هو جڙ آهي، (۱) جڙ تس جا قانون هن سان لاڳو رهندا. جيتري قدر هو جاندار آهي، (۲) جسم جا قانون هن سان لاڳو رهندا ۽ جيتري قدر هو چيئن آهي اولري قدر (۳) چيئن جاندارن جا قانون انسان سان لاڳو رهندا جي کيس پنهنجي پالن روشن ۽ آرام جي لاءِ بتن ڪرڻ لاءِ پراڻا ڏين ٿا. جيستائين منش انهن جي دائري اندر ويٺو آهي تيستائين دڪن سان گهيريل رهندو. جڏهن انهيءَ کان مٿي آتما سان تعلق جوڙيندو تڏهن ئي هو سک جو پندار پالي سگهندو. ڪنهن صاحب فرمائن ٿا :-

” ڏاهو ڏر سڳا ڪرڻي نه ڏيکي،

چور ڏيکي سڄو ڏکيا هٿ. “

الهيءَ باري مهالما ٻڌو جو به ڪئن آهي نه جسماني
ڏکي ڏک روپ آهي.

Physical life is all misery.

نوٽ :- (۱) جڙ تس جا قانون آهن :- (۱) ڪشش (۲) لڳاو
(۳) بهرائي (۴) پرايه شڪتي.

(۲) جسم جا قانون :- (۱) پالڻ ۽ ديش (۲) وزن
(۳) وڪاس (۴) آتم وستار.

(۳) چيئن جاندار جا قانون :- (۱) اڃ (۲) سک
(۳) اي چيني محسوس ڪرڻ.

اڃا ئڻ. سائنس جي تجربي ڪرڻ کان پهرين اسين تسلي ڪندا
 آهيون ته سڀ اوزار صاف آهن، انهن تي ڪنهن ٻاهرين
 ناموافق چيز جو اثر نه ڪونهي ۽ ٻاهرئين ميل ميلاپ کي
 ڇڏي سڀ دروازا بند ڪري ڌيان کي ايڪاگر ڪري
 انهيءَ تجربي کي ڪندا آهيون. اهو عام ڏٺو ويو آهي ته
 عام ماڻهو پراڻين رسمن کي مڃڻ ۾ پاڻ فخر ٿا وٺن. پراڻا
 سڪا پوءِ اهي ڪٿي ڪيترا قيمتي يا لٽھاسڪ هجن، نئين
 نڪسال ۾ وجهڻا ئي پوندا، جي انهن کي موجوده سرڪار
 جي راج ۾ هلائڻو آهي. انهيءَ ڪري اڄ اهو اهم ضروري
 آهي ته ويهين صديءَ جي دنيا اڳيان ٻاهر سڪي ۽ بي معنيٰ
 رسمن کي ڇڏي سؤفي صدي ۽ نوس روحانيت جو آدرش
 رکيو وڃي. اڄ ڪلھ مختلف مت متاثرن جي پوئلڳن ۾
 جيڪا تنگدلي ۽ دشمني نظر اچي رهي آهي اها انهن
 مذهبن جي اڀرڻا ڪندڙن جي سکيا جي ڪارڻ ڪانهي
 بلڪ انهيءَ سبب جو اسين انهن جي سچي تعليم کان
 ناواقف آهيون ۽ سوار ٿيڻ، اڳيان ۽ تعصب سان ڀريا
 ٻڌا آهيون.

آهن جيڪي پاڻ سان من جون واشتائون ختم ٿيو وڃن ۽ اهڙي
 ساڌڪي کي سڏيو وڃي ٿو ته هڪڙي ڌيءَ جي ڏاڏي ۽ ڏاڏي جي
 پٽن جي وچ ۾. ڏور جي مارڪ ۾ گهڻي رڪاوٽون
 آهن. سڀ انسان جن ۾ سٺ مھالما ۽ اچي وڃن ٿا ڏهه
 ٽيڙين ٿا. مٿس کان پوءِ سندن سکيا ۽ سندن مشق ۾ ڪئين
 من گهڙي ڳالههون ملائي انکي موڙيو ۽ ڦيرايو وڃي ٿو. سندن
 جي رسائيءَ ۽ انهن مان سائنس جي ايجادن وانگر اسين
 ڏاندو ٿا. وٺي سگهون ڇاڪاڻ ته اسان وقت ڪرڻ اهڙو
 جسماني معدو ڪونهي جنهن دوران اسان روحاني رسائي
 ۽ تجربن کي سنڀالڻ جي سامهون وڌون ڇڏين سائنس ۾ رهندڙ
 دوران سڄي دنيا سان لهه وچڙ ۾ اچي سگهجي ٿو يا هوائي
 جهاز تي سوار ٿي وڌو جو سير ڪري سگهجي ٿو.

سٺ جي رسائيءَ کي سمجهڻ لاءِ اسانکي خود هن
 شرار رواي ٽريٽرڪ شالا (Laboratory) ۾ اندر وڃي سندن
 جي هدايتن انوسار پنهنجو تجربو ڪرڻو پوندو ۽ اهو تجربو
 هر ڪنهن کي الڳ الڳ پنهنجي اندر ڪرڻو پوندو.
 يعني روحاني تجربو شخصي يا ذاتي آهي. اهڙي ڪارڻ
 آهي جو روحانيت جو تجربو مندون، مسجدن، گورو دارن،
 گرجن، گرڻن، پورتن ۽ سمرتن مان ٿو ملي سگهي. روحانيت
 هي ٿاڃي صرف اهي ڏنڊه مھالما آهن جن ۾ مھالما جي
 هٿن ۾ جوڙائي تجربو ڪيو آهي ۽ هر وقت ڪن ٻيا.
 جڏهن هو اهڙو تجربو حاصل ڪندا ته پوءِ دنيا هڪڙي نچ
 معلوم ٿيڻي. انهيءَ تجربو کي پاڻ لاءِ جيئن ساڻس ڇا اصول
 آهن تيئن روحانيت ڇا به اصول آهن جهڙوڪ سچي ۽ پور
 زندگي، هوشياريءَ سان من کي ٻاهرين رڪاوٽن، اندرين
 واسن ۽ سنڀال جي ڦرندڙ گهرندڙ حالتن جي اثرن کان

ن. ايڪتا يا يڪسوئيءَ جي اوستا کي برايت ڪرڻ لاءِ
 ن. ٻي طرف ڪوشش ڪريو. هڪ نه ڏيوي ڀڌارڻ
 ايترو ضابطو رکڻ ٿو چاهي جو مرضي ۽ موجب انهي کي
 آڻي سگهي ۽ اتي طرف سندس اها به ڪوشش آهي
 پنهنجن اندرين پاوانن تي سندس ايترو ڪنٽرول رهي
 ٻاهرين حالتن جي ڦير گهير جو مٿس اثر نه ٿئي. پهرين
 وڌيڪ اسان کي سائنس جي دائري ۾ ڪٿي ئي وڃي ۽ اتي
 ڌرم جي. اڻڻي ڪرڻ (Electrons) کان وٺي ستارن تائين
 ڪي ڪجهه هن سنسار ۾ نظر اچي ٿو سو سائنس جي دائري
 اچي وڃي ٿو. انهن ڀوڪ ڀڌارڻ دواران جيڪي اسانجي
 درجدا ۽ امنگ اٿن ٿا سي به سائنس جي ڪوچ جي
 دائري ۾ اچي وڃن ٿا. انهيءَ دائري جي اندر اسين هر هڪ
 ڀڙ کي پنهنجي حواسن دواران ڏسي ٻڌي ۽ سگهي سگهون
 ا. پر اندر جي دنيا نرالي آهي. اتي اسانجون اندريون
 ڪي نئينون سگهن. ٻيو به سائنس ۾ مقدار (Quantity) ٿئي
 مثال طور ۱۰ اڌ روڻيون ڪڍيون نه هڪ روڻي ٿيندي پر
 اڌوري عقل وارا گڏا نه ڪو پوري عقل وارو نه بڻبو.
 نه سائنس ۾ ڇاچ ٻڌال لاءِ ٻاهرين ساز و سامان مان گهڻي
 گهڻي ۽ جن جي دواران ان بابت گهڻي ٿيڻ
 ڪهجن ٿا. سائنس جي تجربن ۽ نتيجن کي اسين
 ڀوٽا. انهن سڀني سببن ڪري سائنس جي هن
 عزت آهي. سائنس جا نت نوان تجربا ٻيا ئي
 ا. رهندا. دراصل، انهن جو نه ڪو انت
 ڌرم جي رسائي ڌرم ڌار تائين آهي ۽ اهڙا
 ۽ منزل تائين رسائي حاصل ڪئي آهي. ڌرم
 اندر دائمي خوشي، ڀوٽا ۽ من ئي
 خوشيءَ جا انت پندار انسان جي اندر

سٺن لاءِ اها ڏکڙي تجربو جي چيز آهي. انهيءَ آزاديءَ کي چئجي اڻ مڪئي. ڪهڙا ماڻهو مڪئيءَ جو اصلي ارمڻ لڻا سمجهن؟ مثال ڏيئي چوڻدا آهن ته پٽر وانگر بيجان ٿيڻ، اولاد جو سمنڊ ۾ ملي وڃڻ يا چورس جو چورس ۾ سمانجڻ آهي مڪئي. پر دراصل ٿيڻ ۽ من جي پٺڏان مان مڪڻ ٿيڻ جو نالو آهي مڪئي. تعلق ۾ لا تعلق ۽ لا تعلق ۾ ٿيندي به سڀ تعلق بهائي رکڻ، انهيءَ اوستا کي سمجهڻ ۾ مڪئي. پر مارڻ جو به ورن ڏاڪو آهي ڪورو ٻڌي ۽ ٻيو نام ٻڌي جنهن دوران مڪئي حاصل ٿئي ٿي. هي جيتري ئي مڪئي حاصل ڪرڻ جو مضمون آهي ۽ ڏرڻ جو واحد مارڻ.

”حافظ محمد ايران خاڻه موروپ ما اسف.“

يعني:- اي حافظ! مٿان حق يا چڪنڊ اڻانچو موروپي ڪور آهي.

جيڪڏهن سائنس ۽ ڌرم جي نعتن ۽ اڻون هي مضمون ڏانهن ئي وڃار ڪيو ته معلوم ٿيندو ته ٻنهي جي وچ ۾ ڪورو سڃيڻ آهي. سڀني جاندار جيون (جنهن ۾ انسان به اچي وڃي ٿو) تي واپس ٻڌل جي ٻنهي قسمن جو پراڻ ٻوٽو. هڪ اندرون، ٻيو ٻاهر. انهن اٺن جي ڪا به حد مٿي ڪاهي ۽ سڄي سسار ۾ واپس آهي. انسان ۾ عقل ٻڌي ۽ ڪيان آهي؟ اهي وضوون ٻين جاندارن ۾ ڪونهن. انهن دوران انسان پرڪريءَ تي وجهي پائيٽو. جيستائين انسان جي اندروني ۽ ٻاهرين اوستائن ۾ ايڪتا رهيتي تيستائين هو خوش رهيو يعني جيستائين سڀ ڪج اسانجي مرضيءَ سان ٿين ٿا. پر اهو اسانجو عام تجربو آهي ته اها ايڪتا جي حالت ڪهڙو وقت قائم رهي ۽ اهي اوستائون لڳاتار ڪيترن ئي ڏينهن ۽ راتن ۾

”نورائي وصل ڪرڻ آڻي ،
نورائي فصل ڪرڻ آڻي .“

(مولوي روم)

اها سڀيا قدرت جي ٻين نعمتن جهڙوڪ روشني، هوا ۽
پاڻي ۽ وانگر سڀني لاءِ مثبت آهي .

سائنس ۽ ڌرم

سائنسدان عام طور سمجهن ٿا ته ڌرم صرف هڪ وهڻ
آهي (Bundle of superstitions) ۽ انسان مذهب کانسواءِ
ٻه آرام ۾ اهڙيءَ ريت زندگي گذاري سگهين ٿا، جهڙو ڌرم
کي پالڻ ڪرڻ سان . سائنسدان جن جو ڌرم ۾ وشواس
ڪونهي سي هڪڙا ڏيندا وڻن ته ڌرم آهي انسان لاءِ هڪ
قسم جو آفيئر (Religion is the opiate of the people) ۽
ٻئي طرف جيڪي ڌرم جي ٽيڪ وٺن ٿا سي چون ٿا ته
سائنس وڻاش ۽ ارباديءَ جو سامان پيدا ڪيو آهي ۽ دنيا
۾ لڙائي ۽ بي چيني ڦهلائي آهي . وگيائين جو رايو آهي ته
انسان ۾ من پرڏان آهي ۽ جي من کي ٽيڪ رکيو وڃي ته
پوءِ آتما (جيڪڏهن ڪا اهڙي چيز آهي ته) پنهنجو پاڻ
ٽيڪ رهندي . هنن جي پاران آهي ”هي مالڪ! (جيڪڏهن
ڪو آهي) منهنجي آتما (جيڪڏهن ڪا آهي) جي سار ٿي.“
هنن کي آتما ۽ پرماٽما ٻنهي جي هستيءَ بابت سندن آهي .

سنتن مهاٿامن جو ابدش آهي ته آتما شرار روپي قيد
۾ ڦاٿل آهي ۽ ڇنڇل من انهيءَ جو چوڪيدار آهي . انهي
ڪري انساني زندگيءَ جو اٽل آدرش صرف اهڙي ئي
سگهين ٿا آتما کي انهيءَ قيد مان ڇڏائي پرماٽما سان ملائجي

لي نه پوءِ هو چاهي گرهست پر وهي چاهي ستياس پر، ڪجهه فرق نٿو پوي. ستن مهائمان جو اصلي اُپديش آلمڪ آهي. هو ڪنهن نه ڪنهن سماج پر ضرور رهتا پر انهن جو اصلي مقصد آهي غائل ۽ اچيس آلمانن کي جاڳائي، صرف شبد بزرگ جو اڀياس ڪرائڻ. انهيءَ ڪري هو قومي ۽ مذهبي جهيڙن ۽ بڪيڙن کان هميشه دور رهتا. هو نه ڪو نئون دين يا ذورم جاري ڪندا ۽ نه ڪو ڪنهن پراڻي ذورم يا مذهب کي ٽوڙين ٿا.

سڀني ذورمن جي بنياد پر صرف شبد جي اڀياس جي هدايت آهي. پر اها ذاري ذاري ڪم ٿيندي ئي وڃي ۽ صرف الهيءَ جي ٽوڪ رهندي رهي آهي. ستن جي سکيا ڪنهن گرنٽ ٻوليءَ يا ڪرم ڪانڊ جي نيمن سان تعلق نٿي رکي. سندن سکيا جو دور آلمڪ آهي ۽ آلمڪ منڊلن جي چڙهائيءَ تي آهي جيئن جي سڄي صرف ستسنگ ذريعي پڄي سگهي ٿي. هي سکڻ ۽ پڙهڻ جو مضمون نه آهي، جڏهن آلمڪ آند اندر حاصل ٿيندو ته من الهيءَ پر مڪن ٿيو وڃي ۽ آتما کي شائتي مليڻي. جڏهن اها اوستا ٽامر ٿي وڃي ٿي ته پوءِ ڪال ۽ ماها جو ٿورو به نٿو اٿي. ستن جي سکيا جو اصل آتم گيان آهي جو بنا لکڻ پڙهڻ جي ڀاڱيس ڪجهه ستن مهائمان جي جيون تي نظر وجهي ڏسو ته هنن آلمڪ گيان پر ڪيڏي نه ڪماليت حاصل ڪئي! مختلف قومن ۽ مذهبن پر رهندي به سندن اصول هڪ ئي رهيو آهي جنهن پر ٿير ٿار جي ڪا گنجائش نه آهي. ستن جو زبان، رسم و رواج ۽ ڪرم ڪانڊ هي جهڙجهڙن ڏانهن نٿو وڃي. هو جيون کي روحاني راه ڏيکاري مالڪ سان ملائين ٿا ۽ نه ڪو مالڪ کان وڇرڻ ٿا.

جن اڀياس ڪري پنهنجي اندر اڀڪاٺ حاصل ڪئي آهي سي دنيا جي ڀيڙ پاڙ ۾ وهندي به اڀڪاڙتا ۾ رهي سگهن ٿا ۽ هو جنهن وقت به چاهين پنهنجي اندر سچي اسٽرٽا جو آئند وٺي سگهن ٿا. اهڙي شائتي ۽ اسٽرٽا ٻاهر ڪٿي به نٿي ملي سگهي. جي ڇت جي ور لڏي اسٽرٽا آهي نه پوءِ جهنگل ٻهاڙ ۽ ندين جي اڀڪاٺ مان ڇا ورتندو؟

ڌرم کي ان حصن ۾ وراهي سگهجي ٿو، هڪڙو سماجڪ ۽ ٻيو روحاني. سماجڪ ڌرم جو مطلب آهي ڪنهن خاص سماج يا سوسائٽي ۾ ملي جهلي ورتل، سماجڪ ڌرم ۾ سڌار آڻڻ، ٻراڻن يادگارن ۽ وڏن ڏينهن کي ملهائڻ ۽ ڀڄڻ ڪيڙڻ ڪرڻ. اهو نيتي سکيا جو مارڪ آهي. روحاني ڌرم جو مقصد صرف آتمڪ آهي جهڙوڪ آتما ڇا آهي؟ هندو پرماتما سان ڪهڙو تعلق آهي؟ روحاني ڌرم جو مقصد آهي روحاني ترقي ۽ آتما جو پرماتما سان ميلاپ. انهيءَ لاءِ نه انسان هن زندگيءَ ۾ ئي سڀني ٻنڌڻن کان آزاد ٿي ايشوري اڻيو پراپت ڪري مالڪ ۾ لڻ ٿي وڃي.

انسان سماجڪ ٻراڻي آهي ليڪن سماج جو بنياد روحاني ترقيءَ تي ٻڌل آهي. جهڙي طرح شراب جي سوڀيا صرف آتما جي ڪارڻ آهي ۽ آتما بنا، شراب پيڪار آهي اهڙي طرح آتمڪ اُتڀيءَ جي دواران ئي سماج جو شان ٻڌجي ٿو ۽ جتي اها آتمڪ اُتڀي نٿي ٿئي اتي ٽنگڻي، تعصب ۽ خود غرضيءَ جو دؤر زور وٺي ٿو ۽ مت متاثر جي وچ ۾ دشمني ۽ جهڳڙا ٿيو پون.

اڄ ڪلهه سماجڪ ڌرم جي ڪمي ڪانهي. ڪمي آهي نه روحاني ڌرم جي. انسان کي پنهنجي اصلي جوهر جي ڄاڻ هئڻ ضروري آهي ۽ جڏهن انهيءَ جي سوجهي پئي

ٺٺي داس جن نه راماڻي جي ٻال ڪانڊ ۾ فرمائين ٿا:-
 ”هن بند چلي مٺي هن ڪالو،
 ڪر ٺ ڪرم ڪري بدھي ٿاڻا.“

(ٺٺي داس جي)

سڀ کان پهرين اسان کي پنهنجو پاڻ کي سڃاڻڻو آهي ۽
 اهو ٺڏهن تي سڳو پٽو جڏهن اسان پنهنجي ٻاهر پٽڪندڙ
 شين کي روڪي اندروني دنيا ۾ داخل ٿي سگهون اوستا
 پرايڊ ڪيون، صرف ٺڏهن تي آيا پرماتما کي ڏسي
 سگهندي. پرماتما جو اصلي مقصد آهي آتما ۽ پرماتما جو
 مڃاڻ، مهاتما به جو فرمان آهي نه پرماتما جو اهو صرف
 پنهنجي اندروني کي سڳو پٽو، جرم ٺٺي شين هائو ۽ ٺٺي
 ٺو نه سڳو ۽ شين ۽ جو چهره انسان جي اندر آهي، ٺٺي
 نه نه لڪل آهي نه پرماتما جي بادشاهه انسان جي اندر آهي.

The Kingdom of Heaven is within you

روحاني سفر کي طر ڪرڻ لاءِ گهر ٻار ۽ ڪم ڪار ڇڏڻ
 جي ضرورت نه آهي ۽ اڪو قوم يا مذهب بدلتا جي
 ضرورت آهي. دنيا جا ڪم ڪار ڪندي نه اها ٻارا ڪري
 سگهن ٿي. پر انهيءَ جو پٽ پوري سڳو پٽو ٺٺي ملين.
 ”ٺٺي سڳو پٽي، پوري پوري ٺٺي،

هسڊنا ڪيلڊنا پٽڊنا ڪاولڊنا

وڃي پوري مڪمل.“

(گوجري وارو جلد ۵، ۱۰-۵۲۲)

دنيا کي ٺٺي هن ۾ وڃڻ جي ضرورت ڪانهي. پنهنجي
 اندر ورتي کي اڳاڻو ڪرڻ تي سڄي اڳاڻي آهي.
 ”سو اڳاڻي جس ردا ٿا.“

(سندھ جلد ۵، ۱۷-۱۱۸۰)

کي ڄاڻڻ جي بلڪل پـرواه نٿا ڪيون. جسماني تڪليف
(بخار، درد وغيره) کي دور ڪرڻ لاءِ علاج ضرور ڪيون
ٿا ليڪن مانسڪ روڳس جي علاج جي باري ۾ ڪڏهن
سوچون نه ٿا. اسين نه سڄي زندگي کائڻ پيئڻ ۽ سمهڻ ۾
گذاري ٿا ڇڏيون ۽ رات ڏينهن دنياوي پدارتن جي پراستي
۾ سرگردان ٿا رهون. پوءِ ڇو ڪيئن پنهنجي پراڻي کي
اندر پسي سگهنداسين؟

”ندري آوي نس سڌ مهه،

ڪٿه مليئي پرپ اڀاسي ٿوهه.“

(پلاول مهه ۵، ۷-۸۰۱)

جهن انسان کي ڏسڻ لاءِ ٻاهرين اکين جي ضرورت
آهي، ٻڌڻ لاءِ ٻاهرين ڪنن جي ضرورت آهي ۽ ڳالهائڻ
لاءِ زبان جو محتاج آهي سو روحاني نقط نگاهه کان مڙده آهي.
پرستم کي پنهنجي اندر ئي بي سگهجي ٿو. انهيءَ ڪري
پنهنجي اندر جهاني پاڻ کڻي. اندران ئي سک ۽ شائستي
جو خزانو ملي سگهيتو. شيد روپ ۾ مالڪ سڀ هٿ حاضر
ناظر آهي ليڪن انهيءَ کي ٻڌڻ لاءِ دنيا جي شور غل کان
هٽي پنهنجي ورثيءَ کي اندر اڻڪاڙ ڪرڻو پوندو. اندر وارن
سفر پيرن بنا طئه نٿي ٿو، بنا اکين نظر اچي ٿو. اتي بنا هٿن
ڪم ڪار نٿي ٿو ۽ بنا ڪنن ٻڌجي ٿو.

”اُکي باجهه ويڪڻا، وڻ ڪٺا سڻا.

پيرا باجهه چڻا، وڻ هٿا ڪرڻا.

جيئي باجهه، ٻولڻا، ۽ جيوت ڪرڻا.

ناٺڪ ڪم پڇاڻڪي، ته خصمي ملا.“

(ماجه وار مهه ۲، ۲-۱۳۹)

ظاهري ۽ اندروني ڌرم

سائنس ظاهري دنيا جو علم آهي، شريعت جسماني رهن
 ڀرين جو مضمون آهي ۽ روحانيت آتما ۽ شرار جي اندروني
 منڊلن جو ڪيان آهي. روحانيت چڱي ڳالهه جي انهن
 ٻانڌن ۽ هن سان ميلاب ڪرڻ جي سائنس کي، شيءَ هڪ
 ڳالهه ۽ نوالي حيثيت آهي. انهيءَ ڪري روحاني ڌرم يا
 منجهس ڪمائيءَ ۽ مشاهدي جو مضمون آهي. جنهن
 دوران روحاني نري نيتي ۽ زندگيءَ جو رخ بدلي ٿي ٿو.
 عقل ۽ ٻڌيءَ جي وڪاس کي روحانيت نثر ڪولجي ڇاڪاڻ
 تہ سڄي روحانيت يا پرمارف اهو آهي جنهن ۾ انسان جي
 سهڻوڻ عيني ڄاڻ ۾ نيتي ۽ وڃي ڪل مالڪ ۾ سمائي
 ٿي. سڄي روحاني انهن حاصل ڪري آتما اڀال ٿي پري ۽
 هڪ خاص قسم جي اسٽار ۽ آند پراپ ڪري ٿي. جن ٻنهن
 اهو نثر حاصل ڪري مالڪ جو روشن ڪيو آهي انهي
 مالڪ جي ڏسڻيءَ ۾ ٻه دليل ڏيکارڻ جي ڪا ضرورت
 ڪونهي. حالانڪ مالڪ جي ميلاب جو اهو عقل ۽ ٻڌيءَ
 جي دائري کان پري آهي تہ ٻه دليل ۽ عقل جي خلاف تہ
 آهي. جيڪي مالڪ ۾ مڪن رهن ٿا سي ۽ انهيءَ آند کي
 پوريءَ طرح ورنن ٿا ڪري سگهن. ڇاڪاڻ تہ اهو انهن
 دواصل لائين آهي. هي جسماني اکين دوران نثر ٿي
 نثر سگهي. انهيءَ لاءِ اڀرڻ شائتيءَ ۽ اسٽار جي ضرورت
 آهي. سڄي روحانيت واد واد، سوچ و پيار ۽ اٽڪل سٽڪل
 کان پري جي ڇڏڻ آهي ۽ اڌا آتما ۾ پرڪاش جي روپ ۾
 پرڪش ٿي ٿي.

ظاهري علم اصلي حيثيت کان بغير آهي. اسين تہ صرف
 ٻاهران وڌا حاصل ڪرڻ ۾ لڳا پيا آهون ۽ اندروني راز

اسانجي شرار کي ڏهه اوزار آهن :- پنج ڪرم اندريون ۽ پنج گيان اندريون، جن جو تعلق جسماني اعمالن سان آهي. دل جا چار اوزار آهن - چمت (چستن يا خيال ڪرڻ جي شڪتي) من (من ڪرڻ جي شڪتي) اڏي (ويچار جي شڪتي) ۽ اهدڪار (اهم ۽ پختي ارادي جي شڪتي). انهن چئن جي تعلق عقل سمجهه ڄاڻ ۽ پنڃاڻ سان آهي ۽ گيان انهن دواران اڳيون ٿئي ٿو. آتما جو اوزار آهي سرف يا ڌيان ۽ سندس ڪم آهي ايڪاڪرتا. ڪرم شرار دواران ٿين ٿا، تهڙو دل دواران ۽ خوشي آتما جي ذريعي محسوس ٿئي ٿي. جيڪڏهن جسم دل ۽ آتما جي اندران هڪٻئي تي سر ٽڪري نه پوءِ جيڪر زندگي خوشحال ۽ آدرشي بڻجي پوي. جسماني ورزش ڪرڻ وارو انسان بهلوان بڻجي پوي ۽ عام لوڪ همدجي عزت ڪندا. دل يا عقل جي ورزش ڪرڻ سان انسان دانا ۽ بدبمان ٿئي ٿو ۽ سندس ناماچار ٿلهڇو وڃي. آتما ڪي اڀياسي لکين انسانن تي پراڻ ۽ جهيٽو ۽ سڀ همدجي عزت ڪندا. هو هر وقت خوش مزاج رهيو ۽ شيد جي گوناچار هر وقت همدجي اندر ايندي رهي ٿي. انهد شيد کي اُندي وهندي ٻڌڻ ٿي ”سرن“ آهي، اهوئي پراڻ دواران گانو آهي ۽ اهوئي آتما جو آند آهي، انهد ڌن ۾ قدرتي ڪشش آهي ۽ انهيءَ جي ٻڌڻ سان من ايڪاڪر ٿئي ٿو. اهو نقد ڌرم آهي جنهنکي سرف شيد يوگ چئجي ٿو ۽ جنهنجو پيد پوري ڪورو وٽان ملي سگهي ٿو.

هي سوجهي عئل ۽ ٻڌيءَ جي ڪوششن سان حاصل ٿي
سگهيتي سي انهيءَ ٻالڪ وانگر پليل آهن.

پر ماڻا سڄ پڄ هڪ اهڙي هتي آهي جا سڀ عام ۽
کيان کي سهارو ڏئي ٿي. سڀ ماڻا انهن جو زور انهيءَ
لڳي ٿي آهي تہ صرف ساڌنا دواران آيا ۽ پر ماڻا جو کيان
حاصل ٿي سگهيتو. انهيءَ کي هونئندڙ دم سڏين ٿا جهنڊو
ٽهرو هن زندگيءَ ۾ ٿي ٿي سگهيتو. جيئن ٿي ٻهڻ
آندڙن ايترن دواران ايتري پرڪاش ڏسي سگهجي ٿو
۽ اندروني گمن دواران انهن جي جهنگل ٻڌي سگهجي ٿي.
”پنهان چهر سر مشرق ڏيندڙ،

ڪلامش واپس خود ڏيندڙ.“

اهڙي طرح آهي اٽل وڻ ۽ ٻورن آندڙ ٻار ۽ ڪوٺ
جو. نقد ڏور جو مطلب آهي تہ سنسار ٻڌو ۽ جو روپ نظر
اچي ۽ سندس شيوا جو رنگ چڙهي. موه ڪاٺو ۽ مڪتي
جو ڪهڙو اعتبار آهي؟ انهيءَ نقد ڏور کي لوڪس ”ڪليل
ڏور“ (Open Religion) سڏيو آهي. انهيءَ جي خلاف
”اڌار ڏور“ کي لوڪس ”بند مذهب“ (Closed Religion)
ڪوٺيو آهي. اڌار ڏور آهي هڪ روشن راجن جو مجموعو
جو موه ڪاٺو ٿل ٿلڻ جو واعشو ڪريو. اهو صرف
رٻاري جمع خرچ آهي جهنڊو ڪوٺ ٻرو ڪوٺي. اڄ
اسان کي نقد يا ڪليل ڏور جي ضرورت آهي جهنڊي ٿورن
۾ آيا اڻڻ ڪري اڄ جي دنيا ٻاڻ ٻاڻ ٿي وڃي. پر ماڻا
۽ برمارت ڪنهن خاص ڏور يا مذهب جي چاندا ڪانهي.
انسان آيا، دل ۽ شرير جو مرڪب آهي ۽ انهي ٿوري ڏس يعني
آتمڪ، دل ۽ جسماني ۾ سندس وڪاس ٿي سگهيتو.
انهيءَ ڪري جهن انسان جو ڌيان آتمڪ ٿئي ٿو
نند، اهو تہ ٻهڻجي اندر روحانيت جو چارو ڏسي سگهندو.

اسانکي پنهنجي آتما جا اڳيان جي ڀرڻ ۾ قيد آهي تنهنڪي آزاد ڪرڻو آهي ۽ اها اوستا پاران ۾ ٻڌجي ٿي سگهي ٿي. اهڙي طرح آتما روپي قطري کي پرماتما روپي ساگر ۾ ملائڻ جو نالو آهي ڌرم يا مذهبن ۾ مارت ڌرم جي جان آهي، اندروني جوهر آهي. سنڌ مهاتما انهيءَ سچي پرمارت جي سکيا دنيا کي ڏين ٿا. اسين عام لوڪ انهيءَ کان بي خبر آهيون حالانڪ اهو ئي اسانجي زندگيءَ جو آڌار آهي. انهيءَ روحانيت جي جهلڪ انهيءَ وقت محسوس ٿئي ٿي جڏهن ساڌنا دواران اندرين ۽ من کي اڻڪاڙ ڪجي ٿي. عقل ۽ ٻڌيءَ دواران اهو انڀو حاصل ٿيو ٿي سگهي. سوچ وڃي ڌرمي يا ٻڌيءَ ڪلپنا دواران انهيءَ کي پاڻ ۾ نامڪن آهي.

”سوچي سوچ نه هون ٿي، جي سوچي اڪ وار،
 سهس سڻاڻا لڪ هو، نه لڪ نه چاڻي لال.“
 (جپ جي - ۱)

سو چيئن شرابيءَ جي بياس ڇهڻ جي نه آهي ٿيئن
 روحانيت جي پراڻي سوچ وڃي دوارا نامڪن آهي.
 سينٽ آگسٽين (Saint Augustine) سمند جي ڪناري تي
 وڃي پنهنجي بستمڪ (De Trinitate) دي ٽرنيٽي جي
 باري ۾ سوچي رهيو هو ته ڇا ڏسي ته هڪ ننڍو ٻالڪ
 سڀ (Shell) سان سمند مان پاڻي ڀري هڪ سوراخ ۾ جو
 هن ريتيءَ جي وچ ۾ لاهيو هو، پير وجهي. ٻالڪ کان پڇيائين
 ته تون ڇا ڪري رهيو آهين؟ هن ورائيو ته مان سچي سمند
 جو پاڻي خالي ڪري هن سوراخ ۾ وجهڻ ٿو چاهيان. تنهن
 ئي سينٽ آگسٽين چيس ته تنهنجي نه ساري محنت فضول
 ويندي. ٻالڪ جواب ڏنو ته آخر ڪڇ نه منهنجي محنت
 مان فائدو ٿيندو. اهڙي طرح جيڪي سمجهن ٿا ته ڌرم ستيه

جو سارلس بائيٽ چاهيو ٿا تہ پوءِ شروع ڪر جا ٻنن ٿوري
سڄي مالڪ سان ٺهڻ لڳايو.

”گروهي خواهيد پيوستن باراني واعظان،
ٻاڊ اڌ دنيا و ڏهن ڪردن شمارا انتظاع.“

ڌرم جي شروعات ۽ نقد ڌرم

ڌرم اسانهي اندر شروع ڪيئن ٿو ٿئي؟ جڏهن انسان
موس ڪريٽو نه ٿي ٿو ٻوڙو ۽ نه آزاد نه آهي ۽
انهيءَ ڪري انهي اصلي راز جي ڪوچ ۾ لڳي ٿو ۽ زندگيءَ
جي ”ڌرم“ ۽ ”ڪيئن“ کي ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪري ٿو.
انسان جي زندگيءَ جو ٻيو نه سڃاڻو آهي ڇا؟ هي آهي تہ
انهيءَ کي بائيٽ ڄڻائي. ڌرم جي رعا سڄي جڳها جڏهن
انسان جي اندر ائين ٿئي ٿي اهو طاهري مت متاثر ڪري
پنهنجو آدرش نه ٻڌائيندو ۽ نه ڪنهن تہ ڌرم نيم ۽ سڌا
کي مڪمل سمجهندو. اهڙو جڳها سڌو انهيءَ آدرش
جي ڪوچ ۾ رهندو جو امير ٿوري غريب، ٽٽي گيان ٿوري
عام انسان سڀني جي اندر گهٽ آهي ۽ انهيءَ آدرش جي
پرلڪ جهڙڪ ڏيان ۽ سماڌيءَ ۾ لڳل ساڌڪ هي ڏيکار
مان ملي ٿي تہ برابر ساڌارڻ زندگيءَ کان ڪا اوچي زندگي
نه ٿيڻي آهي. پر انهيءَ جهڙڪ کي بائيٽ کان پهرين اسانکي
پنهنجي بايٽ جي ڄاڻ (Self Realization) حاصل ڪرڻي
پوندي. پنهنجو بايٽ ڄاڻڻ آهي سڀ ڪيان هي الف. ب.
عام ماڻهو تہ صرف ٻاهرين نشانن وٽ ۽ ڪنهن نه ڪنهن
مت کي مڃڻ تي ڌرم سمجهن ٿا پر روحانيت جو تعلق صرف
روح يا آتما سان آهي. آتما ڇا آهي؟ انهيءَ جو گيان حاصل
ڪري، آتما کي پرمانا ۾ لڳن ڪرڻ تي سچو ڌرم آهي.

۽ ٺڳڙهيءَ جون پٽيون ٻڌجو وڃن. انسان پنهنجو حد بند ڏيڻ
 پاڻ ئي لاهي ٿو ۽ ڪوھ جي ڏيڏر وانگر سندس محدود نظر
 انهن سڃاڻن کان پري نٿي وڃي. ڌرم شاسترن ۾ درج ٿيل
 ريتيون ۽ رواج اصل ۾ نه آهن جي بڻائيندڙن انهيءَ خيال
 سان ٺاهيا ته اسان ۾ پريم، نياڳ ۽ روحاني آزادي وڌي
 پر فرقپورستن ۽ ڌرم جي ليڪيدارن جي هٿ ۾ اهي ريتيون
 رواج هٿ ڪڙيون پنهنجي پيڙهيون آهن ۽ مختلف مت متاثرن جي
 وچ ۾ جهڳڙي جو ڪارڻ پنهنجي رهيوون آهن ۽ سچي ۽
 سرويادي ڌرم کان اسان کي دور ڏکي رهيوون آهن.
 مڏس جونيءَ جو اصلي مقصد آهي پرمانا سان ميلاپ، سندس
 پريم ۽ ياد ۾ مڱڻ رهڻ ۽ خالق سان پيار ڪري خلقت ۾
 سندس جلو روپ. پر اڄ حالت بالڪل انهيءَ جي ابتڙ آهي.
 پرمانا کي وساري ۽ پريم جي مارگ کان هٽي اڄ انسان
 انسان جو دشمن ئي رهيو آهي. پرمانا جي پڳڙي کي
 ڇڏي اسين نهٺ سنساري ٿي پيا آهيون. هيءَ دنيا ڇا
 آهي؟ پنهنجي پرم پٽا پرمانا کان بيمڪ ٿي ٻين سان ٺيهڻ
 لڳاڻ يا ٻين جي چرچا ڪرڻ.

”داني ڪه چيسف دنيا دل از خدا بر بدن،

جز عشق او گزندين جز ذکر او شيدن.“

پرمانا جا عاشق بڻجڻ! جڏهن انٽري انڀر کلي ٿو سي

سڃاڻي ٻڌجو ٻڌن ۽ پوءِ هو هميشه فرقپورستيءَ جي
 پرچارين کان ڪنارو ڪٽن.

بلي شاه جو ڪلام آهي:-

”ڌرم سالي ڏڙوائي رهندي، لاڪڙواري ٺڳ.

مسيٽان وچ ڪسي رهندي، ئي عاشق رهن الڳ.“

جيڪڏهن ڌارمڪ پرچار ڪن ۽ وعظ ڪندڙن جي اُپديش

فرقي بندي

عام ڏٺو ٿو وڃي ته ساري لوڪ گرم ڪانڊ يا شريعت
 کي پرماتما کان به وڌيڪ مڃڻ ڏين ٿا. هو سمجهن ٿا ته
 ڌرم يا مذهب جو مطلب آهي ڪرڻن ٻولڻن ۾ وشواس ۽
 پراچين مڃاڻائن ۾ صدق. جيئن ابراهيم وٽ مان شڪتي
 پائي پوءِ وٽ کي ئي سڪائي ڇڏيندي آهي تيئن فرقي بنديءَ
 ڌرم مان ئي نروپس پائي ڌرم جو سون چؤسي انگي ڪرڻو
 بنائي ڇڏي ٿي. ايتري قدر جو ڌرم جي جان ٺڪري ٿي وڃي
 ۽ فرقي بندي صرف سڙده چمڙيءَ ۾ رهڻي ٿي وڃي.
 انهيءَ فرقي بندي يا سمورن دڙا جي قلعي ۾ ئي مذهبي
 تعصب مسد عاليءَ وانگر ٻيو جهومي ۽ انهيءَ جي دٻاوارين
 جي اوت ولي مذهب جو نيڪيدار ۽ رڪارڊ بڻجو وهي ۽
 نتيجو اهو ٿو ٿئي ته ٻاهريان ڌارمڪ ريتن ۽ رسمن کي ئي
 سڄو مذهب ڪري ڏيکارڻ وڃي ٿو. اها فرقي بندي ئي
 آهي جا ذات پات کي اهميت ڏيئي ڌرم جي اصليت کان
 مٿي مڙهي ٿي. انهيءَ حا ٻوڄاري صرف ظاهري اڏهرن
 تي موهيت ٿي وشواس رکي ويٺا آهن ته ريتون رواج يا
 گرم ڪانڊ ئي انسان جي زندگيءَ جو مٿس آهي. سندن
 ڏاڍا آهن ته انهيءَ کانسواءِ ٻيو سڀ ڪج وڙٺ آهي.
 ٺهڪري ڪو ڪنهن ڌرم ۽ مذهب، جنهن جو اصلي مٿس
 نه آلمڪ مڪئي هو، سو اڄ هڪ چڱو خاصو جيلخانو بڻجي
 پيو آهي ۽ جيڪي جڳياسو انهيءَ حد کان مٿي ٺهاري ڇاهين
 ٿا تن کي پاپ جو پاڳي سمجهيو وڃي ٿو. نتيجو اهو ٿيو آهي
 ته صرف پنهنجي پنهنجي ڪرڻن ٻولڻن ۽ ڪڍايل مڃاڻائن لاءِ
 عزت ۽ بين لاءِ ٽرٽ ٿولجي وهي آهي. دلي ۽ دماغي
 سلامتيءَ جو ڳيانگهو ڳڻيءَ ۾ ٻڌو وڃي ۽ اکين تي تعصب

” ٻالو ٻاشد در مڪان و لا مڪان ،

چون بهاني از سر او از دڪان . ”

” جتي ليڪا مڱيئي، لتي ڪڙي دسن . ”

(سوهي مهله ۱ ، ۳-۷۲۹)

” نازڪ ڪپڙا سٺ سوڙ ،

ڍونڍ سڄو سٺ پڪڙا ،

اوڻ جي سوڙ ندي وچڙه ،

اوڻ مٽا نه چاهي چوڙ . ”

(مارو وار مهله ۵ ، ۳-۱۱۰۲)

اهڙي سٺ جي سنگت ڪري اسان کي پنهنجي آتما جا دراصل ، ڪال ۽ وقت جي حد کان مٿي آهي ، ڄاڻاڻ ڪهي . اسانجي سڀني ڪششن ۽ ڪليشن جو ڪارڻ آهي ، اسانجي آتما جي پرماتما کان جدائي . انهيءَ ڪري آتما کي پرماتما سان جوڙڻ چڱائي . سٺ ئي سڃا رهيو ۽ رهندا آهن جي اسان کي سيکارين ٿا ته ڪيئن ساڌنا دواران پنهنجي من کي اسٽر ڪري پنهنجي ورتي انٽرمڪ ڪري پنهنجي اندر سڄي سچ ارتقا پرماتما ڏانهن من ۽ آتما کي موڙي اندر ۾ سچي شائتي پراپت ڪجي . سنڌن جي سکيا قدرتي ۽ قديمي آهي ۽ انسان سان گڏوگڏ آئي آهي . سندن مارگ نشيبت ۽ اڙل آهي جو ڪڏهن به بدليو ڪونهي ۽ پرمهرا کان هلندو آيو آهي ۽ ڪير به ان کي گهٽائي وڌائي نٿو سگهي ۽ سٺ مهالما ۽ ڪامل فقير جي مالڪ ۾ اڀرڻي چڪا آهن انهيءَ راه جي رهنمائي ڪندا آيا آهن . هيءَ هڪ قدرتي مارگ آهي ۽ هر هڪ انسان ساڌنا دواران انهيءَ جو انڀڙ حاصل ڪري سگهي ٿو . هي مارگ خود پرماتما جو رچيل آهي ۽ نه ڪنهن ٻئي بشير جو . هن ۾ انڌ وشراس رکڻ جي ضرورت نه آهي ڇاڪاڻ ته اڀياس دواران سندن جي اڀياس کي پنهنجي اندر پرکي ۽ ڏسي سگهجي ٿو .

”آمان بایي ناهي کسي ڪر،
 پاڻون ڪو هر راجا،
 موه ٻٽل سڀ جڳت ٻڌا،
 پڳت نه پي سستاها.“

(سورٽ روٽاس ۶-۶۵۸)

ڪورو صاحبن جا اصول ماڻڪن جهڙا ٻرماراي وڃن ڪورو
 ڪرنٺ صاحب جي روپ ۾ اسان وٽ موجود آهن ۽ هن
 لنڊڙي ڪتاب ۾ انهيءَ خزاني کي دلڻا اڳيان کولي رکڻ
 جي لامالِي ڪوشش ڪئي وئي آهي.

پيتو دادِي ڪا ڪول دلڻا خانا،
 ناموِي من پڙيئا لڏاسا.

(ٿڙي محل ۵، ۱-۱۸۶)

سرف شمس ڀوک ڇو مڻشد آهي اسانهي آتما کي ٻرمالا
 سان ڇوڙڻ يعني آتما کي ٻرمالا ڇو اڻڀو ڪرائيا، شمس
 سرويي مهالما لام يا ديکشا ڏيڻ وقت ٻڌهجي شش کي
 چڪيءَ طرح انهيءَ مارگ جي ٻاري ۾ سمجهائي ٿو، هيءَ
 روحاني سائنس سڀ ڀرڻ خود بڻائي آهي ۽ اهڙي ئي
 ٻرماچين آهي جيتري انساني دامن ۾ چڪي سڀڻ ٻڌهجي
 آتما کي ٻرمالا سان ڇوڙي اندر ڇو آندو ماڻڻ چاهين ٿا
 ٿيڪي مناسب آهي ته هي ڪتاب غور سان پڙهن ۽ ويچارين،
 انهن کي جڳائي ته غفلت ڇڏي جاڳن ۽ سندن کي جي
 دراصل، روحانيت جا بادشاهه آهن، کلي کلي، شهر شهر،
 ۽ ديس ٻوڏيس ۾ يعني جتي به هو هجن کين ڳولي، سندن
 شون وٺي سرف شمس ڀوک ڇو اڻڀاس ڪن. هي مارگ ٿلوار
 جي ڌار وانگر آهي ڇاڪاڻ ته هن ۾ اسٽرل ڏاهه جي موه
 کي سوريءَ تي ٽڪاڻڻو ٿو ٻڌي. انهيءَ ڪري اسانکي
 جڳائي ته اهڙي سڀ ستگوروءَ جي تلاش ڪيون ڇو ته
 صرف اسانکي روحاني راهه تي هلڻ جي سکيا ڏئي ٿو
 لوڪ ٻرلوڪ ۾ ۽ اندرين روحاني منڊلن ۾ اسان سان
 الڳ الڳ رهڻي.

” ٻائو ٻاشد در مڪان و لا مڪان ،
 چون ٻماني از سـراؤ از دڪان .
 ” جتي ليڪا منگيئي، لتي کڙي دسن .

(سوهي مڪل ۱ ، ۲-۷۲۹)

” نانڪ ڪڇڙنا سنڌ نور ،
 ديُوند سڄڻ سنڌ پڪڙا ،
 اوء جيـو ندي وڇڙه ،
 اوء مڪڙا نه جاعي چوڙ . ”

(مارو وار مڪل ۵ ، ۳-۱۱۰۲)

اهڙي سنڌ جي سنگت ڪري اسانکي پنهنجي آتما جا دراصل ، ڪال ۽ وقت جي حد کان مٿي آهي ، جاڳائڻ ڪهي . اسانجي سڀني ڪششن ۽ ڪليشن جو ڪارڻ آهي ، اسانجي آتما جي پرمانا کان جدائي . انهيءَ ڪري آتما کي پرمانا سان جوڙڻ جڳائي . سنڌ ئي سڄا رهبر ۽ رهنما آهن جي اسانکي سيکارين ٿا ته ڪيئن ساڌنا دواران پنهنجي من کي اسٽر ڪري پنهنجي ورثي انٽرمڪ ڪري پنهنجي اندر سڄن جي سڄ ارتات پر ڪاش مه پرمانا ڏانهن من ۽ آتما کي موڙي اندر پر سڄي شائتي پراپت ڪجي .

سنڌن جي سکيا قدرتي ۽ قديمي آهي ۽ انسان سان گڏوگڏ آئي آهي . سندن مارگ نشيبت ۽ اڻل آهي جو ڪڏهن به بدليو ڪونهي ۽ پرمهرا کان هلندو آيو آهي ۽ ڪير به انکي گهٽائي وڌائي نٿو سگهي ۽ سنڌ مهالما ۽ ڪامل فقير جي مالڪ پر اڀيد ئي چڪا آهن انهيءَ راه جي رهنمائي ڪندا آيا آهن . هيءَ هڪ قدرتي مارگ آهي ۽ هر هڪ انسان ساڌنا دواران انهيءَ جو انيڙو حاصل ڪري سگهيو . هي مارگ خود پرمانا جو رچيل آهي ۽ نه ڪنهن ٻئي بشير جو . هن ۾ انڌ وشراس رکڻ جي ضرورت نه آهي ڇاڪاڻ ته اڀياس دواران سنڌن جي اڀدش کي پنهنجي اندر پر کي ۽ ڏسي سگهجي ٿو .

”آڻن ٻائي ٺاهي ڪسي ڪري،
 پٿرون ڪسو هر راجا،
 موه پتل سپ جهڪ پٽا پٽو،
 پرڪست نه ٿي سستاپا.“

(سورٺ روڍاس ۶-۶۵۸)

ڪورو صاحب جا ائمرل مالڪن جوڙا ٻرمالي وڃن ڪورو
 ڪرامت صاحب جي روپ ۾ اسان وٽ موجود آهن ۽ هن
 لنڊڙي ڪتاب ۾ انهيءَ خزاني کي دنيا اڳيان ڪولي رکڻ
 جي امانتي ڪونهش ڪئي وئي آهي.
 پيو ڏاڍي ڪا ڪول ڏلا خانا،
 ٿامري من پڙها ٿڌا.

(ٿوڙي مهڏ ۵، ۱-۱۸۶)

سرف شمس ڀڳت جو مڻسڌ آهي اسانجي آتما کي ٻرمالما
 سان جوڙڻ يعني آتما کي ٻرمالما جو اهو ڪوٺڻ. شمس
 سروي مهالما نام يا ڊيڪٽا ڏيڻ وقت ٻڌندي شمس کي
 چڱيءَ طرح انهيءَ مارگ جي باري ۾ سمجهائي ٿو. هيءَ
 روحاني سائنس سمجھڻ جو خود بخودي آهي ۽ ايتري ئي
 ٻڌڻي آهي جيتري ذاتي ذات، جهڙي مڃڻ ٻڌندي
 آتما کي ٻرمالما سان جوڙي اندر جو آئند مالڪ ڇاهون ٿا
 ٺهڪي مناسب آهي ته هي ڪتاب غور سان پڙهن ۽ ويچارين.
 انهن کي جڳائي ته غلبه ڇڏي جاڳن ۽ ستن کي جي
 دراصل، روحانيت جا بادشاهه آهن، گلي گلي، شهر شهر،
 ۽ ڏيس ڀر ڏيس ۾ يعني جتي به هو هجن کين ڳولي، سندن
 شرن وٺي سرف شمس ڀڳت جو اڀياس ڪن. هي مارگ ٿارار
 جي ڌار وانگر آهي ڇاڪاڻ ته هن ۾ استول ڏيڻ جي موه
 کي سوريءَ تي لنگهڻو ٿو پري. انهيءَ ڪري اسان کي
 جڳائي ته اهڙي سمجھ ستوروءَ جي تلاش ڪيون جو ته
 صرف اسان کي روحاني راه ٿي هلڻ جي سکيا ڏئي بلڪه
 لوڪ ٻرلوڪ ۾ ۽ اندرهن روحاني منڊلن ۾ اسان سان
 انگ سنگ رهي.

توري عرصي ۾ ٽي ملي سگهيٿو. انهيءَ مارڪ کي سرف
 شبد يوگ چئجي ٿو ۽ اهو سڀني امير غريب، اٽل يا نيچ
 ذات وارن، پڙهيل اٽل پڙهيل ۽ سڀني ديشن جي رهواسين لاءِ
 يڪسان آهي ۽ انهيءَ شبد يوگ جو ذڪر هن ڪتاب ۾
 ڪرلي ڪيو ويو آهي. شبد يوگ جي اڀياس سان سڄي خوشي
 ۽ شائتي ملي ٿي ۽ انهيءَ جا نيم قدر ٿي، آسان ۽ سڀني
 کي چڱي طرح سمجهه ۾ اچي سگهندا. پر اي سمجهه ۽ انڌ
 وشواسي لوڪن لاءِ انهيءَ جو اڀياس مشڪل آهي.

سنت سنسار روپي ساگر جا ملاح آهن ۽ آتما کي پرماتما
 سان ملائڻ لاءِ اچندا. سڄا سنت سچڪند مان اچندا ۽ شرار
 روپي پوري جو قيد قبول ڪندا ۽ هتي واپارا ٿي ڪم
 ڪن ٿا. سندن وڻج آهي ڀليل پٽڪيل روحن کي مالڪ
 سان ملائڻ.

”چيسٽ روح آن طائر قدسي صفت،
 در قفس محبوس بهر معرفت،
 آمده بهر تجارعت از عدم،
 رو بدان سو باشد اورا دم ادم.“

(مولوي روم)

سنتن جا انمول روحاني خزانا يعني سرف شبد جي
 ڪمائيءَ ۽ الهو سان پيال وڃڻ ترم پستڪن ۾ درج ٿيل
 آهن ۽ اهي ساري سنسار جي سمان جائداد آهن. جهڙي
 طرح پرماتما سڀني جو آهي اهڙي طرح سنتن مهاتمان جا
 انڀو نه سڄي انسان ذات جي رهنمائيءَ لاءِ آهن ۽ نه ڪنهن
 وشيش ترم يا جانيءَ لاءِ. خدا انهن جو آهي جنکي خدا
 پنهنجو بنايو آهي.

برمانا صرف ڀڳتيءَ ۽ پوءِ دڙان ملي ٿو، خيال ۽
 ويچار دڙان بلڪل نه. اسانکي اڀاس ڪري پنهنجي اندر
 ئي ٽرمڻ جيتن ديش ۾ پهچڻ کپي. عام طور اسانجا خيال ۽
 ٿرنا اسانجي چيستن کي گهري ويٺا آهن. انهيءَ ڪري
 انهن ٿرڻ کان پاڻکي مٽي ڪٽڻ آهي. روحاني زندگي برمانا
 جي ميلاپ جو نالو آهي نه هڪ سوچ ۽ ويچار جو.

سلسلہءِ دين ڏوهن ۾ فرق

سڄي روحانيت آهي صرف شبد جو مارڻ يعني آتما جو
 برمانا ۾ لين ٿيڻ جو اندروني انڀڙ ۽ اهو انڀڙ عام سلسلن
 کان لاهيس اوڇو آهي. انکي سلسلہءِ يا ستن جي سکيا
 نه ڇڏجي ٿو. سلسلہءِ روحانيت جي اصلي اصولن کي
 سمجهائيندو ۽ ساڌارڻ ڏوهن ۽ مذهبن کان افضل آهي ڇاڪاڻ
 ته مذهبن ۾ صرف اصولن، عقيدن ۽ ڪرامتن جو ذڪر آهي.
 سڄي سائنس ڪڏهن به اندوڙواس جي سکيا نٿي ڏئي ۽
 انهيءَ جا ليم ڪٽڻ وديا وانگر اٽل ليل ٿا. اهڙيءَ طرح
 هن آتما جي سائنس ۾ هر هڪ فورم جي مختلف اڀاسين
 جڏهن پنهنجا انڀڙ پيش ڪيا ته سڀ هڪ ئي نتيجي تي
 پهتا. روحاني زندگي وٺيس ڪرڻ جو ارادو صرف اهڙي
 آهي ته انسان اڃا جي غلامن کي لاهي پنهنجو پاڻ کي سچائي
 نه هنجو روپ چيستن آتما آهي ۽ برمانا جو مهاچيستن آهي
 انهيءَ ۾ جيئن اولاد سمند ۾ ملي انڇو رنگ ۽ روپ اختيار
 ڪندي آهي لين ئي وڃي. انهيءَ ۾ ڪامياب ٿيڻ لاءِ ڪوروءَ
 يا مرشد جي مدد جي اهم ضرورت آهي ڇاڪاڻ ته جيڪا
 روحاني ترقي انسان پنهنجو پاڻ لکن سالن ۾ نه ٿو ڪري
 سگهي سا هڪ لڙي ئي ۽ هو وڃي ڪڍي رچيندڙ سان

اهائي آهي ته هو اسانکي انهيءَ جهاز ۾ وهاري لٿا سگهن. دراصل نه هينڪي نه ڀنڀاڳڙ جي سفر جو پتو آهي ۽ نه ڪو انهيءَ ۾ ائندڙ پيانڪ لهرن کان بچڻ جو ڪو طريقو معلوم آهي.

جيستائين انسان ساوڌان ٿي پنهنجي اندر ۾ ماڻها کي نٿو ملي ۽ هنجي ڳڻن ۽ شڪتيءَ کي پنهنجي اندر جذب نٿو ڪري تيستائين هجڻا سڀ ٻاهريان ڪرم ڌرم ورتڻ آهن. اهو مالڪ نه ٻار، لافاني ۽ شائيتيءَ جو ساگر آهي ۽ جيستائين اسانجي اندر مڪمل شائيتي پيدا نه ٿي آهي تيستائين اسانجي آتما انهيءَ شائيتي جي منڊل ۾ ڪيئن پريوش ڪري سگهندي؟ انهيءَ شائيت مان (Voice of the silence) شبد جي ڪوئچ هر وقت نڪري رهي آهي ۽ جيستائين آتما انهيءَ شبد کي ڀڳڙي نٿي، تيستائين هوءَ نرمل شائيتيءَ جو انڀو نٿي ڪري. اها شائيتي يا مون ٿي اصليت آهي ۽ انهيءَ لافاني اصليت جو آڇر ۾ عقل سان ڪڏهن به حاصل نه ٿيندو. انهيءَ کي نه صرف آتما ٿي پائي سگهي ٿي. پر انهيءَ پيد جو پتو انٽرمڪ ساڌنا ڪرڻ سان لڳيٿو. عقل ۽ ٻڌيءَ سان ڪڏهن به ڀرماڻا جي گمنا نه ٿي سگهي.

”سڄي سڄ نه هوڙي، جي سڄي لڪ وار.“
(جپ جي)

ڀرماڻا جسماني طور ادرشت آهي ۽ صرف پنهنجي اندر ٿي سرڪير ۽ ڪارڻ منڊان کي ٻار ڪري ٿي هجڻو درشن ٿي سگهيٿو.

”ايوڏ اوچا هووي ڪرو.“

”س اوچي ڪو جاڻي سو.“

(جپ جي ۱۰-۵)

کي ان ۾ لين لپو آهي. سڄي ڌورم جو ارت آهي پرورد
جي راهه ۾ هلي اسر جهون پاڻا لبڪن شريعت وارا انهيءَ
اصليعت کي وساري نانابرڪار جي رسمن ۽ رواجن تي
جهڻ کان مؤب تائين هلڻ ۽ ڪرم ڪانڊ جي ٻاهرين نشانين
کي ئي سڄو ڌورم سڏين ٿا يا ڪن خاص معنن کي
ڪنهن خاص ڍنگ سان اچارڻ کي ئي مڪتيءَ جو ساڌن
سمجهن ٿا.

سڀ سميت مهاڻا اُپديش ڪندا ۽ پرورد جي رچا اسانهي
اندر آهي. (Kingdom of God is within you) ۽ انهيءَ
جو ذڪر هنن ٻنهي گرائن ٻولن ۾ صاف لفظن ۾ ڪيو
آهي. اڄ ڪلهه ڇاڪاڻ ته ڪمائي وارن مهاڻائن جي اُٿاڻ
آهي انهيءَ ڪري عام سميتائون لوڪن کي ڪرم ڪانڊ
هي بنڌن ۾ ڇڪڙي ڇڏيو آهي ۽ انهيءَ ٻڌائڻ ۾ اسهرت
آهن ته اسين پنهنجي اندر ٻوڙاڻا جي ديش ۾ ڪيئن داخل
ٿي سگهون ٿا. انهن مان اسانجي سنسار ۾ ڦهلل ورتيءَ
کي اڻڪاڙ ڪرڻ ۾ ڪوبه راهه نٿو ڪري ۽ صرف گذريل
مهاڻائن جهڙوڪ مسيح، ٻڌ، ڪرشن، رام، ڪيسو،
گورو نازڪ وغيره جي آڀاسا ڪرڻ جي سڪا ڏين ٿا. پر
اهو ڪونه ٿا ٻڌائين ته انهن مهاڻائن پنهنجي آلهه ڪهڙائيءَ
لاءِ ڪهڙي ساڌنا ڪئي ۽ اڄ اسين انهن جو اصلي روپ ۾
ڪيئن روشن ڪري سگهون ٿا. انهن سميتائون ڄا
پونديگ اسانکي ڪنهن نه ڪنهن گرنت ٻوليءَ جي ٽيڪ
ونڻ جي هدايت ڪندا پر اهو ڪونه ٿا سمجهائي سگهن ته
جن واقعن ۽ تجربن جو انهن ۾ ذڪر آهي انهن روحاني
تجربن کي اسين ڪيئن حاصل ڪيون؟ هو اهو ضرور چوڻا
ته سنسار ٻڙساڳو آهي ۽ انهيءَ کي پار ڪرڻ کپي ۽ نام جي
جهاز ۾ ويهي انکي پار ڪري سگهجي ٿو. پر مول ڪمي

کٽي ڇڻجي نه آئما پٽيءَ سمان آهي ۽ پرماتما پٽيءَ
سمان. اٿي هڪ ئي سڀڙي آهي يعني جسم جي اندر
آهي. لکين جهڙو گذري ويا پر استريءَ پٽيءَ جو درشن
نه ڪيو. ڪهڙي نه افسوس جي ڳالهه آهي!

”ايڪا سڀڙي وڃي ڏن ڪنتا،

ڏن سولي پـرسـد جاگنتا.“

(سوهي محلد ۵، ۱۶-۷۳۷)

ڪنهنڪي به پرماتما کي پاڻ لاءِ پنهنجي قوم يا ڌرم کي
بندڙ جي ضرورت نه آهي ڇاڪاڻ ته پرماتما هر هڪ جي
اندر آهي ۽ اندر ئي ان سان ميلاپ ٿي سگهيو.

اڄ ڪلهه ڌرم ڇاڪي ٿو سمجهو وڃي

۽ سڄو ڌرم در اصل ڇا آهي؟

اڄ ڪلهه ڌرم جي سڃاڻي ۽ اصليت کي وساري اسان
ڊوائيزن ڌارمڪ ڪٿائن جو پڙهڻ ۽ پڙهائڻ، ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ،
يا پراچين مهاتمان جي زندگيءَ جا ورتا ۽ سندس ڪرڻن
کي ايشوري حڪم ثابت ڪرڻ لاءِ بحث مباحث ڪرڻ کي
ٿي ڌرم سمجهي ويٺا آهيون. ڪي ٽئين زماني جي ويچارن
کي پراچين ڪرڻن جي سکيا سان ملائڻ جي ڪوشش ۾ لڳل
آهن. وري شريعت جا پابند پنهنجي پنهنجي ڌرم کي سڄو
پيا ڪولين ۽ ڪنهن نه ڪنهن ماضيءَ جي مهاتما، جنهنڪي
گذري سوين بلڪ هزارين سال ٿي چڪا آهن، ۾ صدق
رکڻ ٿي مڪتيءَ جو ساڌن ٿا سمجهائين. هو سڀ مذهبي
تنگدليءَ جي ڪارڻ ڌرم جي انهيءَ سڃاڻي کي ڀڄي ٿا
وڃن ته پرماتما هر هڪ انسان جي اندر آهي ۽ اندر ئي آئما

”اي خدا جو مان خدا گسر ڪرده ايد،
گسر دروسن امواج قلزم ڪرده ايد.“

(اي خدا جا ڳولائو! توهان خدا کي من رويي ساگر
جي لهرن ۾ گم ڪري ڇڏيو آهي.)

اهڙي حالت کي ڏسي سمن مهالمانون هميشه چمن جو
ڌيان مالڪ طرف موڙڻ جي ڪوشش ڪندا ۽ هڪ نهايت
آسان طريقو جو اشارو ڪن ڏين ٿا. اهو مارگ جو درمڪ
انسان جي اندر آهي ۽ ڪل مالڪ جو خود بنايل آهي ۽
انادڪال کان هلندو آيو آهي. الهیءَ جو ذڪر هن ڪاٺوه
”آدوشي ڌرم“ باب ۾ ڏندروهندو. اهڙن ميا پوڻن جو
اُڀدائش آهي تہ پرمالما آهي ۽ سڀ ڌرم الڪي پراپڪ ڪرڻ
جي ڪوشش ڪندا. درحقيقت، ڌرم آهي پرپوءِ کي بائي
جو مارگ، ڌرم کي الڪريزيءَ ۾ (Religion) چولدا آهن.
اهو لفظ لکتن پاشا جي (Ligare) مان نڪتل آهي. چهندو
مطلب آهي ٻڌڻ يا جوڙڻ يعني آتما کي پرمالما سان جوڙڻ
۽ اهو ارمڪ سڃي ڌرمن سان لاڳو آهي. الهیءَ ڪوي
جيڪو سڄڻ پنهنجي آتما پرمالما سان جوڙي ٿو اهو ئي سچو
هندو، سچو مومن، سچو سک، سچو عيسائي ۽ سچو ڀگت
آهي. سمن چوڻ ٿا تہ پرمالما اسانجي اندر آهي ۽ هن شرار
رويي هر مندر ۾ انهيءَ جو روشن ٿيندو. اسانجي وجود ۾
آتما ۽ پرمالما ٻنهي جو نواس آهي پر وچ ۾ اهڪار ۽
خوديءَ جو ٻڙدو آهي جنهن سبب آتما پرمالما جو دٻدار
ڪري نٿي سگهي.

”ايڪا سنگت اڪت گرھ ستي،

مل سامت نٺ ڪرئي پائي.“

(گورڙي مهه ۵، ۲-۲۰۵)

ڪارڻ آهي تہ آتما نہ پنهنجو پاڻ کي ئي ڄاڻي نہ پرمانما کي ۽ انهيءَ جو اثر اهو بہ ٿيو آهي تہ اسين پريم ۽ پاڻيءَ جي جذبن کي وساري ويٺا آهيون، اڄ ڀاءُ ڀاءُ جو، سماج سماج جي ۽ قوم قوم جي ۽ ملڪ ملڪ جو دشمن آهي بلڪ هڪ ٻئي جي خون جا پياسي آهن. گرم ڪانڊ ۽ ظاهري ڌارمڪ سکيائون ماڻهن ۾ پريم ۽ ميلاپ جون ڀاونائون پيدا ڪري نہ سگهيون آهن.

اڄ اهو اهم ضروري آهي تہ پرمارٽ جو نئين ڍنگ سان پرچار ٿيڻ کپي جيئن انسان ذات موجوده دردشا کان چوٽڪارو پائي. آتمڪ جيون (Life of the Spirit) ئي زور ڏيڻ کپي جيئن اسان جي خودي، ميل، دک ۽ چنٽا سڀ نورت ٿي وڃن. هڪ طرف تہ دنيا ۾ سائنس جي نئين روشني ٽهائجي ويئي آهي تہ ٻئي طرف پراڻين ڪرويتين ۽ ڌارمڪ بنڌن جو الڌيرو ڇانول آهي، جنهن سبب اسين ڪشمڪش، اهم ۽ اڳيان ۾ ڦاٽا پيا آهيون. ڌرم پرچارڪ ۽ گياني جن جو فرض آهي دنيا کي انهيءَ الجهن مان ڪڍڻ سي خود فرقيبندي ۽ شريعت جي چار ۾ لوڪن کي ڦاسائي رهيا آهن. ڪيترا وري مغربي روشنيءَ جي زار اثر اچي انهيءَ اصول جا آهن تہ کائو، پيو ۽ هڻج اڏايو. (Eat, drink and be merry) هو چون ٿا تہ پرمانما جي ضرورت ئي ڪهڙي آهي؟ مطلب تہ عام ماڻهن جي نظر اُکروت جي ڪل ئي آهي نہ ڪا انجي اندروئين مال (سارٽ) ئي جنهنجي حفاظت لاءِ ٻاهريان ڪل وڃيل آهي. هو انهيءَ ڪل کي هضم ڪرڻ ٿا چاهين، جو ناممڪن آهي. انهيءَ الجهن جي ڪارڻ هو پرمانما کي وساري ويٺا آهن ۽ پريم ستيه کان دور ٿيندا پيا وڃن.

روحانيت جي ضرورت

اڄ ڪلھ ساري سنسار ۾ چٽا فڪر ۽ ڪيترا ئي ڌار ڌار آهي. ڪمائي وارن ميالمائن کانسواءِ زندگيءَ جي ڪنهن به طئي جو ماڻهو انهن کان پٺل نه آهي. انهيءَ مان ثابت آهي ته اڄ ڪلھ روحانيت ۾ ماڻهن جي ڪا به رڳي ڪانهي. انهيءَ ۾ شڪ ڪونهي ته علم ۽ سائنس ۾ ترقي ٿي آهي پر روحاني ترقيءَ جي مثال کان ڏٺو وڃي ته اسين بلڪل ڪورا آهن. اسان ندين، پياڙن ۽ سمنڊن جي کوچ ڪئي آهي پر پنهنجي اندر جي نه. درحقيقت ساري دنيا جو مول مقصد ڇا آهي؟ اهو ته اسان پنهنجو پاڻ کي ڄاڻي.

”علم ۽ علم علوم ان اسف واپس؛

ناتسو داني من ڪدم در پير دامن.

نيمس هر ڪار ۾ ميداني ڪه چيسف،

نيمس خود را نداني ابايي اسف.“

اسين ٻيا ته ڪيترائي علم ڄاڻون ٿا پر پنهنجي آتما، همن دنيا ۾ سڀ علم حاصل ٿين ٿا ۽ شوق، من ۽ بهڙيءَ جو ڪاروبار هلي رهيو آهي، انهيءَ جي باري ۾ اسان کي ڪا به ڄاڻ ڪانهي. همن سڀ اسين آئوڪ لٽلنگاه کان اڳياڻي آهن.

ٻلي ڪٿي اسان ساري ترقيءَ جو سارو سامان حاصل ڪري پر جيڪڏهن هڪ پنهنجي آتما جو ڪيان ٻاڻ نه ٿيو آهي ته سمجهو ڪي نه هجي زندگي ورتو وڃي رهي آهي.

“What does it profit a man if he gains the whole world, but suffers the loss of his own soul.” (Bible)

ڇڏي طرفن کان اڻاڻي يعني نظر اچي. انهيءَ جو مول

ڏنڻ آهي جو پنهنجي زندگي مڪمل ۽ پورو ٻڌائي ٿو ۽
پنهنجي جسماني ۽ آتمڪ يونچي سان ٻين کي گهڻي پر گهڻو
لاپ پهچائي ٿو.

“There is no wealth but life, life including all its
power of love, joy and of admirations.”

“That country is the richest which nourishes the
greatest number of noble and happy human beings.”

“That man is the richest who, having perfected
the functions of his own life in the utmost, has also
the widest helpful influence both personal and by
means of his possessions, over the lives of others.”

اهڙيون مهان هستيون ساري دنيا جي اڏار جو ذريعو
ٿيڻ ليون ۽ دنيا جي ٻڌارن جي سونهن اهڙن مهارشن جي
روحاني سندرن جي ڀيٽ ۾ ٿيڻ آهي.

بديء کي ختم ڪريو. اهو آدرش انوکڙو، الڳ ۽ اکر آهي
۽ مالڪ جي ڇتر ڪاريءَ جو آموڙو آهي جو تعصب ۽ تنگدليءَ
کان آجو آهي. اهڙي طرح مسلمانن ۾ دڻي مڻي ۽ عيسائين
۾ سڀي عيسائيءَ جو آدرش رکيو ويو آهي. يورپ ۾
يورپٽنس (Paritans) ”سچ جي سياشين“ جو آدرش
سڀار جي سامهون پيش ڪيو. اهڙي طرح سڀي ستن ۽
مڻائين جيڪي ڌر ڌار پيٽا ٿي اهو مڪتبيءَ يا آجاءَ جو
لڪش انسان ڏانهن جي اڳيان رکيو.

حضرت موسيٰ ڪوٽه طور (بجاءِ) ٿي خدا جو نور ڏسڻ
لاءِ وڃڻ چاڪا ڪو هو پنهنجي اندروني آئيني ڀرڪاش کان
غير واقف هو. اي جڳياسو! تون ڪنهن ڪامل پرش جي
تلاش ۾ وڪ وڌاءِ چاڪا ڪو ٻرو ٻاڻ اهڙي مياپرش جي
کوچ ۾ رهيو.

”گڏائي جلوه رڻتي سر سر طور،

ڪ جان لڙو خود نا مڃي ڪس.

تسليم ڏو چئو ٿي آدي ڏن،

خدا غر ڏو چئو ٿي آدي ڪس.

(اقبال)

رڪن (Ruskin) جي فيلسوفيءَ جو سار اهو ئي آهي ته
ساري سڀار ۾ انسان تي هڪ اصول خزانو آهي. مال دولت،
سون چاندي ۽ ٻيا بڌاوت جيڪي انسان استعمال ڪريو
سي نه، پر انهن کي استعمال ڪرڻ وارو انسان ئي سچو
خزانو آهي. هو لکيو ته انساني زندگيءَ کان وڌيڪ ٻي
ڪا به دولت ڪانهي. ليڪن ڪهڙي زندگي؟ جيئن ۾ پيار
آهي، خوشي ۽ شڪتي آهي. اهو ئي ملڪ سڀ کان وڌيڪ
غني آهي جيئن ۾ اهڙا ليڪ ۽ خوش دل انسان پرورش
ٿاين ٿا. هن جو ڪٿن آهي ته اهو ئي انسان سڀ کان وڌيڪ

ستمر نه هجن . هر هڪ انسان خدائي اصولن مطابق رهي ۽
 پر نوري نرمل آلمائن جي نراس جو آشيائو بدجي پوي . پوءِ
 ئي هيءَ دنيا سڃڪند بڻجي پوندي جتي صرف پاڪ ۽
 پور جيرو آلمائن جي رهائش هوندي .

دراصل ، مدش لاءِ سڀ کان اوچو آدرش آهي ” پورن
 مدش “ بدجڻ . ” Be Ye Perfect “ اوائت پورڻ انسان بدجو .
 سيمٽ پال St. Paul فرمائي ٿو ته تون الاهي جوهر ۾
 پورڻ آهين . ” You Are Complete In God Hood “ سڀني
 ذومن ۾ انهن ڪامل پرشن جي شيوا جائز مڃي ويئي آهي
 جي مالڪ سان ملي هڪ ئي چڪا آهن ۽ سنسار لاءِ مڪتيءَ
 ۽ نرواخ جو آدرش پيش ڪندا . پڳوت گيتا ۾ به لکيل آهي
 ته هن دنيا وٺي درخت جون چڙون مٿين روحاني منڊان
 ۾ آهن ۽ شاخون هن زمين تي . اهڙي طرح انسان جون چڙون
 به ادرشت روحانيت ۾ آهن . حالانڪ انساني وجود ظاهري
 دنيا ۾ جڪڙيو پيو آهي پر سندس آتما امر آهي . اسانجي
 چيستن هستيءَ جي پروان اها ايشوري شڪتي آهي جنهن
 کانسواءِ اسانجي جسماني چيستن ڪم ڪري نه سگهندي .
 اها شڪتي ڪڇ ڪڇ ۽ ڪڇ پرگهت آهي ۽ اسانڪي پوري
 ڪوشش ڪري انهيءَ شڪتيءَ کي پرگهت ڪري پاڻکي
 شريءَ ۾ من ۽ اندرمان کان آزاد ڪرڻ کپي .

سنسار ۾ وقت بوقت اهڙا سميت مهالما پيدا ٿين ٿا جي
 انهيءَ آدرش کي سنسار جي سامهون رکڻ ٿا . شري گورو
 نانڪ صاحب کان وٺي دسمر پالشاھي شري گورو گوپند سنگھ
 صاحب تائين سڀني گورن ” سک “ الٽا ” خالصا “ جو اوچو
 آدرش سنسار جي آڏو رکيو جو شيوا پڳتي پريم ۽ نشڪامنا
 جو املهه خزانو آهي ، جو مڙده دليين کي جاڳائي مالڪ جي
 رنگ ۾ رنگ جو ائمر سادن ۽ جو نيڪيءَ کي همٿائي ۽

پر ماڻها انسان ۾ آهي ۽ انسان پر ماڻها ۾ آهي. انسان سڀني
الوڪن کان جوڳو ۽ خزانو آهي. هر هڪ آئينو آهي جنهن
۾ مالڪ جي ڪماليت جا نوري ڪرڻا ٻيا چمڪن. انسان
ٻرندو جي مورلي آهي ۽ ٻرندو هنجي جان آهي. ٻيلا جان
ڪانواءِ انسان جي قيمت تي ڪهڙي؟

”صوف حئي و حش جان بود،

صوف بي جان ڪجا انسان بود.“

”برهر بولي ڪا ڪا ڪي اولي،

ڪا ڪا ڪا برهر ڪيا اولي.“

حضرت عطار صاحب فرمائن ٿا ته اي انسان! تون
باطني طور ساري عالم جي جان آهين. ٻيو جهان ۾ تون
موجود آهين ۽ سڀني ڪرڻن جي تون جيني آهين. تنهنجي
اندو هر دم ڪلامِ الاهي ڪوڙجي رهيو آهي.

”تو بمعني جان چمڪ عالي،

هر دو عالم خد توني بگردي،

در حقيقت خد توني ازال ڪتاب،

خود و خود آيات حق را باز ياب.“

اي انسان! تون پنهنجي جسماني هستيءَ کي خدا جي
هستيءَ ۾ جذب ڪري ڇڏ ۽ جسماني خدا (God Man) جو
نور سنسار ۾ ٽهلائي هن مافِ منڊل کي سڙڪندو بڻائي ڇڏو.
دنيا کي اهڙو ٻوٽو آستان بڻاءِ جتي اهر، ٽنگدلي ۽ غرور
هي اوه نه نه هجي. دشمني ۽ ابرڪا نظر نه اچي يعني سنسار
۾ انسان نظر اچن ۽ نه ڪه حيوان جن مان شيطاني ۽ وحشي
پيئي پڪي. اهڙي دنيا بڻاءِ جنهن ۾ ڪو ڪنهن جو حق نه
ڪسي. جتي زور زبردستي ۽ قانوني سزا ڏيڻ لاءِ ڪنهن
حڪومت جي ضرورت ناهي. جتي چوري، لڪي ۽

آدرشي انسان

انسان سماجڪ پراڻي آهي ۽ هميشه ٻين انسانن سان گڏجي رهڻ جو عادي آهي. هو ڪا نه ڪا سوسائٽي يا سماج ٺاهي هن دنيا ۾ زندگي بسر ڪري ٿو. جتي ڪا سماج نه آهي اتي به هو ڪا نه ڪا سوسائٽي ٺاهي پنهنجو وقت وٺي ٿو. ڪري. انهيءَ ڪري سميت مهاڻا انسان جي ٻاهرئين رهن سھن کي لٽا ڇيڙين. هيندو اُڀدڻ آهي ته ٺوهين ڀلي ڪٿي سماج جي ڪهڙن به اصولن مطابق جيون گهاريو پر آخر ٺوهين انسان آهيو. توهانجي پوشاڪ توهانجي انسانيت ۾ ڪو به فرق آڻي نٿي سگهي. تنهنڪري سڀ کان پهرين انسان بطور ۽ سڀني سان پريم ۽ پاڻي رکيو. سماج جو اصلي مقصد آهي انسانيت ۽ ماڻهجو سڀڪارڻا. انهيءَ ڪري انسانيت جا سڀ ڪا ڌار ڌار ڪريو، سچ جي ڪمائي ڪيو ۽ سڀني سان پريم، پيار ۽ همدردِي رکيو. سڀ جي هڪ ئي ڀرم پتا ڄا ٻالڪ آهن، انهيءَ ڪري سڀ اسانجا ڀائر آهن.

”ايڪ پتا ايڪس ڪي هم ٻارڪ،

نئون ميرا گر هائي.“

(سورج محل ۵، ۱۹-۶۱۱)

شري ڪري ٺوهين انسان آهيو انهيءَ ڪري اهڙو آچار وهندو ڪيو جنهن مان انسان جو شان بچي. آتما ڪري تون پرماتما جو انس آهين. ”ال روح امري راي.“

”ڪه، ڪير راه رام ڪي انس.“

(گولڊ ڪير ۱۰-۸۷۱)

نومان الاهي نور جهلڪا ڪهي، توکي پنهنجي آلهه پوڄي سنڀالڻ ڪهي.

هڪ قطري جي ڪهڙي طاقت آهي جو ساگر جو
 اٽل لهي سگهي! هڪ محدود جو بيهود جي باري ۾ ڇا
 ٻڌائي سگهندو؟ ڀرمالما جي مهما اُٻار آهي ۽ حيترو انسان
 ڀرمالما جي انڙديڪ وڃيٽو اولرو تي ڀرمالما وڌيڪ وصال
 معلوم ٿئي ٿو. ٻريو هڪ درياهه جي مٿل آهي ۽ مڇليءَ جي
 مڇال ٺاهي جو ان جو اندازو لڳائي سگهي.

”آئون درياءُءَ ڏانڻا ٻهٺا،

مڇي مڇلي ڪٿي اٽل لهان.“

(سوي راڳ مهل ۱، ۲۵-۲۶)

هري بيهود آهي ۽ اسين هنڪي محدود سوچي ٻهٺا
 ڪيون ٿا. پٺا عقل ۽ ٻڌيءَ سان اسين ڪيئن ڄاڻي سگهنداسين
 ت هروڃا آهي؟

”هر به اٽل هٿ مٿ ڪر ڦوٽ،

ڪها ڄاڻا هرو ڪٿوري.“

(سورڻ مهل ۵-۶، ۲۹-۳۰)

ڪئين (۱) رسول ۽ نبي دنيا ۾ آيا جن جيون جو ديان مالڪ
طرف لڳائڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ڪيئن ٻڌهيا، ڪئين شو
سندس ۾ ئي چڪا آهن ۽ ڪئين گورڪ ۽ نات آيا ۽ ايندا
ڪئين ڌرمي پستڪ (۲) قرآن شريف وغيره وقت بوقت
لکيا ويا ۽ لکيا ويندا ۽ لکين (۳) پڙهون لکين آسمان ۽
لکين پڙهون آهن ۽ بيشمار رام ڪرشن ۽ ٻڌ اوتار ٿيا ۽ ٿيندا
پر اهو ڪل مالڪ بي انت ۽ آگاه آهي.

(۱) جت ڌر لڪ محمدا لڪ ٻڙهي بڻن مهيش،
لڪ لڪ رام وڊاري ه لڪ راهي لڪ ويس،
لڪ لڪ اولي جتي ههي ستي اهو ئي سناس،
لڪ لڪ اولي گورڪا لڪ لڪ نانا نات،
(جنم ساڪي ڀاني ٻالي واري-۱۴۲)

(۲) بيد ڪتيبان ڪيتڙي به بهه ڪرن بچار،
گنان گن نصيحتان گنان گن ڪلام،
گنان گن پيغمبران گنان گن قرآن،
گنان گن رسالڙي گنان گن ڪلام،
(جنم ساڪي ۱۵۱)

(۳) لڪ لڪ ڌرتي آڪاش هٿن پريان لڪ انت،
لڪ لڪ ڪورم مڇ ڪڇ لڪ لڪ بيراه،
لڪ لڪ اوڻي نار سنگھ ٻاون لڪ الله،
رام ڪرشن اگت ٻوڏ ڪلڪي لڪ،
آون جاوڻ حڪم وچ ڪرڻي آنڪ ٿرڪ،
ڪيتڙيا اوتار لڪ ٻيٽي انت نه پار،
ڪيتي هونيا استي ڪڇ انت نه پاراوار،
(جنم ساڪي ۱۴۲-۱۴۳)

ڊڪٽ مان ۽ مريادا جو اصول ڳڻيو ويندو آهي. انهيءَ
ڪري سڀ عيسائي ديول ۾ مٿو اُگهاڙو ڪري ويندا آهن
پر سڪن جي گرداري ۾ جيڪڏهن ڪو لنگي سر وڃي ا.
تي ادي سمجهي ويندي آهي. هندستان ۾ عام طور ٻوٽو
آستان ۾ سڀئي لنگي ٻوٽو ويندا آهن.

انهن سڀني رسمن ۽ رواجن جو تعلق انسان جي شر-
سان آهي ۽ انهنجو اصلي مطلب صرف ايترو آهي ته انسان
ادب ۽ مريادا سان پرڳڻو ڪي ٻاڏ ڪري. درحقيقت مالڪ
جي نگاهه ۾ ظاهري رسمن جي ڪابه اهميت ڪانهي. جيئن
بتا ڪي سڀ ٻاڏڪ پيارا لڳندا آهن تيئن پرمانا ڪي سڀ
انسان پيارا آهن.

هاڻي سوال ٿو اٿي ته جيڪڏهن سڀني انسان جو هڪ
ئي عالمگير مذهب (Universal Religion) آهي ته پوءِ
مختلف مذهب متاثر ڪيئن اها؟ سچائيءَ جو سار بس ته سڀني
ذمن ۾ هڪ ئي آهي ۽ سڀ متاثر صرف اسانجي مختلف
ڌارمڪ ويچارن جي ڪارڻ پيدا ٿيا آهن. جڏهن ڳرو ٿانڪ
صاحب جن مڪي شريف ويا ۽ اتي قاضين ۽ ٻين عالمن سان
مليا ته انهن کانئن پڇيو، ”ٿانڪ! جيئن تون صرف هڪ خدا
کي مڃين ٿو تيئن اسين به ته توحيد ۾ وشواس رکون ٿا پوءِ
تنبهتي ۽ اسانجي سکيا ۾ به ڪو فرق ٿيڻي ڪونه.“
ٿورو ٿانڪ صاحب جن فرمايو، ”منهنجو وحدانيت ۾ وشواس
سڀني مذهبن کان آڃو آهي ۽ توهان انهيءَ عقيدتي کي ڪئين
مذهبن ۾ جڳري ڇڏيو آهي. مان اهو مڃان ٿو ته پرمانا جا

آستڪ هجي يا ناستڪ سڀني سان محبت ڪن ٿا ۽ جي
 سنڪت وڃي يا سندن سامهه ڇڏي به ڏين ٿڌهن به هر
 کين نٿا ڇڏين. اهڙا مهاپرش ڄاڻن ٿا ته سڀني انسان پرماتما
 جا بالڪ آهن پوءِ ڪٿي انهن مان ڪي پنهنجي پرم پتا کي
 نٿا سڃاڻن. دراصل، جيڪڏهن اسين سڀني انسانن کي
 پنهنجو پيءُ ڪري نٿا سمجهون ته پوءِ اسانکي پرماتما کي
 پتا سڏڻ جو ڪهڙو حق آهي؟

شريعتن جي روڻ ۽ رسدن ۾

فرق جو سبب ۽ انجو ههٽو

شريعتن جي ڀڻ ڀڻ نمونن جو ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ مکيه
 ڪارڻ آهي الڳ الڳ ملڪن جي الڳ الڳ آبهوا، رسمون
 ۽ رواج. مثال طور عربستان ريگستان آهي ۽ اتي پاڻيءَ جي ڪمي
 آهي تنهنڪري اتي مسلمان صرف پاڻيءَ سان وضو (هٿ
 پير منهن ڪن ۽ گردن ڌوڻ) ڪري نماز پڙهي سگهن ٿا.
 ايتري قدر ته جيڪڏهن پاڻي نه ملي ته ريتيءَ سان ئي پنج
 اڻاڻي ڪرڻ ڪافي سمجهي وڃي ٿي. اهڙي طرح ريگستاني
 علائقي ۾ عام ڇوٽي آهي ته جيڪو سنان لاءِ پنجن سڀرن
 کان وڌيڪ پاڻي ڪم آڻيندو انهيءَ کي پرماتما اڳيان حساب
 ڏيڻو پوندو. ليڪن هندستان ۾ ٻين هنڌ پاڻي ڪافي آهي
 انهيءَ ڪري عام هندن ۾ پاڻ پوڄا ڪرڻ کان اڳر اڻاڻي
 ڪرڻ ضروري سمجهيو ويندو آهي. اهڙي طرح يورپي ملڪن
 ۾ مٿو اڳهاڙو ڪرڻ پاڻ عزت ۽ ادب جي نشاني ليکي
 ويندي آهي پر اسانوت هندستان ۾ پير اڳهاڙو ڪرڻ ۽ مٿو

جي لبرائن تي ويا پر مسلمانن جي مڪي مديني ۾ نه ڪهڙ ڪري سڀني نومن جي مهاڀرشن سان مليا ۽ انسان ذات کي هر مالڪ جي وحدانيت ۽ پاڻ ۾ برابر رکڻ جي سکيا ڏيندا رهيا.

گورو ارڃن ديو صاحب، حضرت ميان مير صاحب ۽ ڇٽو پڳت پاڻ ۾ گهرا متر هئا. گورو هر گوبند صاحب هن مسلمانن جي عبادت ڪرڻ لاءِ مسجد ٺهرائي. ڏهين پالشاھي گورو گوبند سنگھ صاحب جن سڀني هندو لوڙي مسلمانن سان پيار ڪندا هئا ايتري قدر جو ماڇرواڙي جي جنگ ۾ مسلمانن تي ڪن لڙڪن جي ڪهيري مان پڇاڻي ڪڍي آيا. سندن وقت ۾ پاڻي گهڻا سڪ لڙائيءَ ۾ هندو لوڙي مسلمانن کي پاڻي پياريندو هو ۽ جڏهن ڪن اي مسجد، ماڻهن انهيءَ بابت گورو صاحبن کي شڪايت ڪئي ته صاحبن جي پڇڻ تي هن چيو ته مولڪي نه سڀني ۾ ساڳيو نور نظر آڻو اچي. صاحبن تنهن تي فرمايو ته پاڻي گهڻائي آسانجي سکيا کي ڀرويءَ راس گرھڻ ڪيو آهي.

”حاکم چوڪ ڪٿو ڀرم آرڪا،

نه آئي هندو ڪيا لڙڪا.“

(دسر پالشاھي)

برمالا سڀني ڇيرون سان پيار ڪريٿو چاهي ڪو سندس هستيءَ کي مڃي يا نه. اهڙي طرح پڳوان جا پڳت سڀني سان سمان برابر ڪندا. حضرت موسيٰ وقت هڪ ماڻهو آيو. جڏهن کائڻ وينا ته انهي ماڻهوءَ خدا جو ڌيان نه ڪيو ۽ انهيءَ ڪري موسيٰ جي دل ۾ نفرت پيدا ٿي. انهيءَ وقت موسيٰ کي اندران اللهی آواز آيو، ”اي موسيٰ! سڀني کي رزق پهچائڻ وارو جڏهن مان آهيان ته پوءِ تون هن سان نفرت ڪيئن ٿو ڪرين!“ اعزا پر پوءِ جا پيارا ڀلي ڪوئي

”سرب ٿورم مهم سر ڀشت ٿورم“

هر ڪو نام چپ ٿورم ڪرم.“

(گڙي مڪمل ۵، ۱۳-۲۶۶)

هر ڪيرف ساڌ سنگت هيءُ سر ڪرم ڪي ڪرما ،
 ڪه. نازڪ لس پٽيو پرايت جس پورب لڪڻي ڪا لھڙا.
 (سورف مڪمل ۵، ۷-۶۴۲)

سري گورو ارجن ديو مهاراج جن گرنٽ صاحب ۾ سڀني
 هندو ٿوڙي مسلمان مهاتمان جي انمول ٻاڻيءَ کي ڪنهن نه
 ذات پادت جي پيد پاو کانسواءِ ساڳي اهميت ڏني آهي .
 انهيءَ مان ثابت ٿو ٿئي ته روحانيت هڪ ئي آهي ۽ الڳ
 الڳ نالن هوندي . انهيءَ جي اصليت ۾ ڪو به فرق نٿو
 پوي . اهڙيون اڻڄ آتمائون ڪٿي ڪنهن نه ٿورم ۾ اچن پر
 انهنجو اصلي مقصد پٽي رهيو آهي پليل انسانن کان پن
 جهڙيون عادتون ڇڏائي کين انسانيت جو سچو سبق پڙهائڻ .
 اهڙا گورو هڪ جيڪي اسان پٽت جيون کي نڪ پاڪ بنائي
 مالڪ سان ملائين ٿا سي مذهبي ٽنگڊلي ۽ شريعت جي
 پابندين کان آزاد ٿيندا آهن . اهڙا مالڪ جا پيارا جدم
 جنمن جي وچڙيل آتمائن کي پرماتما سان ملائين ٿا ۽ سڀني
 انسانن جي موئين روپي دليين کي پريم روپي ڏاڳي ۾ ٻڌن
 ٿا . انهن جو ڪم آهي جوڙڻ نه ڪ ٽوڙڻ .

”ٿو برائي وصل ڪردن آمدي“

نه برائي فصل ڪردن آمدي.“

مطلب ته تون دنيا ۾ (پرماتما سان) دليون جوڙڻ لاءِ آيو
 آهين نه ڪ ٽوڙڻ لاءِ .

اهڙا سنت مهاتماون هندو مسلمان ۽ ٻين قومن ۾ ڪو ٻي
 پيد نٿا رکن . مثال طور گورو نانڪ صاحب جن نه رڳو هندن

اعڙا مالو سڌائين ۽ ٻين جي حقن کي لتاڙيندا رهيا ۽ کين
 ٻين جي واڻاڻا وٺڻي ڪانه. ٻئي طرف اعڙا به مالڪ جا
 پيارا آهن جنکي گرومڪ سڏجي ٿو. جي سڌائين ٻوڙ ۽
 ٻراڻڪار جا پندار ٿيندا آهن. ظالمن ۽ سندس مشاوري سان
 متبسم ڪندا آهن. حضرت محمد صاحب اڪبرن - چئن کي
 مومن ڪوٺيو آهي ۽ قرآن شريف ۾ لکيو آهي ته سڄو مومن
 اهو ئي آهي جو سڀني ٻين جن جو ذڪر قرآن شريف ۾ آيو
 آهي سواءِ اُن جي عزمت ڪري ٿو.

سڀني ڌرمن جو سار ساڳيو آهي يعني

سڀني جو اُپديش سمان آهي

سڀني ڌرمن جون اخلاقي ۽ روحاني سکيائون ساڳيون
 آهن، جهڙوڪ انسان ايڪو ڪرم ڪري ۽ ٻروءَ سان ٻرندو
 ڪري ان ۾ سائنسي وڃي. سڀني ڌرمن جو لڪش آهي
 ٻوڙ ۽ آلم ڳيان، ٻوڙ ۽ آلم ڳيان، ٻوڙ ۽ آلم ڳيان هي
 ٻوڙ ۽ آلم ڳيان. وڌيڪ جو نه اُپديش آهي ته سڀ ٻار ۾
 ٿڌجي ٻوڙ ۽ آلم ڳيان ڪريو (اُپديش ۽ ٻوڙ) جيڪڏهن
 انسان ٻوڙ ۽ آلم ڳيان ڪري ٿو (God-In-Action) سان
 خيال جهڙي شڪ ڪرم ڪري ته ان کان وڌيڪ سرشت
 ٻوڙ ۽ آلم ڳيان ۽ اهو ئي اُپديش سڀ سمن ۾ آهي
 وڌيڪ ٻوڙ ۽ آلم ڳيان آهي. اهو ئي عالمڪر (Universal Religion)
 ڌرم آهي هو سڀني انسانن جو هڪ ئي آهي هو نه
 ڪنهن بددلي آهي ۽ نه بددلي. گورو وارن صاحب هن
 ٻوڙ ۽ آلم ڳيان سڀ کان سرشت ڌرم ۽ ڪرم آهي هريءَ
 جو ٿم هريءَ.

مندرجي ٻيا مسجد، گردوارو هجي يا ديول، انهن سڀني جي پوڄارين جو اصلي مقصد آهي مالڪ سان ميلاپ. ان پٿرن جي شڪل پلي ٺياري هجي پر انهن مان جيڪا باهه پيدا ٿئي ٿي تنهنجي رنگ ۾ ڪو فرق نه آهي.

”نيسٽ غير از ڪ صبر در پرده و هرو حرام،
ڪي شود آتش دو رنگ از اختلاف سنگها.“

سڀني مٿ متاثرن جا پوئلڳ هڪ ئي پرمانا جو آدرش رکندي نه پاڻ ۾ ٻيا ٿڙن ۽ جهڳڙن. نتيجو اهو ٿر ٿئي جو عام جدتا ڪي نه صرف اهڙن پٿرن ۽ ملن لاءِ بلڪ ڌرم جي نالي کان ئي نفرت آهي.

”از آنروز ڪ ديدم اختلاف مذهب ملت،
مراها شيخ زبني نيسٽ وني با برهمن هم.“

اڄ ڪلهه جا ڌرمي پوڄارڪ گهڻو ڪري ڀڳهاردار ۽ سوارٿي لوڪ آهن تنهنڪري ڌارمڪ آستان واپار جا مرڪز بڻجي پيا آهن. اعتقاد، وشواس ۽ سڃاڻي وڃن ٿا گهٽيا. اها حالت ڏسي مالڪ جا سڃا عاشق اهڙن آستانن کان ڪنارو ڪري خالو اختيار ڪندا. ڏسو ٻلي شاهه ڪهڙي نه دلورز آدا سان انچر ورنن ڪيو آهي:-

”ڌرم سالي دڙ وائي رهندي ٺاڪر دواڙي ٺنگ،
مسيٽان وچ ڪسي رهندي عاشق رهن الڳ.“

اهڙي بي سمجهه ۽ خود مطلبي پوڄارين جي ڪارڻ ئي انسان انسان جو دشمن آهي ۽ ڪيئي ۽ ڪلفت جي آڱ پٽ ڪي رهي آهي. اهڙن خود غرض ۽ تعصبي ماڻهن کي گور ٻاڻي ۽ منمڪ ڪوٺيو آهي. جيڪي اڳيان ۽ سوارٿ سبب ٽنگدليءَ جو شڪار ٿي انڌا ڏنڌ پين جي پلائيءَ کي درزين وانگر ڪٽيندا ٿا وڃن تنجي مول مراد آهي پنهڻو وڏو ماڻهو.

ڪونهي. پاشا نه صرف پيار ۽ نرمي کي ظاهر ڪرڻ لاءِ آهي
۽ ان نرم سٽيه کي چاڻڻ جو ذريعو. مالڪ نه Unwritten Law
۽ Unspoken Language آهي، لاڳاپا آهن. حيثيت ۾ مالڪ
جي دلش ۾ ڪا به پاشا ڪانهي. ڪنهن خاص پاشا کي
وڌيڪ ٻولڻ سمجهڻ لڳو ته آهي ڇاڪاڻ ته پاشا نه صرف
وڃاڻڻ کي ظاهر ڪرڻ جو هڪ ذريعو آهي. انهيءَ ڪري
ٻولڻا جي مهيا ڪنهن نه ٻوليءَ ۾ هجي ته انهيءَ کي ٻي
سان ٻڌو ۽ ٻڌايو. انهيءَ وڃاڻڻ کي دهرائيندي خراج حائط
صاحب نه فرمائين ٿا ته عبادت ۾ ٻولي ڪٿي لڳي هجي
يا عربي يا اي، سڀني جي حيثيت ساڳي آهي. ٻيتر جي
ٻيتر جي رهائڻ لڳي جنهن ٻوليءَ ۾ وڻي ٿيڻ ۾ ڪري
سگهين ٿو.

”هڪي اسف لڳي و نازي درين معامل حائط،

حديث عشق بيان ڪن ٻي زبان ڪ نه ٿو ڏاڻي.“

ڪوئي هڪ ٿور جو هجي يا ٻئي جو، هڪ ملڪ جو
هجي يا ٻئي جو، سڀ هڪ ئي مالڪ جا مالڪ آهن ۽ هڪ
ڦلواڙيءَ جا رنگ ٻولي ڪل. اسين سڀ ساڳي آهيون ۾
ٻيروش ٻيرون ٿا، ساڳيءَ ئي زمين تي ۽ ساڳئي ئي آسمان
هيٺ رهن ٿا. اڃا به رنگ ڏانڊا ٿاڻي انهن ۾ اڙجي ٿا
پتون ۽ نتيجو اهو ٿو ٿئي ته اهي اسان کي جسماني ۽ ماليڪي
ٻڌڻ مان آزاد ڪرڻ جي بجاءِ پاڻ انهن ٻڌڻن کي وڌيڪ
مضبوط ٿا ڪن.

مندرجه مسجد ٻيوي کي ساڳيو ٿيڻ روشن ڪري ٿو
نهن هوندي نه ڪهڙي نه حيرانيءَ جي ٻاڙهه آهي جو اسان
۾ اليڪ اختلاف ۽ جهڳڙا پيا ٿين.

”اڙيڪ چراغ مسجد و بس خال روشن اسف،

در خيز ٿم ڪ دشمني ڪڙو وڌين چرا اسف.“

گور پاڻي آبدش گريتي نه ٻاهر ڪڍج ڪرڻا نٿو ٿول آهي
 ڇاڪاڻ ته نام جو رنگ اندرتي ڇڙهي ٿو، توروءَ جي
 ڪرڻا سان من رويني مندو ۾ مالڪ جو درشن ٿيندو، ٻاهران
 مندو آڏو نه صرف مٽيءَ ۽ پاڻيءَ مان ٺهيل آهن، سڀئي
 گرتن ۽ ٻولين کي وڃي ڏسو ته اهوئي آبدش مليو نه پر مالڪ
 درخند موجود آهي ۽ اسين مندو مسجد ۾ ٽڙهن ٻوليون ڇڏين
 پر مالڪ اسانجي اندر ۾ نه ڇڏي، ليڪن انهي ٻي ۾ جي اڏائي
 صرف ستوروءَ جي ڪرڻا سان ئي سگهيتي.

ڪم ڄاڻي ڏي، گور لاڳو رنگ
 ميرا ڇو نه چلي، من پٿر پنگ، (رهائ)
 اڀڪ ڏوس من پٿي امنگ
 کيس ڇندن چوڻا بهه سڳند،
 پورو ڄاڻي برهم ٿاء
 سو برهم پٿارو گور من هي ماء، (۱)
 جهان ڄاڻي ٿو، جل بڪسان
 ٿو پورو رهڻو ڪم سڀ سان،
 بيد پيران سڀ ڏيکي جسو
 ارڙهان نه ڄاڻي ڄم اڀان نه هرو، (۲)
 ستورو مٿي بلهاري ٿو
 جن سڪل بڪل پرم ڪاڻي پور،
 رمانند سرامسي رمت برهم
 گور ڪا عبد ڪاڻي ڪرم، (۳)
 (پست رمانند - ۱۳ - ۱۱۶۵)

مندرن، مسجدن، گور دوارن ۽ ڏيوارن ۾ وڃڻ جو اصلي
 مقصد آهي مالڪ کي ياد ڪرڻا، پگتن واسطي انهن آستانن
 جو نه ٻيو ڪو مقصد آهي، شري گورو وارن صاحب جن

سڄو مندر يا مسجد هي جسم آهي .
 ”هر مندر اهو، شرير هئ ڳيان وٺن پرگت هونئي.“
 (پراڻي محل، ۳-۵-۱۳۴۶)

‘Body is The Temple of God’

حافظ صاحب فرمائين ٿا ته اي مالڪ! مسجد يا عبادت گاهه ۾ وڃڻ جو مطلب آهي تنهنجي ياد جو نشو و نما ۽ توسان وصال ڪرڻ. انهيءَ کانسواءِ اتي وڃڻ جو ٻيو ڪو مقصد ڪونهي .

”غرض مسجد و هيڃانه ام وصال شما است،
 جز ائين خيال ندارم گواه من خدا است.“
 مندر ۽ مسجدون مٽيءَ ۽ پاڻيءَ مان انسان ٺاهيٿو ۽ سڀ سمان آهن پر انهن ۾ به اهوئي آستان اٿم آهي جتي پوءِ جي ياد جو پرڪاش ظاهر آهي .

”هرگز مگو ڪ ڪعبه ز بت خانه بهتر است،
 هر جا ڪ است جلوه جانانه خوشتر است.“
 انهيءَ ويچار کي شري گورو گوبند سنگهه جي مهاراج ڏهين پانشاهي ڏسڻ ڪهڙي عمدي طريقي سان بيان ڪندا:-

”دهرا مسيت سوئي پوجا او نواجا اوئي،
 مانس سڀي ايڪ پي انيڪ ڪو پرم اوهيءَ .
 ديوتا اديو ڇڄ ڪند هرب ترڪ هندو،
 نياري نياري ديسن ڪي پيس ڪو پرم اوهيءَ .
 ايڪي نين ايڪي ڪان ايڪي دهه، ايڪي ان،
 خاک باد آتش او آب ڪو رلاوهي .
 الله ايڪ سوئي پوران او قران اوهي،
 ايڪ هني سروب سڀي ايڪ هني باوهي.“

”مسجد ڪوران ۾ آب و گل ٻڙد،

مسجد صاحب دلائل را دل ٻڙد.“

مغربي صاحب فرمائين ٿا ته پوئتر ٿوسان انگ سنگ
آهي ٻوه ٿون هن کان ڇو بيشر آهين؟ هر نه ٻنهنجي اندر
وٺو آهي؟ ٿون اڃا پيو درٻدر ٿين. انهيءَ ڪري
حيڪڙهن اسين انهيءَ پوئتر ڪي، ڇو اسانجي اندر پراچمان آهي،
چڙي مسجد ۽ مندر پر وڃي ٿا سندس پڳتي ڪيون ته
سمجهو اهو نضول آهي.

”ٻار در پهلو چرا اي بي خبر،

ٻار در ٿو ٿو بگر دي درٻدر،

گر ٿو مسجد اندر دل و ما مسجد روهر،

بهر از بيڪاوي اين هرگز نباشد ڪار ما،

ابلهان لعظم مسجد ميڪند،

در صفائي اهل دل جمد ميڪند.“

مورڪ لوڪ مسجد ۽ ٿرهي استالن جي پوڄا ڪن ٿا
پوڄا پرمارئي ٻنهنجي دل روپي مندر جي صفائيءَ جي
ڪوشش ڪن ٿا. پهرين پوڄا ٿئي آهي ۽ ٻي اصلي آهي.
سندن ڪالسراءِ پير ڪو مندر آهيئي ڪونه. ٿلي صاحب ڇن
جي ٻائي آهي.

”ٿلي مندر مسجدون مين جائي صد اسوس هٿ،

قدرتي مسجد ڪا ساڪن ڏک اٿائي ڪي ٿيئي.“

ڪبير صاحب ڇن نه انهيءَ ويچار جي پٺڀرائي ڪندي

چون ٿا ته:-

”ڪبير حج ڪعبي هٿ ڄاڻا آڪي ملتا خدا،

سائين مڇه سٺ لڙ پرتا آڇهي ڪن فرمائي ٿا.“

(ملوڪ ڪبير ۳-۲۳۷۵)

انهن ڏورن استانن ۾ ويهي اسان کي مذهبي شرار روپي سڃي مندر، مسجد، گوردواري يا ديول جي اندر جهلي پائڻي آهي، ڇاڪاڻ ته پڳتيءَ جو اصلي سمجهڻ اسانجي دل سان آهي نه ڪنهن خاص ٻاهرين استان يا ڪنهن وشيش ڪرم کان. سان. اهائي پوڄا ۽ پڳتي سڦلي سمجهڻ ڪي جا صاف ۽ اڙهل هڙدي سان ڪجي ٿي ۽ جنهن ۾ صرف پرمانا نجي ڏرشن جي ئي ابلاشا سمايل رهي ٿي. منڃ ڏيئي ئي سڄو هري مندر آهي بلڪ سڄو سنسار هڪ وشال هر مندر آهي. پرمانا جا سڃا پڳت پريءَ کي سرور واپي سمجهي هر هنڌ هڃي پوڄا ڪن ٿا. قران شريف (ذڪر البقرة) ۾ حضرت صاحب فرمايو آهي، ”مغرب ۽ مشرق ائي الله جي ڄاڻداد آهن. جنهن پاسي تون رخ ڪندين توکي الله ٿي نظر ايندو ڇاڪاڻ ته الله تعاليٰ حاضر ناظر ۽ ڄاڻي ڄاڻهار آهي.“

اهو ئي ويچار انساني صاحب جن پن ظاهر ڪيو آهي. هو لکن ٿا ته، ”مذهبي لاءِ ساري زمين مسجد ۽ پاڪ آهي. انهيءَ ڪري مذهبي يونٽن کي ڇڪائي نه جتي به نماز جو وقت ٿئي ائين ئي بهي نماز پڙهن.“ دراصل، جتي به اسين سرڌا ۽ پاو سان مالڪ جي اڳيان جهڪون ٿا سا ئي جڳهه پوڄي آهي.

“All is Holy Where Devotion Kneels”

(Holmes Oliver Wendell, America)

جن انڌن جا گيان روپي نيت نه کليا آهن انهن جي واسطي مٽيءَ ۽ پاڻيءَ مان ٺهيل مندر ۽ مسجد ٿي سڀ ڪچ آهن پر گيان ورن پرن کي سندن هڙدي روپي مندر ۽ مسجد ۾ ئي پريءَ جي پراپتي ائي ٿي.

سڀ عبادتن پوڄائن ۽ ڌرم اسٿانن جو
پرپوڄن صرف مالڪ کي ياد ڪرڻ

آهي ۽ سڄو هندو انسان جو شريرو آهي

عبادت ۽ پڳتي جي مختلف طريقن جو اصلي مقصد ساڳيو
آهي. ائين ضرور آهي ته جنهن جنهن زماني ۾ جو پوڄا ۽
پڳتيءَ جو طريقو هو سو ان وقت جي ڌرمي ڪتابن ۾ درج
ٿيل آهي. پر ائين سڀني نرالن طريقن جو ادبش ڪيل
پريو سان بيار ڪرڻ ۽ سندس روشن ڪرڻ جو، ٻيڙي
طرح نشان ڪڍڻو ئي هوندو آهي پر نير انداز ڳڻڻا، اهڙي
طرح سڀني نسم جي پوڄا پاٽ جو مقصد هڪ ئي آهي.

”ابني ابني ميس ڪي سڀي منائين ٿيڪ،
رجب نشانہ اڪي شيء نرالدار الڪ.“

نراج شريف ۾ (ڏسو سرورف نجل جو پندرون رکوع) اڻ
ائين لکيل آهي ته ”انسان جي واسطي الڪ الڪ شريعتن
۽ عبادتن جا طريقا ناعيا ويا ۽ هر هڪ ڌرم ۾ رشي ۽ پيلوهر
موڪليا ويا.“

عمر خيام صاحب جن فرمائين ٿا ته مدر، مسجد، گوردوارو
۽ ڏيهول سڀ فرمائيا جي پوڄا جا آستان آهن. مدرن
ٿيند ۽ سڪ جو آواز، مسجد ۾ حتراب جي سامهون اها
ڏيهول ۾ تسيم (مالوا) ۽ صليب سڀ فرمائيا جي پڳتيءَ
الڪ الڪ نشان آهن.

”حتراب و ڪليا و تسيم و صليب،
حٿاڪ هر نشانہ بهدي اس.“

بمس ڪانه و ڪعبه ڪانه بهدي اس،
ناقوس زون ترانه زلدي اس.

”ٻار او ڪ او ٺاهي ٺدارد،

پهر ٺاهي خواني سر بر آرد.“

اسان ڪي ڀرمن ۾ ڦاسا نه ڪوي. دراصل، اسان سڀني کي هڪ ئي مالڪ جي پوڄا ۽ شيدا ڪرڻي آهي ۽ سڀني جو هڪ ئي گرو ڏاڍو آهي. اسين سڀ انهيءَ ڀرم ستيه جا روپ آهيون ۽ سڀني جي اندر ساڳي جوڻ پيئي جهلڪي. روحاني نشا نگاهه کان سڀني انسانن جي ذات ساڳي آهي. شري گورو گوپند سنگهه صاحب جن جي ٻاڻي آهي :-

”گوڻو پيڻو منڊيا سنياسي گوڻو جوڳي پيڻو،

گوڻو برهه چاري، گوڻو جتي انومان ٿو.

هندو ٿرڪ گوڻو رانضي امام ساني،

مانس ڪي ذات سڀي اڪ به چانڊو.

ڪوڻا ڪرير سڻي، رازق رحيم اوڻي،

دُسر و نه پيد ڪوڻي، ڀول ڀرم مانڊو.

اڪهي ڪي سيوسب هي ڪوڳوڙ ڏاڍا اڪ،

اڪهي سڙو پ سڀي اڪ جوڻ جانڊو.

(۱۵ - ۸۵ اڪال استت)

اسين سڀ هڪ ئي نور مان پيدا ٿيا آهيون.

اهائي سکيا ٿيڻ لڌون نه ڌارمڪ پيد صرف مذهبي غرور
(Religious Vanity) ۽ روحاني خودي (Spiritual Egoism)
جي ڪارڻ ٿين ٿا ۽ اهيئي مختلف ڌرمن جي ٻولنگين ۾
نانا پرڪارن جا وهر پيدا ڪن ٿا. جيئجي ڪٿي نه سوار ٿي،
اڳيان ۽ حسد روئي وڃن انسان کي ڏنگي اهڙو وهر روئي
وهر چاڙهيو آهي جو هو رانس ڏينهن بيهال ۽ بي چئن ٿي
ٿڙ ٿي رهيا آهن. حافظ صاحب فرمائن ٿا ته ڪفر ۽ اسلام
ٻنهي ۾ اصلي حيثيت ساڳي آهي. سڀ مذهبي پيد پاڻ ڌرم
جي ڪارڻ آهن. تعصب ۽ تنگدليءَ جي ڪارڻ ٿي شيخ ۽
پراڻو ۽ نئون ٻڌائو الڳ الڳ آهي. در اصل روحانيت جي
ميشائي ۾ لام جو نٿو پيارڻ وارو سائي (مرشد) به هڪ
آهي ۽ هڪڙو ٻياڻو به سڀني لاءِ ساڳيو آهي.

”هڪ حيثيت جلوه ڪرڻ ڪفر و اسلام و اس،

اختلافات مذاهبن جهڙا او هار اسف و اس.

او تعصب ڪاسٽ شيخ و برهمڻ شد جدا،

در نه در ميشانه هڪ سائي و هڪ چار اسف و اس.“

سڀ مهالما پندش ڪن ٿا ته سڀ جو پتا واهڪرو و اڪال
پوش هڪ ئي آهي. هڪي رب العالمين چولدا آهن نه ڪ
ڪنهن خاص قوم يا مذهب جو. انسان سڀ هڪ آهن. ٻلي
کٽي ڪو ٻاڻڪي مونڙ، سببسي، چوڳي، هندو، ترڪ،
شيرو يا صافي سڏائي ٻي سڀني انسانن ۾ جوهر ساڳيو آهي.
الهيءَ باري ۾ ڪي نه رابا ڪونهن نه ڪر ٿا ۽ ڪو ٻي، رازق
۽ رحيم ۾ ڪو فرق نه آهي. اهي سڀ ٿالا روشن مين فقير
ننهن ۽ مهالمان و ڪيا آهن. در اصل، مهالما جو ڪو نه نالو
نه هڪي جهڙو به نالي سان پڪارار نه جواب ڏيندو.

ماڻهوءَ کي بخار هڪ طرح چڙهيتو نه هجي. قورم جي بندي کي بيءَ طرح، اهڙيءَ طرح بيمارين جو علاج به ساڳيو ٿيڻو. بخار کي لاهڻ لاءِ سڀني کي ساڳيو فيورمڪسچر (Fever Mixture) ڏنو وڃي ٿو. مچر جو ڪم آهي چڪ پائڻ، انهن ڪونهي نه هڪ قورم جي ماڻهن کي چڪ پائي ٿو ۽ بيءَ قورم جي ماڻهن کي نه. وري ڪلڻ ۽ رڻڻ سڀني جو ساڳيو، سردي گرمي سڀني کي ساڳي لڳي ٿي ۽ هوا پاڻي، سڄ، پاڇيون ۽ ميوا به سڀني لاءِ يڪسان آهن.

سڀني انسانن جي بناوٽ ساڳي آهي، ساڳيون اکيون، ساڳيا ڪن، ساڳيا شرير ۽ سڀني ۾ ساڳي جان آهي. سڀني جو شراب به ساڳين ئي ٿين، مٽي، هوا، اگني پاڻي ۽ آڪاش مان ٺهيل آهي. سڀ هڪ ئي پروريءَ تي ۽ هڪ ئي آسمان جي هيٺ رهيا.

مذھبن جا ظاهري مٿ پيد انسان بنيا

آهن ۽ اهي صرف سندس تنگدلي

۽ خود غرضي جي ڪارڻ آهن

سنت مهالما هن سنسار ۾ اچي اسان کي هي هڪ ئي ابدش ڏين ٿا ته ٻرمانا سڀني انسانن جو اپائڻهار آهي. جهڙيءَ ريت سرير جون بيماريون انسان کي ايڪار بڻائي آيون ڇڏين اهڙي طرح مانسڪ روڳ به منش جي هردي کي لڳي هڪي حيوان کان به بدتر بنايو ڇڏين. ايتري قدر جو انسان انسان جي خون جو پياسي بنجو پوي. اهي روڳ آهن خود غرضي، جهالت ۽ تعصب جن جي اندر ڦاسي انسان ڪراوت جو شڪار ٿئي ٿو. هر ڪنهن ڌرم جون اوچ آلمانون

”مي خود و مصحف اسوړو آتش اذر كعبه (ن)،
هر چه خواهي كن و ليكن مردم آذاري مكن.“
(حافظ)

انهي ڪري جيستائين تون پرماتما جي بدن جي دل
نه ولدين تيسائين تون پريوه جي پرستگان مهروم رهندين.
اگر تون چاهين تو نه مالڪ توي مهر ڪري نه تون سندس
خلعت سان ليکي ڪر.

”حاصل نشود ترا رضائي، لا خاطر بدگان نه چوئي،
خواهي ڪه خدائي اولو بخشد، با خلق خدائي اڪن اڪوئي.“
(شيخ سعدي)

پرماتما جي طرفان سڀني انسانن کي ساڳيا حق مليل آهن

اچو پويان طاهري حالت تي نظر وجهون. راجا، ارجا،
امير، غريب سڀني نومن جي ماڻهن جي پيداش ساڳي طرح
ٿئي ٿي. سڀ انسان پندرجي مانا پتا هي خون ۽ ويرو مان
پيدا آهن ٿا. سڀ ساڳيءَ طرح ماءُ جي پيٽ ۾ ٿو ٺهه مهيا
رهي ساڳئي ئي طريقي سان پيدا ٿين ٿا. ائين ڪونهي ته
ابراهيم جي پيداش هڪ طريقي نه مسلمان جي ٻئي طريقي.
ڪبير صاحب فرمائن ٿا:-

”جو تون ابراهيم برهمڻي ڄاڻيا،
نه ان سان ڪاهي ٺهي آيا.“
(ڪبير گوڙي ۱۷-۳۲۴)

سڀني انسانن کي اڄ هڪ ئي طريقي اچيون، ائين ٺاهي
نه هڪڙي نوم جي ماڻهن کي هڪ ريت نه ٻيءَ نوم جي
ماڻهن کي ٻيءَ ريت. ائين به ڪونهي ته هڪ نوم جي

”ڪعبہ بنگاہِ خليل آذر است ،
 دل گذر گاہِ جلیل اکبر است .
 دل بدست آور ڪ حجِ اکبر است ،
 از هزاران ڪعبہ يك دل بهتر است .“
 (مولوي روم)

ڪنهن فقير ڪهڙو نه عمدو ڪلام چيو آهي ، ”اي دل !
 تون دلين جو حج ڪر ڇاڪاڻ ته هي لڪل ڪعبو آهي .
 ڪعبي شريف کي نه ابراهيم ٺاهيو هو ليڪن دل پرمالما
 پاڻ بنائي آهي .“

”دل طوافِ دلائل ڪُن ڪ ڪعبہ مخفي است ،
 ڪ آن خليل بنا ڪرد واين خدا خود ساخت .“

ڪنهنجي به دل دڪانن سان مالڪ ڪڏهن خوش نٿو
 ٿئي چاهي ڪٿي ڪو هزارين پوڄائون ، عبادتون ۽ توبهون
 ڪري ، هزارين روزا رکي ۽ هر هڪ روزي سان هزار بار
 نماز پڙهي ۽ هزارين راتيون مالڪ جي ياد ۾ گهاري پر اهو
 سڀ مالڪ جي درگاهه ۾ منظور نه ٿو ٿئي ۽ هو ڪنهنجي
 دل ٿو ڏکڻي .

”هزار زهد و عبادت هزار استغفار ،
 هزار روزه و هر روزه را نماز هزار .
 هزار طاعت شب ها هزار بيداري ،
 قبول نيست اگر خاطري بيا زاري .“
 (مثنوي)

خواجہ حافظ صاحب فرمائن ٿا ته شراب پي ، قرآن شريف
 جلاء ڪعبي کي آڳ لڳاء ، جيڪي وڻيئي سو ڪر ليڪن
 ڪنهنجي دل نه ڏڪاء .

۽ ساگر ۾ ڪو نرو ٿو لي سگهي سڀ انهيءَ هڪڙي جوهر جي بيداش آهن. ظاهري مختلف شڪليون، پوشاڪون ۽ صفت متاثرن جا جهڳڙا انسان جي اندروني سمائتا ۾ ڪو فرق نٿا وجهي سگهن. مخلوق سان پيار ڪرڻ آهي خالق سان محبت ڪرڻ.

”ايڪ نرو ٿي سڀ جهڳٽ اڀيڻا،

ڪوڙن پيلي ڪو مسندي.“

(پرلالي ڪٺور ۱۹-۱۳۴۹)

اهو ئي سچو مذهب، سچو ڌرم، سچو دٻن ايمان آهي. شيخ سعدي صاحب جن انهيءَ ڪري فرمايو آهي ته اي مالڪ! نهنجي پکي آهي نهنجي بدن جي شيرا ڪرڻ ۽ نه ڪا مالها ٺهرڻ، آسڻ لڳائي وهڻ ۽ ڪوڏڙين ٻاڻڻ ۾.
”طريقت بهتر خدمت خلق آهيست،
نه تسبيح وسجاده و داني آهيست.“

سڀني دٻن ۾ منهنجو مالڪ آهي، ڪو به هر دور هڪڻا خالي نه آهي نه جنهن دل جي اندر هو پرگهت آهي انهيءَ کان مان ٻاهر آهيان.

”سڀ گهٽ مٿا سائبان سوي سويچ نه ڪوئي،

ٻاڙاري ٿس گهٽ ڪي جان گهٽ پرگت هوئي.“

جهڳڙهن (انسان ائين سمجهي نه هر دل ۾ منهنجو پرتر لڳو وڃي ۽ ڪو به هن کان وڌيڪو ڪوئو نه هو بي اختيار سڀ جي عزت ڪندو.

”چر بدائتي ڪ نه دل ها خدا آهيست،

بس لسرا آداب هو دل مدعا آهيست.“

نور زنده دٻن جو حج ڪو چاڪا نه دل هزار ڪفن کان بهتر آهي. ڪعبو نه حضرت ابراهيم جي والد جو به خالو هو ليڪن دل خدا جي وهڻ جي جاءِ آهي.

شيخ فرید صاحب جن فرمائين تا ته جيڪڏهن توکي پريتر
 سان ملڻ جي تمنا آهي ته ڪنهنجي به دل نه ڏڪاءُ.
 ”جي ته پريتر دي سک، هئا ته ڏهاڙ ڪهي ڏا.“
 (سلوڪ فرید ۱۹-۱۳۸۴)

گورو گوپند سنگھ صاحب جن فرمائين آيا ته مالڪ سڀ
 جي اندر آهي. هرڪا دل هنجو نواس استان آهي جيڪڏهن
 ڪو مخلوق کي ڏکي ڪريو ته خالق همکي سزا ڏئي ٿو.
 ”خالق خالق کي جان ڪر خلق ڏڪاري ناهي،
 خلق ڏکي ٿيند لعل جي خالق ڪو ٻي ناهي.“
 سڀني پوئلڳن آلمان ۽ ڀڳتن جو هڪ ئي ڌرم ٿيندو آهي
 ۽ اهو آهي، ”مالڪ جي ڀڳتي ۽ سندس خلقت سان پيار.“
 انسان ٿڌهن ئي انسان سڏائڻ جو حقدار آهي جڏهن هن ۾
 انسانيت جو معدو هجي. انسان انسان کي پاڻ ڪري سهجي،
 هنجو ڏک درد وٺي، دل ۾ همدردِي رکي ۽ پرماتما ۽
 سندس مخلوق لاءِ اُتو پريم رکي. جيڪڏهن انهن جي
 اندر ان حسد، اڻپاڇا، مفتخوري، چٽلي، دشمني، لالچ،
 لوپ، پاڪند، ابرڪا، تنگدلي ۽ تعصب اسانجي اندر گهو
 ڪري ويٺا آهن ته پوءِ اسانجي دل جو آئينو ڪيئن صاف
 ٿيندو؟ انهن ڪارن جي ڪارڻ انسان جي زندگي ۽ جي
 سڀ خوشي ۽ آئند ڪافور ٿيو وڃي. انهن غلامتن جي
 هوندي اسانجي دل جي شيشي ۾ مالڪ جي جهلڪ
 ڪيئن پسي؟

آيا پرماتما جي انس آهي ۽ هيءَ ساري رچنا ۾ اُٿر آهي.
 ”مالڪ ۽ ان جي خلقت سان پيار“ انهيءَ پاو جو جيترو
 وڪاس ٿيندو اوترو انسان پرماتما جي نزديڪ ويندو. سڀ
 هڪ ئي نور مان پيدا ٿيا آهن ۽ اهو نور سڀني جي اندر پيو
 ڇهڪي. پوءِ ڪنهنڪي ٿيڪ ۽ ڪنهنڪي بد سڏجي؟ پوءِ

سال اڳي عيساين جو نام و نشان ڪونه هو، پنج هزار سال اڳي اهو ڏان جو ڪنهن نالو ڪونه ٻڌو هو. اهڙيءَ طرح آئين کان اڳ به ڪنهن قومون آهن ۽ ويهون. انسان پوءِ ڪٿي ڀرپ جا هجن يا پشچم جا سڀ سامان آهن، ڪو اوج نٿي ڪونهي. سڀني جي اندر آتما آهي جا ڀرمالما جي انس آهي.

سڄو ڌرم آهي سڀ سان ڀبار ڪرڻ

۽ مالڪ کي ياد ڪرڻ

سڄو ڌرم ڇا آهي؟ اهو سوال پڙهين کان هر هڪ انسان جي دل اندر پيدا ٿيندو رهيو آهي. انهيءَ وڻه اي ڪرڻن جا ڪرڻ لکيا ويا آهن. انهيءَ سوال جو ڪو ڪهڙو ٿو جواب ڏئي نه ڪو ڪهڙو. پر سوال جو ليڪ جواب نه هڪ ئي آهي سگهيو. انهيءَ سوال کي حل ڪرڻ کان پهرين اسان کي سوچڻ کپي ته ڌرم يا مذهب جو مقصد ڇا آهي؟ سڀني جو جواب هڪ ئي آهي ۽ اهو آهي، ”دائمي خوشي ۽ ڀرمالما جي پراپتي.“ هر انداز اليڪ آهن ليڪن سڀني جو اشارو هڪ ئي آهي. مالڪ سان برابر ڪرڻ آهي انجي مخلوق سان نه برابر ڪرڻ. سڀني مهالمان جي زندگيءَ ۾ اهو ئي اصول نظر اچي ٿو. سڀ مهالما سڀني انسانن سان، آستڪ ٿرڙي ناستڪ، سان ڀبار ڪن ٿا. هنن کي خبر آهي ته سڀ هڪ ئي جوهر مان پيدا ٿيا آهن، انهيءَ ڪري ڇڻجي ڪٿي نه سڀ هڪ ئي شراب جا اعضا آهن. جي هڪ عضوي کي ڪشت هوندو ته ٻيو اڻخود ٿي چئن ٿي پوندو.

”هي آدم اعضائي هڪ ڊيگر اند،
ڪو ڊر آفرېش ڊيڪ جوهر اند،
ڇو عضوتي بدرد آورد روزگار،
ڊگر عضوها نمالند قرار.“
(شيخ سعدي)

پهرين ڌرم يا انسان

انسان سڀ کان آدي آهي، ڌرم سڀ پوءِ ٺهيا. ڌرم انسان جي واسطي ۽ سندس روحاني ترقيءَ لاءِ ٺاهيا ويا. اڄ ڪلھ، ماڻاوي پدارتن، عقل جي رسائي، اخلاقي ضابطي ۽ ڌار هڪ سڌانتن جي باوجود به انسان خوش نظر نٿو اچي. لکين انسان پنهنجو پاڻ سان ۽ دنيا جي ٻوڙ ٻڪ سان سنڀالڻ نه آهن. جيتوڻيڪ هر ڪو پاڻ کي ڪنهن نه ڪنهن ڌرم جو پوئلڳ سڏائي ٿو، ڪو هندو، ڪو مسلمان، ڪو سک، ڪو عيسائي، ڪو ٻوڙي، ڪو چين وغيره پر سڀني جي زندگي اي هڙي ئي پيئي آهي. سڄي پڇو ته ڌرم يا مذهب وشو وياڻي يا عالمگير آهي ۽ سڄي سنسار لاءِ هڪ ئي آهي. ها، هر هڪ ڌرم جي ظاهري شڪل ۽ ڌرم کان الڳ نظر اچي ٿي ليڪن جيڪڏهن گهرائي ۽ ڀر وڃي ته سڀني ڌرم جي ٺهڻ ۾ هڪڙو ئي مارگ ۽ هڪڙو ئي اصول ڪم ڪندو نظر اچي ٿو. اهو سڄي سنسار لاءِ سمان آهي. انسان هڪ ئي نالي سان سڀني جي ذات هڪ ئي آهي ۽ اندر جو سهارو به ڪسان آهي. ويچار ڪرڻ سان معلوم ٿئي ٿو ته:-

انسان انسان سڀ هڪ ئي آهن

پر ماڻا انسان پيدا ڪيا، سک، مسلمان، عيسائي، ٻوڙي وغيره، سڀ پوءِ ٿيا. اڄ کان پنج سؤ سال اڳ، سک ڪونه هئا ۽ ٽي رهڻ سؤ سال اڳي ڪو مسلمان ڪونه هو، به هزار

- ٢٦ ١٣. گورو جي ڌيان جا فائدا
- ٢٧ ١٤. ڏن
- ٣٣ ١٥. انهن ساڌن جي ڪرڻ جو وقت ۽ آسڻ
- ٣٦ ١٦. آسڻ
- ٣٧ ١٧. جهڙي مڙ
- ٤١ ١٨. شيوا
- ٤٦ ١٩. پوجا
- ٥٠ ٢٠. پُڙ (ڏي)
- ٥٣ ٢١. پاؤ (پرلر)
- ٥٥ ٢٢. پرمارت جي ساڌن ۾ سوايڪ ڳالهيون
- ٦٠ ٢٣. پرلر جا ڳالڻ جا ساڌن
- ٦٤ ٢٤. ويراڳ
- ٦٦ ٢٥. مڪتي
- ٦٧ ٢٦. مستنگ
- ٧٢ ٢٧. پرارڻا
- ٧٤ ٢٨. پرارڻا جي هر ڪم ۾ ساڌڪي ضرورت آهي.
- ٧٦ ٢٩. پرارڻا ڪرڻ لاءِ جڳهه
- ٧٨ ٣٠. ويڪ ۽ ويچار جي ضرورت
- ٨٢ ٣١. سرف حمد يوگ ۾ ڪا به ڪتاب ٿيڻ لاءِ ضروري ڪم
- ٨٦ ٣٢. آخرين ويستي

۱۳. ڪروڙ جي ڏهاڻ جا مالدا

۱۴. ڏڻ

۱۵. انهن ساڌن جي ڪرڻ جو وقت ۽ آسٽ

۱۶. آسٽ

۱۷. چيٽري مڙ

۱۸. شيرا

۱۹. پوڄا

۲۰. پُڙ (ڀڳ)

۲۱. پاؤ (پوٺ)

۲۲. پوماوت جي ساڌن ۾ سهاڻڪ ڳالهيون

۲۳. پوٺر جا ڳاڙڻ جا ساڌن

۲۴. ويراڳ

۲۵. مڪتي

۲۶. مستنگ

۲۷. پراڻا

۲۸. پراڻا جي هر ڪمين ساڌڪ کي ضرورت آهي.

۲۹. پراڻا ڪرڻ لاءِ جڳهه

۳۰. روپڪ ۽ وپجار جي ضرورت

۳۱. سرت خمد پوک ۾ ڪا مياپ ٺهڻ لاءِ ضروري ٿئي

۳۲. آخرين ويٺي

۱۹. پنهنجي اندر جهاني پاڻڻ
- ۶۳ ۲۰. انهيءَ آدرشي ڌرم جو انيو انسان کي پنهنجي
- ۷۳ اندر ٿئي ٿو
- ۷۷ ۲۱. صحيح مقصد
۲۲. سچو ڌرم (سنت مت) علم سينه يعني پراود يا آهي
- ۷۹ ۲۳. اڀرا وڌيا ۽ انجي حيثيت
- ۸۲ ۲۴. سنتن جي سکيا جا ٿي بنيادي سڌانت
- ۸۸ ۲۵. سنتن جي سکيا جا ٿي سڌان
- ۹۲ ۲۶. گورمت سڌانت پستڪ لکڻ جو مقصد ۽ ضرورت
- ۹۵ ۲۷. گورمت سڌانت گرنت ۾ ڇا آهي؟
- ۹۹ ۲۸. گورمت سڌانت جي ٻئي حصي ۾ ڇا آهي؟
- ۱۰۴ ۲۹. آخري ويني
- ۱۰۶

ڀاڱو ٻيو

صفحہ	نمبر	وشيہ
۱	۱	پرمارت
۵	۲	پرمارت ۾ ٽن ڳالهين جي ضرورت آهي
۶	۳	مالڪ سان ميلاب جو مڪمل طريقو ۽ انجا سڌان
۸	۴	سرف شبد يوگ جا ٿي سڌان
۱۲	۵	سمرن
۱۴	۶	سمرن انترمڪ ٿيڻ جو آسان طريقو آهي
۱۵	۷	سمرن ڇا آهي ۽ ڪهڙي ريت ڪرڻ جهڙي؟
۱۶	۸	سمرن جو مقصد
۱۷	۹	ڌيان
۱۹	۱۰	ڌيان ڄاڻڻ جا سڌان
۲۱	۱۱	ڌيان ڪنهنجو ڪرڻ ڪهي؟
۲۵	۱۲	گورو جو ڌيان ڪهڙي نقطي تي ۽ ڪهڙي طرح ڪرڻ ڪهي؟

فهرست

پاڻگو پهريون

نمبر	وٽ	صفحہ
۱.	پهريون ڏور يا انسان	۱
۲.	انسان انسان سڀ هڪ ئي آهن	۱
۳.	سچو ڏور آهي سڀ سان پيار ڪرڻ ۽ مالڪ کي باد ڪرڻ	۲
۴.	پرمانا جي طرفان سڀني انسانن کي ساڳيا حق مليل آهن	۶
۵.	مذھبن جا ظاهري منع ۽ پيدائش انسان بنيا آهن ۽ اهي صرف سندس لنگڻ ۽ خود غرضي ۽ جي ڪارڻ آهن	۷
۶.	سڀ عبادتن پوڄائن ۽ ڏور استادن جو نروجن صرف مالڪ کي ياد ڪرڻ آهي ۽ سچو مندر انسان جو شريو آهي	۱۰
۷.	سڀني ڏورن جو سار ساڳيو آهي يعني سڀني جو اڀرڻ سمان آهي	۱۸
۸.	شريعتن جي روپن ۽ دسمن ۾ فرق جو سبب ۽ انجو مھتو	۲۱
۹.	آدرشي انسان	۲۵
۱۰.	روحانيت جي ضرورت	۳۰
۱۱.	اح ڪله ڏور ڇاڪي ٿو سڃڻو وڃي ۽ سچو ڏور ڌر اصل ڇا آهي؟	۳۳
۱۲.	سنت مت ۽ ٻين ڏورن ۾ فرق	۳۶
۱۳.	فرقي بندي	۴۰
۱۴.	ڏور جي شروعات ۽ نقد ڏور	۴۲
۱۵.	ظاهري ۽ اندروني ڏور	۴۶
۱۶.	سائنس ۽ ڏور	۵۱
۱۷.	ٽن پرستي ۽ ايمور پوڄا	۵۶
۱۸.	آدرشي عالمگير (وشو واپي) ڏور	۵۹

ٻوهڪا

شري حضور مهاراج بابا ساون سنگھ جن پنهنجي ۴۵ سالن جي نشڪام شيوا جي دوران ۾ ٻرمارڻي جڳياسن جي کوچ ۽ ڄاڻ لاءِ انيڪ ٻسٽڪ لکيا جن مان ٻن ڀاڱن ۾ ”گورومت سڌانت“ ٻرست آهي. هر ڪنهن ڀاڱي ۾ لک ۽ پک هڪ هزار صفحا آهن جن ۾ قريب قريب ٻرمارڻ جي هر هڪ وشي جي حوالن سميت وياڪيا ڪئي ويئي آهي.

هر ڪنهن اڀياسيءَ کي شايد ايترو وقت نه ملي جو ٻه هزار صفحا پڙهي سگهي. الهيءَ ڪري انهن ٻنهي ڀاڱن جي پومڪائن کي گڏي موجوده ٻسٽڪ جي روپ ۾ ٻانڪن جي شيوا ۾ رکيو ويو.

هنن ٻنهي حصن ۾ جن جو نالو ”گورومت سار“ ڀاڱو پوريون ۽ ٻيو رکيو ويو آهي، حضور مهاراج جن سنت مت جي مکيه مکيه سڌانتن جو مختصر اڻيڪ ڪيو آهي. آشا آهي ٻانڪن کي پڙهڻ سان ٻرمارڻي لاپ پهچندو. جيڪڏهن ڪو شائق جڳياسر سنت مت بابت وڌيڪ ڄاڻ حاصل ڪرڻ چاهي ته ٻيءَ وڏي ٻسٽڪ گورومت سڌانت جي ٻنهي ڀاڱن کي پڙهي.

شيوا ۾

ڪي - ايل - ڪنا

سيڪريٽري

راڌا ستواهي سنسنگ بياس

Published by : K. L. Khanna
Secretary, Radha Soami Satsang,
Beas (Punjab)

سب حق ؟ واحدًا قائم

Printed by Shri Mellaram M. Vaswani
at the Sunder Printing Press,
Kaiser Ganj, Ajmer.

گور مت سار

ياڳوا ۲۴

ليک

يوم سنت حضور مهراج ساون سنگھ جي

راڌا سواهي ست سنگھ نياس، پنجاپ،

